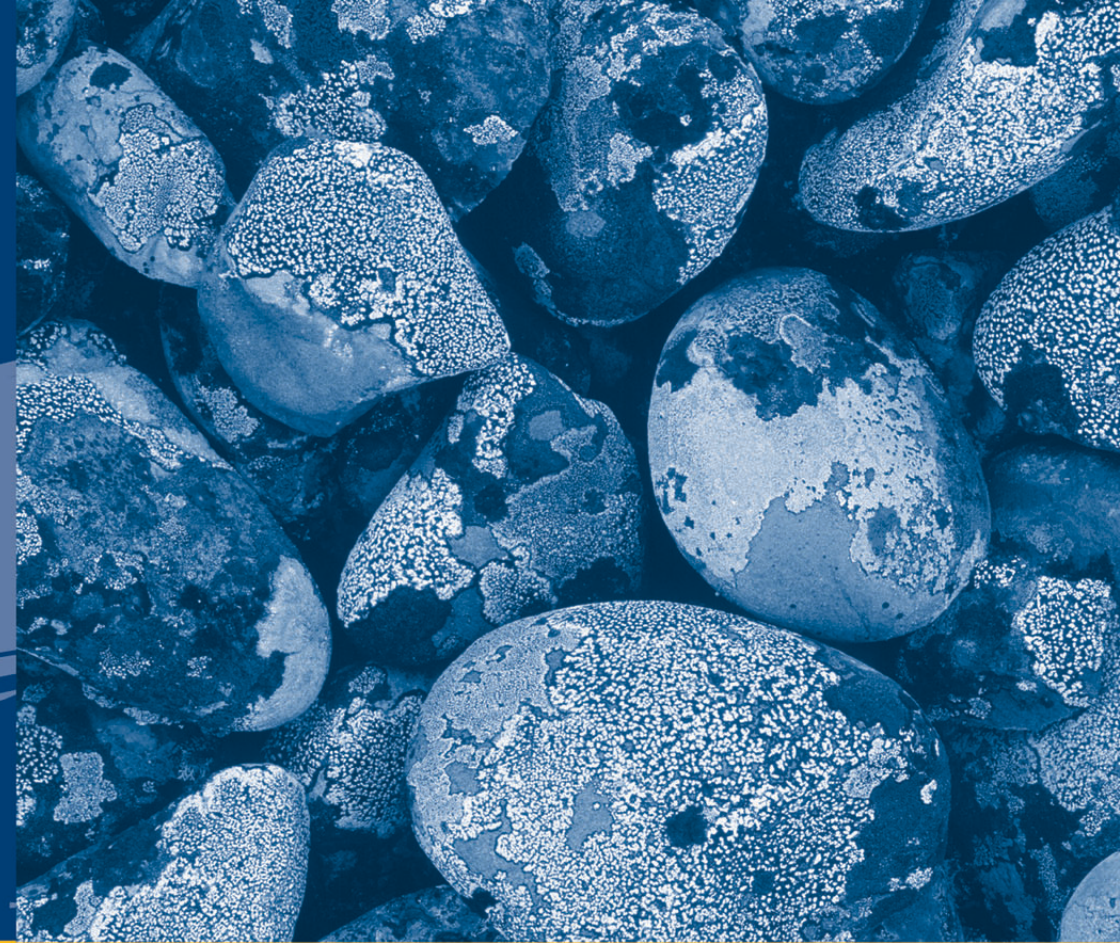

2003

SUOMEN ELÄKEJÄRJESTELMÄ

Toimittajat

Marjukka Hietaniemi

Mika Vidlund

SUOMEN ELÄKEJÄRJESTELMÄ

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

2003

ISBN 951-691-07-X

Hakapaino Oy, Helsinki 2003

LUKIJALLE

Tässä teoksessa esitellään Suomen eläkejärjestelmän ominaispiirteet. Pääpaino on yksityisen sektorin lakisääteisessä työeläkejärjestelmässä, mutta kirja on rakennettu siten, että lukijalle syntyy kuva Suomen kokonaiseläketurvasta. Lakisääteisten eläkejärjestelmien lisäksi teoksessa käsitellään niin sanottujen toisen ja kolmannen pilarin mukaista eli työmarkkinoilla sovittua ja yksilöllistä lisäeläketurvaa.

Kirjan näkökulma on eläketekninen. Se sisältää eräin osin hyvinkin yksityiskohtaista tietoa Suomen eläkejärjestelmästä. Eläketeknisyydestään huolimatta teos on tarkoitettu yleisteokseksi, jonka toivomme osoittautuvan yleisemminkin hyödylliseksi. Kirja on hyvä perusteos niin kotimaisille kuin ulkomaisillekin eläkealan asiantuntijoille. Teos ilmestyy myös englanninkielisenä.

Tämän julkaisun edeltäjä, Tarja Tuomiston toimittama Suomen yksityisen sektorin työeläkejärjestelmä, ilmestyi vuonna 1998. Nyt sisältöä on laajennettu ja monipuolistettu.

Teksti on laadittu vuoden 2003 alkupuolella voimassa olleiden lakien mukaan, mutta tulevista eläkeuudistuksista on myös kerrottu lyhyesti.

Kirjan kirjoittajat ovat pääasiassa Eläketurvakeskuksesta. Hyödyllisiä kommentteja ovat antaneet Antero Ahonen, Helka Hytti, Martti Hännikäinen, Markku Hänninen, Lasse Koskinen, Hilikka Kostainen, Anna-Riitta Laakso, Pertti Männistö, Erkki Nokelainen, Seppo Pietiläinen, Esko Ruhanen, Timo Silvola, Jari Sokka, Hannu Uusitalo ja Päivi Valdes. Kirjan on saattanut julkaisukuntoon Suvi Anttila. Kaikille kirjoittajille ja kommentoijille lämpimät kiitokset.

Helsingissä, elokuussa 2003

Marjukka Hietaniemi

Mika Vidlund

SISÄLLYS

1	TIIVISTELMÄ	9
	Lakisääteinen eläketurva (1. pilari)	11
2	ELÄKETURVAN KEHITYS	13
	Kimmo Kontio	
2.1	Lakisääteisen eläketurvan varhaishistoria	13
2.2	Kohti kokonaisvaltaista eläkejärjestelmää	14
2.3	Hajanaisuus ja aukollisuus eläketurvan ongelmina sotien jälkeisessä Suomessa	17
2.4	Kattavaksi kokoniseläkejärjestelmäksi	20
2.5	Kehittyvä suomalainen kokoniseläkejärjestelmä	23
3	ELÄKEJÄRJESTELMIEN KATTAVUUS	25
	Reijo Laatusen & Mika Vidlund	
3.1	Yksityisen sektorin vakuutetut	26
3.2	Julkisen sektorin vakuutetut	29
3.3	Tulossa olevat lainmuutokset	30
4	ELÄKE-ETUUDET	31
	Kalle Elo & Arto Laesvuori	
4.1	Yksityisen sektorin työeläkkeet.....	32
4.1.1	Eläke-etuudet.....	32
4.1.2	Eläkkeen määräytyminen ja oikeus eläkkeeseen	34
4.1.3	Työeläkkeen karttuminen palkattomilta ajoilta	38
4.1.4	Eläkeoikeuden säilyttäminen työnteon päättyessä ennen eläketapahtumaa	38
4.1.5	Indeksiturva	39
4.2	Julkisen sektorin työeläkkeet.....	40
4.3	Työeläketurvaan vuonna 2005 tulevat muutokset	41
4.4	Kansaneläke.....	45
4.4.1	Etuuslajit	45
4.4.2	Kansaneläke-etuuksien määrät vuonna 2003	45
4.4.3	Indeksiturva	49
4.4.4	Kansaneläkejärjestelmään vuonna 2005 tulevat muutokset.....	50
5	ELÄKEJÄRJESTELMÄN HALLINTO	51
	Marjukka Hietaniemi & Mika Vidlund	
5.1	Työeläkejärjestelmän hallinto	51

5.1.1	Yksityinen sektori.....	51
5.1.2	Julkinen sektori.....	52
5.2	Kolmikantainen hallinto.....	52
5.3	Eläketurvakeskuksen rooli eläkejärjestelmän hallinnossa ja toiminnassa	53
5.4	Kansaneläkejärjestelmän hallinto	55
5.5	Eläkkeen hakeminen ja myöntäminen.....	55
6	ELÄKELAITOSTEN SÄÄNTELY, OHJAUS JA VALVONTA.....	56
Tarja Härkönen & Juhani Turunen		
6.1	Työeläkevakuutusyhtiöiden perustaminen ja toiminnan valvonta	56
6.1.1	Perustaminen ja toiminta	56
6.1.2	Valvonta.....	59
6.2	Eläkekassan perustaminen ja toiminnan valvonta	60
6.2.1	Perustaminen ja toiminta	60
6.2.2	Valvonta.....	61
6.3	Eläkesäätiön perustaminen ja toiminnan valvonta.....	62
6.3.1	Perustaminen ja toiminta	62
6.3.2	Valvonta.....	63
6.4	Ulkomainen vakuutusyhtiö.....	63
6.5	Erytiseläkelaitokset, Eläketurvakeskus, Valtion eläke- rahasto ja Kuntien eläkevakuutus.....	63
6.6	Vakuutusturvan sisältö	64
7	ELÄKKEIDEN RAHOITUS.....	65
Christina Lindell		
7.1	Rahoituksen yleisperiaatteet	65
7.2	Eläkevakuutusmaksut.....	66
7.2.1	Palkansaajien työeläkelait.....	66
7.2.2	Yrittäjien työeläkelait.....	70
7.2.3	Kansaneläkelaki.....	70
7.3	Yksityisen sektorin palkansaajien osittain rahastoiva eläkejärjestelmä	71
7.3.1	Vanhuuseläkkeiden rahoitusperusteet	72
7.3.2	Työkyvyttömyyseläkkeen rahoitusperusteet.....	74
7.3.3	Työttömyyseläkkeiden rahoitusperusteet	74
7.3.4	Tasausjärjestelmä ja tasausmaksu	75
7.3.5	Hallintokulut	77
7.3.6	Ylijäämän käyttö ja hyvitykset	77
8	TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄN SIJOITUSTOIMINTA.....	79
Ismo Risku		
8.1	Yksityinen sektori.....	79
8.2	Julkinen sektori.....	82

8.2.1	Kuntien eläkevakuutus	82
8.2.2	Valtion eläkerahasto	83
9	TYÖELÄKETURVAN KEHITYSNÄKYMÄ	85
	Peter Biström, Tapio Klaavo, Arto Laesvuori & Ismo Risku	
9.1	Eläkkeet kansantaloudessa	85
9.2	Eläkemenojen kehitys	87
9.3	Työeläkevakuutusmaksujen kehitys	90
9.4	Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutuksia työeläke- turvaan	91

Työmarkkinoilla sovittu lisäeläketurva ja yksilölliset eläkevakuutukset	95
--	-----------

10 TYÖMARKKINOILLA SOVITTU TÄYDENTÄVÄ ELÄKETURVA (2.PILARI)	97
--	-----------

	Tarja Härkönen & Sini Laitinen-Kuikka	
10.1	Kattavuus	98
10.2	Eläke-etuudet	99
10.3	Hallinto ja valvonta	100
10.4	Työmarkkinoilla sovittun lisäeläketurvan rahoitus.....	100

11 YKSILÖLLINEN ELÄKETURVA (3. PILARI)	102
---	------------

	Marjukka Hietaniemi	
11.1	Kattavuus	102
11.2	Eläke-etuudet ja määräytyminen	103
11.3	Hallinto ja valvonta	103
11.4	Rahoitus	103

Verotus ja toimeentulo	105
-------------------------------------	------------

12 VEROTUS JA SOSIAALIVAKUUTUSMAKSUT	107
---	------------

	Marjukka Hietaniemi	
12.1	Suomen verotusjärjestelmän pääpiirteet	107
12.2	Vakuutus- ja eläkelaitosten verotus	108
12.3	Eläkevakuutusmaksujen verotus	108
12.4	Eläkkeiden verotus	109
12.5	Sosiaalivakuutusmaksut	110

13 ELÄKKEIDEN TASO JA ELÄKKEENSAAJIEN TOIMEENTULO.....	112
---	------------

	Kalle Elo & Marjukka Hietaniemi	
13.1	Eläkkeiden taso	112
13.2	Eläkkeiden korvausasteet	113

13.3 Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo	115
13.4 Eläkeläiskotitalouksien tulojen rakenne	116
13.5 Eläkeläisten sijoittuminen toimeentulon jakautumassa	117
13.6 Eläkeläiskotitalouksien köyhyys	118
13.7 Toimeentulon jakautuminen eläkeläisten kesken	119
13.8 Suomalaisten eläkeläisten asema vertailussa muihin maihiin	120
KIRJALLISUUTTA	123
OSOITTEITA.....	124
ASIAHAKEMISTO	125
LIITE 1. Eläkejärjestelmän tärkeät vuosiluvut	127
LIITE 2. Tilastotietoja.....	131

1 TIIVISTELMÄ

Suomen eläketurva koostuu pääasiassa ansiotyöhön perustuvasta työeläkkeestä ja vähimmäisturvan tarjoavasta, asumiseen perustuvasta kansaneläkkeestä. Nämä muodostavat eläketurvan ensimmäisen pilarin. Toisen pilarin työnantajakohtaista tai työmarkkinasopimuksiin perustuvaa ja kolmannen pilarin yksilöllisiin vakuutuksiin perustuvaa eläketurvaa on Suomessa vähän verrattuna moniin muihin Euroopan maihin. Tämä johtuu muun muassa siitä, että ensimmäisen pilarin työeläkejärjestelmässä ei ole minkäänlaista eläkkeen perusteena olevien ansioiden tai eläkkeen euro-määräistä ylärajaa.

Suomessa lähes kaikki ansiotyö kuuluu eläketurvan piiriin. Viimeksi, vuonna 1998, eläketurva laajennettiin koskemaan myös alle kuukauden kestoisia työsuhteita.

Työeläkejärjestelmä on hallinnoltaan hajautettu. Työeläketurvaa hoitaa yksityisellä sektorilla 54 eläkelaitosta, joita koordinoi Eläketurvakeskus ja valvoo sosiaali- ja terveysministeriö. Lisäksi julkisella puolella on omat työeläkelaitoksensa, jotka hoitavat julkisen puolen eläketurvaa. Kansaneläkejärjestelmää hallinnoi eduskunnan alainen Kansaneläkelaitos.

Työeläketurva perustuu lakiin, mutta sen ehdoista sovitaan pitkälle työmarkkinajärjestöjen keskinäisin neuvotteluin. Työeläketurva muodostuu eri työsuhteista ja yrittäjätoiminnasta karttuneiden eläkkeiden kokonaisuudesta. Eri eläkelajeja on useita. Työntekijäin eläkelaki, TEL, joka on kattavuudeltaan laajin työeläkelaki, on eräänlainen runkolaki, joka toimii muiden eläkelakien pohjana.

Työ- ja kansaneläke-etuuslajit ovat pitkälti samat. Järjestelmä turvaa toimeentulon vanhuuden, työkyvyttömyyden, perhehuoltajan kuoleman ja ikääntyneen henkilön työttömyyden varalta. Työeläkelait mahdollistavat myös työskentelyn osa-aikaisesti ja osa-aikaeläkkeen saamisen poisjääneen palkan tilalle.

Työeläketurvan rahoittavat työnantajat ja työntekijät yhdessä. Lisäksi valtio osallistuu yrittäjien ja merimiesten eläketurvan rahoitukseen. Kansaneläkkeet rahoitetaan pelkästään työnantajan maksuin sekä verovaroin.

Yksityisalojen työeläkejärjestelmässä on ollut jo järjestelmän alkuvaiheista 1960-luvulta lähtien käytössä osittain rahastoiva järjestelmä. Tämä tarkoittaa sitä, että noin neljännes eläkemaksuista rahastoidaan

tulevia eläkkeitä varten. Loput kolme neljännestä käytetään maksussa olevien eläkkeiden rahoittamiseen.

Suomen eläketurvan tavoitetaso on 60 % eläkkeen perusteena olevista ansioista. Alhaisilla tulotasoilla kansaneläke täydentää työeläkettä siten, että kokonaisaläke saattaa nousta hyvinkin korkeaksi suhteessa eläkettä edeltävään palkkatasoon. Käytännössä eläketaso on usein muun muassa työurien katkosten vuoksi noin 50 %:n luokkaa.

Suomen työeläketurva on lähivuosien aikana kokemassa historiansa suurimpia mullistuksia. Eduskunta on helmikuussa 2003 hyväksynyt suuren eläkeuudistuspaketin, jonka tavoitteena on muun muassa myöhentää eläkkeelle siirtymistä. Eläkeuudistus astuu asteittain voimaan vuodesta 2005 alkaen.

Lakisääteinen eläketurva (1. pilari)

---

2 ELÄKETURVAN KEHITYS

Kimmo Kontio, ETK

2.1 Lakisääteisen eläketurvan varhaishistoria

Virkaeläkkeet harvojen etuoikeutena

Nykyaikaisella lakisääteisellä eläketurvalla on merkittävin juurensa virkamiesten eläkkeissä. Vielä vuonna 1870 valtion viranhaltijoiden määrä oli 3500, mikä oli 0,2 prosenttia silloisesta väestöstä.

Virkaeläkkeet kuvastivat aikansa sääty-yhteiskuntaa. Syntyperä hallitsi ihmisen koko elinkaarta. Pitkään virkamiehet olivat pelkästään aateliisia. Tosin kirkon virkoihin saattoi nousta myös alemmista säädyistä. Ilman perittyä varallisuutta eläketurva oli täysin sidoksissa kuolemaan asti jatkuvaan viranhoitoon ja virkatalon tuottoon.

Virkaeläkkeitä ei voi pitää kattavina. Yksilöllisellä avuntarpeella tai sosiaalisilla syillä oli vain vähän merkitystä. Esimerkiksi kuolleen kirkkoherran seuraajan velvollisuutena oli vastata vainajan vaimon ja lasten eläkkeestä armovuoden. Sen jälkeen lesken oli saatava elättäjä perheelleen tai tultava toimeen omillaan. Leski- ja orpokassoista sai apua, jos kuollut viranhaltija oli kuulunut sellaiseen.

Maan vaurastuessa viranhaltijoiden eläketurvakin muuttui. Esimerkiksi eläkeikä laskettiin 70:stä ensin 65:een vuonna 1826 ja pari vuotta alhaisemmaksi vuonna 1866, jollaisena julkisen alan yleinen eläkeikä säilyi 1990-luvulle asti. Täyteen eläkkeeseen vaadittiin 35 vuoden palvelus.

Vielä vuoden 1924 virkamiesten eläkelaki noudatteli sääty-yhteiskunnan ajattelutapaa: ”oikeus eläkkeeseen, kuten palkkaukseenkin, on elätyksenluonteinen korvaus virkamiehen koko työvoiman asettamisesta valtion käytettäväksi.”

Syytinkisopimuksia ja ruotuhoitoa

Virkamiehiä huomattavasti suurempi ryhmä, joka pääsi nauttimaan entisaikaan verrattain turvatusta vanhuudesta, olivat talolliset. Vanhojen isäntien ja emäntien elanto perustui heidän ja perillisten väliseen vahvistettuun syytinkisopimukseen, jonka vakuudeksi haettiin käräjillä kiinnitys. Uusi sukupolvi lunasti talon lopullisesti itselleen huolehtimalla edellisten haltijoiden vanhuudesta. Talonsa sai antaa syytinkiä vastaan myös vieraalle.

Oikeudellisesti päteviä syytinkisopimuksia tehdään jonkin verran vieläkin ja voimassa niitä on tuhansittain. Syytingillä täydennetään pääsääntöisesti maatalousryittäjien sukupolvenvaihdoseläkkeitä.

Useimmille vanhuus, työkyvyttömyys, perheenelättäjän kuolema tai muu toimeentulon puute tarkoitti pitkälle 1900-luvulle vähittäistä kituuttamista itsellisenä tai turvautumista omaisten apuun. Säätyn ulkopuolisen väestön, jota oli yli 80 prosenttia, eläkkeet pyrittiin järjestämään mahdollisimman pienin kustannuksin, vaikka virallisessa lainsäädännössä vaadittiin armeliasuutta vanhoja ja työkyvyttömiä kohtaan.

Elätteelle laitettujen ruotu-ukkojen ja -akkojen sekä kunnalliskodin asukkien täytyi työskennellä hoitonsa vastikkeeksi niin kauan kuin jaksoivat. Viranomaiset pyrkivät myös välttelemään vastuutaan. Kunnilla oli oikeus kieltäytyä ottamasta alueelleen henkilöä, josta saattoi aiheutua hoitorasituksia ja joka oli yli 40-vuotias. Eläkkeellä olo oli siis aiemmin selkeästi erottuva elämänvaihe vain pienelle osalle suomalaisista.

1900-luvun alkuun mennessä yli 65-vuotiaita oli Suomen väestöstä vajaa 5 prosenttia, mikä oli puolet vähemmän kuin Ruotsissa. Muiden eläketurvaa tarvitsevien ryhmien määrästä ei ole kunnollisia arvioita.

2.2 Kohti kokonaisvaltaista eläkejärjestelmää

Ensimmäiset valtiopäiväesitykset suomalaisten eläketurvan kokonaisvaltaiseksi järjestämiseksi tehtiin jo 1860-luvulla. Esityksien muotoutuminen todelliseksi yritykseksi vaati kuitenkin yli puoli vuosisataa. Aikaa aina 1950-luvun lopulle asti voisi nimittää suomalaisen eläketurvan yleisten ja yksityisten kokeilujen kaudeksi.

Suomi säilyi Pohjoismaista pisimpään maatalousvaltaisena (taulukko 1), mikä hidasti nykyaikaisen sosiaaliturvan kehittämistä. Maatalousvaltainen yhteiskuntarakenne vaikutti olennaisesti Suomessa toteutettuihin sosiaalilainsäädännön kehittämissuuntiin ja tärkeysjärjestykseen.

Tavoitteet ja pyrkimykset olivat silti heti korkealla. Tutkijat ja johtavat virkamiehet seurasivat jo 1800-luvun lopulta tarkoin sosiaaliturvan ja -vakuutuksen eurooppalaisia suuntauksia.

Laaja-alainen konkreettinen sosiaalitutkimus antoi pohjaa 1900-luvun alussa istuneille komiteoille. Vanhuus- ja työkyvyttömyysturvaa pohti invaliditeettivakuutuskomitea. Modernit ehdotukset jäivät joko mietintöjen asteelle tai niistä säädettyjä lakeja ei saatu hyväksytyksi epäparlamentaarisella ja muutenkin poliittisesti epävakaa autonomia loppukaudella, jolloin Suomen suhteet Venäjään hallitsivat politiikkaa.

Heti Suomen itsenäistyttyä joulukuussa 1917 sosiaalivakuutusta alettiin taas pohtia. Mihinkään toimenpiteisiin ei päästy ennen 1930-luvun loppua.

Taulukko 1. Suomen ja Ruotsin ammatissa toimiva väestö elinkeinon mukaan vuosina 1870–1970, prosenttia.

Vuosi	Suomi			Ruotsi		
	Maatalous	Teollisuus	Muut	Maatalous	Teollisuus	Muut
1870	87	5	8	73	12	15
1910	75	12	13	50	26	24
1940	64	18	18	30	37	33
1970	20	34	46	8	40	52

Ensimmäinen kansaneläkelaki pohjautui yksilöllisiin eläketileihin ja vakuutusperiaatteeseen

Vuonna 1930 suomalainen sosiaaliturva kattoi vain 4 prosenttia kansasta, kun vastaava suhde oli Ruotsissa 53 ja Tanskassa peräti 73 prosenttia.

Yleismaailmallisen 1930-luvun alkupuolella vallinneen syvän lama-kauden aiheuttamat sosiaaliset ongelmat osoittivat selvästi suomalaisen sosiaaliturvan jälkeenyjäänneisyyden. Laman hellitettyä ja poliittisen tilanteen selkiinnyttyä vuosikymmenen lopulla saatiin pikavauhdilla voimaan tärkeitä sosiaaliuudistuksia.

Näistä merkittävin oli vuoden 1937 kansaneläkejärjestelmä, joka oli voimassa aina vuoteen 1956 asti.

Vanhuuden ja työkyvyttömyyden turvaava kansaneläke koski koko väestöä eikä vain palkansaajia. Tuolloin vielä suurilukuisempi maaseutu-

väestö katsoi kansaneläkkeen tarjoavan enemmän etuja kuin sairausvakuutuksen, joka oli toisena päävaihtoehtona sosiaaliturvan kehittämiseksi.

Kansaneläkevakuutus oli pakollinen 18–65-vuotiaille. Turva perustui henkilökohtaisiin eläkesäästöileihin. Ajan mittaan turvaa täydennettiin yhä enemmän veroista rahoitettavalla huoltoperiaatteella. Lain toimeenpanoa varten perustettiin itsenäinen eduskunnan valvoma Kansaneläkelaitos, jollaista hallintomallia laitos edelleen noudattaa.

Pitkästä voimaantuloajasta huolimatta vuoden 1937 kansaneläkelaki ei koskaan saavuttanut siihen asetettuja tavoitteita. Vaatimattoman 2 prosentin maksun takia eläkkeiden taso ei edes olisi voinut kohota kovin suureksi. Lisäksi sota ja jälleenrakennus yhdessä inflaation kanssa nakersivat järjestelmän maksukykyä. Sotien jälkeen kansaneläkerahastoilla kuitenkin luotiin pitkälti Suomen perusinfrastruktuuria, kuten sähköistämistä.

Kansaneläke ei myöskään nimestään huolimatta kattanut koko kansaa, koska iäkkäimmät ihmiset oli jätetty lain ulkopuolelle ja työkyvyttömyysturvaan vaadittiin vähimmäissäästöaika.

Yksityisen työeläkevakuutuksen alku

Jo vanhastaan työeläketurvaa oli hoidettu yksityisesti. Edellä vanhojen virkaeläkkeiden yhteydessä mainittujen leski- ja orpoeläkekassojen lisäksi työnantajat ja työntekijät olivat usein yhdessä perustaneet työntekijöille eläkekassoja. Niitä voi pitää jo keskiajalta tunnettujen hengellisten yhteisöjen tai ammattikuntien avustuskassojen seuraajina. Ensimmäinen laki eläke- ja muista avustuskassoista saatiin 1897.

Kassojen hoito oli kuitenkin vailla vakuutusmatemaattista asiantuntemusta eikä niiden toimintaa juurikaan valvottu. Parhaimmillaan eläkekassojen myöntämät eläkkeet saattoivat olla noin kolmanneksen vuosipalkasta, mikä läheni vuoden 1961 TEL-työeläkelain 40 prosentin tavoitetasoa. Useimpien eläkekassojen varanto kuitenkin hupeni ensimmäisen maailmansodan inflaation syövereihin.

Varhaisemmista epäonnistumisista huolimatta yksityiset eläkekassat ja -säätiöt kasvoivat kuitenkin vaivihkaa varsin merkittäväksi tekijäksi. Niiden piirissä oli 1950-luvun lopulla noin 220 000 henkilöä. Eläkesäätiölaki tuli voimaan 1955. Lisäksi yksityisissä vakuutusyhtiöissä eläketurvaa kartutti 25 000 ihmistä.

Merimiesten eläkelaki ansioeläketurvan pilottilaki

Kylmän sodan epävarmassa ilmapiirissä 1950-luvulla suomalaiset olivat jopa vieläkin riippuvaisempia ulkomaankaupasta kuin nykyään. Käytännössä ainoa yhteys läntisille maailmanmarkkinoille kulki merta pitkin. Merellä työskentelevillä oli tuolloin harvinainen mahdollisuus vertailla omaa asemaansa muiden maiden olosuhteisiin. Avainryhmänä merimiehet saivat jo 1956 edelleen sovellettavan oman työeläkelakinsa. Laki toimi myöhempien työeläkelakien edelläkävijänä.

2.3 Hajanaisuus ja aukollisuus eläketurvan ongelmina sotien jälkeisessä Suomessa

Suomalaisten eläketurva oli 1950-luvun puoliväliin mennessä muotoutunut mosaiikkimaiseksi verkoksi, jossa oli kaikesta moninaisuudesta huolimatta suuriakin aukkoja ja epäkohtia.

Valtiolla oli virkaeläkkeensä, jonka lisäksi monilla kunnilla oli omia eläkesääntöjään omille viranhaltijoilleen. Samoin yksityiset eläkejärjestelyt olivat merkittäviä, mutta eivät kattavia. Työpaikkaa vaihtaessaan yleensä menetti eläkeoikeutensa. Kansaneläkkeen matalaan tasoon oltiin tyytymättömiä.

Huoltoapulain 5 §:n mukaan työnantajalla oli velvollisuus huolehtia pitkäaikaisen työntekijänsä elatuksesta tämän menetettyä työkykyänsä sairauden tai vanhuuden takia. Ehtona oli 20 vuotta kestänyt työsuhde ja se, että hän ei voinut saada muualta elatusta, ei omista varoistaan, aviopuolisoltaan eikä lapsiltaan. Elatuksensaajan tuli tehdä edelleen kohtuullista työtä työnantajalleen.

Laki sälytti vuoteen 1970 asti myös lapsille velvollisuuden huolehtia ikääntyneistä vanhemmistaan.

Sota ja muuttuvat työmarkkinat kasvattavat eläketurvan tarvetta

Eläketurva ei enää 1950-luvulla vastannut suomalaisen yhteiskunnan todellisiin tarpeisiin. Vaatimukset eläkkeiden parantamiseksi voidaan johtaa sodan kokemuksista ja niiden synnyttämästä yhtenäisyydestä. Suomessa viime sodat olivat kirjaimellisesti koko kansan taistelua.

Sodanjälkeinen aika muistetaan yleensä siirtoväen ja rintamamiesten asuttamisesta. Ihmisiä siirtyi jo tuolloin runsaasti kaupunkeihin. Työ-

voiman rakenne muuttui vauhdilla. Maataloudessa työskentelevien osuus väheni 46 prosentista 35:een ajanjaksolla 1950–1960. Yhä useampi alkoi olla yhtiön tai julkisen vallan palveluksessa eikä enää yksityisammateissa tai avustavia työntekijöitä. Maaseutuväestö alkoi vähentyä määrällisesti 1950-luvun lopulla.

Sodan jälkeen naiset jatkoivat työelämässä, joten kotihoitoon perustuva vanhuuden turva heikkeni. Sotaleskien, -orpojen ja -invalidien huoltoeläkkeet antoivat uutta mallia eläketurvalle. Eläkeikäisten määrä kääntyi yleisesti kasvuun 1950-luvulla.

Tuotanto ja tuottavuus kasvoi kaikissa länsimaissa. Kasvava palkkatyöntekijäjoukko alkoi vaatia osaansa tästä kasvusta. Suomessa lakisääteisestä työeläketurvasta kehkeytyi merkittävä väline jakaa talouskasvun tuloksia.

”Virkamieseläke kaikille” – kiista kansaneläkkeen kehittämissuunnasta

Kansaneläkelain uudistamisen tarpeesta vallitsi yksimielisyys, mutta suunnasta sitäkin suurempi eripura jopa puolueiden sisällä. Tällöin maaseutuväestön (maalaisliiton ja myös kansandemokraattien) edustajien ajama verovaroilla rahoitettava tasaeläkejärjestelmä hyväksyttiin yleislakon ja tiukkojen presidentinvaalien kärjistämissä tunnelmissa 1956.

Pienimpien kansaneläkkeiden taso nousi jopa 2,5-kertaiseksi. Kertyneiden eläketilien tasaus koettiin tulonsiirroksi maanviljelijäväestölle. Tästä oltiin katkeria erityisesti palkansaajien etujärjestöissä. Pettymystä syvensi se, että osalla palkansaajista oli jo eläke, kuten virkamiehillä ja eläkesäätiöihin tai -kassoihin kuuluvilla. Riittävän vanhuuden turvan puute ja eläkkeiden jäykkyys sopivat huonosti sotien jälkeen virinneeseen työvoiman liikkuvuuteen. Viranhaltijoiden eläketurvaa pidettiin kuitenkin periaatteessa hyvänä mallina. Työeläkelakia tavoiteltaessa tunnuslauseeksi tuli ”virkamieseläke kaikille”.

Eläkekomitea etsii uusia etuja työntekijöille ja rahoitusmahdollisuuksia työnantajille

Vuoden 1956 lopussa asetetulle työeläkekomitealle oli monenlaista sosiaalista tilausta. Koska sotakorvaukset oli maksettu teollisuustuotteilla, palkansaajien etujärjestöt tiesivät 1950-luvulla jo arvonsa. Lakot ja lakonuhat olivat tuolloin sääntönä. Sota ja sotakorvaukset eivät luonnollisesti tuottaneet kansalaisille säästöjä. Toistuvien devalvaatioiden takia inflaatio narkersi tilipussia, joten edunvalvontaan tarvittiin pitkäjänteisyyttä.

Vaikka devalvaatiot loivat aina hetkellisesti vientiyrityksille kilpailukykyä, nekin olisivat tarvinneet kipeästi rahaa tuotantoinvestointeihin pääomaköyhässä maassa. Siksi yrityksille ehdotettiin oikeutta lainata kertyviä eläkevaroja takaisin. Tällaista porkkanaa tarvittiin, sillä vakuutusmaksua kaavailtiin säilytettäväksi kokonaan työnantajille. Työnantajien tuki lain läpimenolle haluttiin varmistaa silläkin, että työeläkettä ehdotettiin yksityisten vakuutuslaitosten hoidettavaksi toisin kuin vuonna 1959 Ruotsissa oli toteutettu. Komitea arvioi eläkesäätiöistä ja -kassoista saatuja kokemuksia ja näki hajautetun järjestelmän myös kustannuksiltaan keskitettyä halvemmaksi.

Työntekijät näkivät erittäin tärkeäksi takuun eri työsuhteista kertyneiden eläkeoikeuksien saamiselle. Tämän niin sanotun koskemattomuusperiaatteen takia kilpailevien eläkelaitosten välille tarvittaisiin yhteiselimeksi Eläketurvakeskus, jossa ylläpidettäisiin eläkeoikeuksista yhteisrekisteriä. Eläketurvakeskus huolehtisi yhteisesti kustannettavista eläkkeenosista, kuten indeksikorotuksista, ja eläkkeen kohdentamisesta vastuussa olevalle eläkelaitoksille. Eläkkeen hakija asioisi vain yhden laitoksen kanssa.

Eläkevarojen sijoitusten toimivuutta takaamaan komitea ehdotti työnantajien vakuutusmaksujen varassa toimivaa luottovakuutusta. Lisäksi eläkekomitea piti tarpeellisenä eläkelautakunnan perustamista riippumattomaksi ensimmäiseksi valitusasteeksi eläkevakuutusasioissa.

Kaikki kuvatut eläkekomitean ehdottamat periaatteet omaksuttiin sellaisenaan työeläkelakeihin.

Työeläkelain poikkeuksellinen etujärjestövetoinen synty

Yleinen yksityisalojen työeläkelaki TEL säädettiin 8.7.1961. Se tuli yhtäaikaaisesti voimaan lyhytaikaisista työsuhteista säädetyn LEL:n kanssa 1.7.1962. LEL olikin kynnyskysymys TEL:n läpimenolle. Nämä lait ovat yhdessä vuoden 1959 työttömyysvakuutuksen kanssa ainoita hallituksen ulkopuolisesta aloitteesta ja suoraan etujärjestöjen vaatimuksesta syntyneitä lakeja Suomessa. Tulehtuneen maailmanpoliittisen tilanteen viemän huomion takia oikeastaan vain etujärjestöissä asian merkittävyys ymmärrettiin jo tuolloin.

Työeläkejärjestelmä käynnisti työmarkkina-aloitteisen sosiaalivakuutuksen kehittämisen kauden suomalaisessa sosiaalipolitiikassa. Seuraavana täydentävänä, mutta ehkä toisaalta kilpailevana lakina, säädettiin sairausvakuutuslaki vuonna 1963.

Työeläkelakien alkuun lähtöä helpotti, että 1960-luvulla vanhusten osuus väestöstämme jäi eurooppalaisittain vielä verrattain vähäiseksi, että ennen järjestelmän voimaantuloa työnsä lopettaneet jätettiin ulkopuolelle ja että eläkkeen tavoitetaso oli kohtuullinen.

2.4 Kattavaksi kokoniseläkejärjestelmäksi

Työeläkelain säätämisestä 1961 seurannut liki 30 vuoden ajanjakso oli eläke-etujen laajentamisen kautta. Kun eläkeläisiä oli vielä vähän verrattuna vakuutettuihin, rahoituspohja muodostui uudistuksille otolliseksi. Lisäksi aikaa hallitsi 1970-luvun puoliväliin asti kiista kokoniseläkejärjestelmän kehittämissuunnasta, mikä on kiihdyttänyt parannuksiin niin työeläketurvassa kuin myös kansaneläkkeissä.

Eläke-etujen laajentamisen kausi

Alunperin työeläkelaeissa oli vain vanhuus- ja työkyvyttömyysturva. TEL-turvan tavoitetaso oli 40 prosenttia loppupalkasta. Vanhuuseläkettä alettiin ansaita vähintään puolen vuoden pituisista työsuhteista 23 ikävuodesta alkaen, ja loppupalkkaan perustuva täysi vanhuuseläke karttui 40 vuodessa. Vanhuuseläkkeelle pääsi 65-vuotiaana. LEL-aloilla, joiden työ vielä 1960-luvun alussa koostui tyypillisesti lyhytaikaisista työsuhteista, eläkettä sitä vastoin ansaittiin työaikaisesta keskipalkasta. Työeläkkeet jäivät alkuvaiheessa hyvin pieniksi. Ne lähinnä täydensivät kansaneläkettä, jossa työeläkkeitä ei otettu huomioon.

Työkyvyttömyyden sattuessa henkilön eläke laskettiin ikään kuin hän olisi jatkanut työssään 65 vuoden vanhuuseläkeikään asti.

Siirtymäsäännösten takia suuri osa palkansaajista, joilla siihen mennessä oli ollut turvanaan vain kansaneläke, pääsi nyt ensimmäistä kertaa ansioeläketurvan piiriin. Vuoden 1962 lopussa maksettiin keskimäärin 8700 silloisen markan suuruista kuukausieläkettä 185 ihmiselle. Indeksikorjattuna vastaava keskieläke olisi nykyisin noin 150 euron suuruinen.

Vaatimattomalta tuntuvasta alusta huolimatta työeläkejärjestelmän kehitykselle lait tarjosivat hyvän pohjan. Työryhmät alkoivat heti valmistella uudistuksia. Perhe-eläke laajensi työeläketurvaan oikeutettujen joukkoa merkittävästi vuonna 1967.

Ensimmäiset yksityisalojen työeläkelait vaikuttivat välittömästi virkaeläkkeiden modernisoimiseen. Kunnallisen alan eläketurva yhtenäistettiin oman lain KVTEL:n ja eläkelaitoksen, Kuntien eläkevakuutuksen, alaisuus-

teen 1964. Valtion ja evankelisluterilaisen kirkon eläkelait säädettiin 1966. Valtion eläketurvasta vastaa edelleen Valtiokonttori ja kirkon kirkkohallitus.

Vuonna 1970 myös yrittäjät ja maatalousyrittäjät saivat lakisääteisen eläketurvan, kun YEL ja MYEL tulivat voimaan. Seuraavana vuonna eläke-etuuksia täydennettiin työttömyyseläkkeellä. Pian seurasi osatyökyvyttömyyseläke. Alun perin puolen vuoden mittainen TEL:n karenssi lyheni ensin neljään ja sitten yhteen kuukauteen. Työeläke kattoi jo suunnilleen samat elämäntilanteet kuin nykyäänkin.

Työeläketurva koheni erityisesti vuonna 1975 toteutetulla eläkkeiden tasokorotuksella, jolloin karttumaprosentti nousi 1:stä 1,5 prosenttiin ja tavoite-eläke 40 prosentista 60:een. Tasokorotuksen yhteydessä toteutettiin uusi, työeläkkeen ensisijaisuutta korostava työnjako kansaneläkkeen ja työeläkkeen välillä.

Eläkelaskennan ja maksettavien eläkkeiden indeksinä vuosina 1977–1995 noudatettiin aikaisemman palkkaindeksin sijasta niin sanottua puoliväli-indeksiä, jossa hinta- ja palkkaindeksi vaikuttavat yhtä suurella painoarvolla. Indeksillä on keskeinen tekijä eläkeoikeuksien ja eläkkeiden arvon säilyttäjänä.

Energiakriisistä lähteneen lamakauden takia eläkemaksua alennettiin samoihin aikoihin vuonna 1977 prosenttiyksiköllä työvoimapolitiittista syistä. Lakisääteistä eläkemaksua on myöhemminkin käytetty suhdannepolitiittisena välineenä.

Vuonna 1979 TEL:n mukainen eläkepalkka alettiin laskea neljän viimeisen vuoden ansioista, joista paras ja huonoin pudotettiin pois.

Seuraavalla vuosikymmenellä pohdittiin erityisesti eläkeikä. Tutkimuksissa ikääntyminen todettiin enimmäkseen yksilöllisesti eteneväksi ilmiöksi. Julkisella sektorilla käytössä olleiden ammatillisten eläkeikien asemesta ratkaisuksi tuli yksilöllinen varhaiseläke vuonna 1986 ja osa-aikaeläke seuraavana vuonna. Myös eräät työsuhhteissa olevat vapaiden ammattien harjoittajat saivat oman TaEL-eläkelakinsa vuonna 1986.

Vaikka jotkut ovat jopa pitäneet aiempaa 1970–80-lukujen eläkepolitiikkaa varhaiseläkkeineen turhan avokätisenä, silloisilla uudistuksilla loivennettiin nopeasti modernisoituneen Suomen rakenteellisia ongelmia. Esimerkiksi työttömyyseläke säädettiin 1970-luvun alussa tilapäiseksi järjestelyksi, kunnes se vakiintui kiinteäksi osaksi varhaiseläkejärjestelmäämme. Sen merkitys on ollut suurempi kuin yksilöllisten varhaiseläkkeiden. Esimerkiksi maanviljelijöiden luopumis- ja sukupolvenvaihdoseläkeitä on perusteltu työttömyyseläkkeillä. Vielä 1960-luvulle asti oli tavallista, että työhön oli lähdeittävä heti kansakoulusta päästyä. Pitkä elämän koulu vähän toisella kymmenellä aloitetusta ja nykyistä paljon heikommin

eväin tehdystä raskaasta työelämästä on kuluttanut näitä ihmisiä aivan eri tavoin kuin viime vuosikymmenten hyvinvointiin tottuneita.

Kun viime vuosisadan alkupuolella syntyneen suomalaisen elämään lisätään vielä sotakokemukset, erot rauhallisemmissa oloissa eläneisiin ilmenevät selvästi. Sodan käyneissä ikäluokissa työkyvyttömyyseläkkeiden määrä on Suomessa selvästi pohjoismaiden korkein. Niinpä 1970–80-lukujen rintamapalvelukseen perustuvat eläkkeet ja maatalouden sukupolvenvaihdoseläkkeet kannattaa nähdä laajempaa taustaansa vasten. Toki silloisilla ratkaisuilla on vaikutusta nykyisin keskimäärin kahdesta kolmeen vuotta liian alhaiseen eläkkeelle lähtöikään.

Työelämässä muutos elämän kokonaiskuvassa heijastuu nuorempien ikäluokkien terveyden kohentumisena ja keskimääräisen eliniän nousuna. Sotaa kokemattomassa väestössä meillä on jo suhteellisesti vähemmän työkyvyttömyyseläkeläisiä kuin Ruotsissa ja Norjassa.

Työeläkkeestä kansalaisen peruseläke

Merkittävimmit lakisäätteiksi eläkkeiksi kasvaneet työeläkkeet joutuivat kovaan haasteeseen 1990-luvun alun laman ja pahimmillaan lähes 20 %:iin kohonneen työttömyyden seurauksena.

Työnantajien maksutaakan keventämiseksi palkansaajat alkoivat vastata suoraan osasta työeläkekustannuksia vuoden 1993 alusta, jolloin maksu jaettiin työnantajien ja työntekijöiden osuuksiin. Muutos koski kaikkia palkansaajia lukuun ottamatta merimieseläkeläisiä, jossa maksu oli jo alun alkaen jaettu. Erityisesti julkisen puolen eläkekattumia pienennettiin ja ikärajoja yhdenmukaistettiin TEL:n pohjalta.

Varsinaisesti eläkemenoa pienensivät TEL-eläkepalkan määräytyminen kunkin työsuhteen kymmenen viimeisen vuoden ansioista ja eläkeindeksin sekä varhaiseläkkeiden laskutavan muutoksen lisäksi erityisesti kansaneläkkeen pohjaosan poisto, jotka kaikki toteutettiin vuonna 1996.

Vaikka 1990-luku yhdistetään yleensä vain eläkeleikkauksiin, myös pienimmät palkat ja muut kuin LEL- ja TaEL-alan lyhytaikaiset työsuhteet säädettiin kartuttamaan eläkettä 1.1.1998. Samoin työelämään lisättiin joustoa parantamalla osa-aikaeläkkeen ehtoja vuonna 1998.

Kun vielä sata vuotta sitten jonkinlaista eläkettä sai ehkä muutama prosentti väestöstä, vuonna 2003 eläkkeen saajia on lähes neljännes suomalaisista, yli 1,3 miljoonaa ihmistä. Yli 65-vuotiaiden määrä on samassa ajassa noin nelinkertaistunut liki 16 prosenttiin.

Vuonna 2003 uusi alkava kokoaikainen keskimääräinen eläke on noin 1000 euroa kuukaudessa. Koska kansaneläke lakkaa kokonaan työ-

eläkkeen noustessa yli 800–1000 euron, valtaosa uusista eläkkeistä on pelkkiä työeläkkeitä.

Eläketurvalla monia ulottuvuuksia

Eläketurvan kokonaiskuva on muuttunut jatkuvasti monipuolisemmaksi, vaikka vanhuus, työkyvyttömyys ja perheenelättäjän kuolema ovat säilyneet merkittävimpinä eläkeriskeinä. Silti eläke ei enää pitkään ole tarkoittanut täydellistä elämänmuutosta tai siirtymistä työvoiman ulkopuolelle. Suurta suosiota viime vuosina saaneen osa-aikaeläkkeen tarkoituksena on pitää ikääntyviä työelämässä ja luoda uusia työpaikkoja. Kuntoutuseläkkeitä profiloidaan työhön kannustavammiksi. Työttömyyseläke lakkaa vuoden 1949 jälkeen syntyneiltä, mutta 1990-laman suurtyöttömyyden vaikutukset tuntuvat vielä pitkään.

Lakisääteistä eläketurvaa voi edelleen täydentää yksilöllisellä itse maksetulla eläkevakuutuksella tai kollektiivisilla työnantajan kustantamilla lisäeduilla. Lisäetujen rekisteröiminen TEL:n mukaisiksi päättyi vuoden 2000 lopussa. Lakisääteisen eläketurvan täydentämistä tuetaan kuitenkin edelleen verotuksella.

Kansainvälistyvässä maailmassa Suomessa asuvien ja suomalaisten turvaksi rakennettu eläkejärjestelmä koskettaa yhä useampia ulkomaille määräaikaaisesti työskenteleviä suomalaisia ja toisaalta Suomessa asuvia ja työskenteleviä ulkomaalaisia. Suomesta maksetaan eläkettä ulkomaille nykyään yli 50 000 henkilölle.

Eläketulot muodostavat ratkaisevan kulutuskysynnän ja verotulojen lähteen erityisesti muuttotappio- ja kehitysalueilla.

2.5 Kehittyvä suomalainen kokonaiseläkejärjestelmä

Muihin länsimaihin verrattuna suomalainen sosiaaliturva kehittyi hitaasti. Tärkein selittäjä tälle on vasta 1960-luvulla alkanut elinkeinorakenteen yleinen modernisaatio. Suomi ikään kuin hyppäsi maatalousmaasta suoraan jälkiteolliseksi tietotaitoyhteiskunnaksi.

Lisäksi poikkeuksellista on, että sosiaaliturvan kehittäminen on aloitettu aina eläketurvasta, ensin kansaneläkkeenä 1930-luvulla ja sitten nopeasti peruseläkkeeksi kasvaneena työeläketurvana 1960-luvun alusta.

Suomeen yli 40 vuotta sitten säädetty kattava ja pakollinen työansioihin perustuva ansioeläkejärjestelmä yhdessä kansaneläkkeen kanssa antoi mahdollisuuden tavoitella 60 prosentin eläkettä. Työeläke itsessään

toi yhteiskuntaan dynamiikkaa, koska palkkaan suhteutettu työeläkemaksu kannusti tehostamaan tuotantoa ja työvoiman käyttöä.

Työeläketurvan puutteita on täydennetty muilla lakisääteisillä eläkejärjestelmillä ja järjestelyillä. Eläkekatolla sen sijaan ansioeläkkeen määrää ei ole rajoitettu.

Kaikki myöhemmät uudistukset, kuten julkisten eläkkeiden yhdenmukaistaminen ja yrittäjien sekä vapaiden ammattien eläkelait, ovat noudatelleet vuoden 1961 työeläkelakia. Perusperiaatteiltaan TEL ei ole muuttunut, vaikka siihen on tehty kymmeniä muutoksia.

Ensimmäiset työeläkelait säädettiin etujärjestöpolitiikan aikaansaannoksena. Työeläkejärjestelmä on pysynyt vankasti työmarkkinajärjestöjen hallinnassa. Viimeksi tämä näkyi vuosina 2001 ja 2002, kun työmarkkinajärjestöt sopivat työeläkeuudistuksen suuntaviivoista.

Toisen maailmansodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien takia vanhusväestön määrä kasvaa Suomessa eurooppalaisittain poikkeuksellisen suureksi seuraavina kahtena vuosikymmenenä. Uudistukset astuvat voimaan vuonna 2005 eli samana vuonna, kun työmarkkinoilta alkaa poistua väkeä enemmän kuin sinne tulee uusia työntekijöitä.

Tietenkään väestön vanhenemisesta johtuva vääjäämätön eläkemaston kasvu ei ole tullut yllätyksenä, ja siihen onkin varauduttu etukäteisrahastoinnilla. Yksityisten työeläkelaitosten keräämät rahastot riittäisivät eläkkeiden maksuun viideksi vuodeksi, vaikka eläkemaksuja ei kerättäisi ollenkaan. Rahastojen kokoamiseen ovat suuret ikäluokat osallistuneet koko työuransa ajan.

Kansaneläkerahastoilla sotien jälkeen ja työeläkejärjestelmän ensimmäisen 30 vuoden aikana kokoamien työeläkevarojen takaisinlainauksella investoitiin ja tuettiin kotimaista työllisyyttä. Eläkemaksujen takaisinlainaus väheni voimakkaasti 1990-luvulla, ja nykyisin työeläkevarojen sijoittamisessa kiinnitetään huomiota vain kunkin työeläkelaitoksen sijoitusalkun tuottoon ja riskiin. Silti työeläkemaksuilla kerättyjen varojen rahoitusvaikutus on vieläkin merkittävä.

3 ELÄKEJÄRJESTELMIEN KATTAVUUS

Reijo Laatumen & Mika Vidlund, ETK

Suomessa lähes kaikki yksityinen tai julkinen ansiotyö sekä yrittäminen kartuttavat pienin rajoituksin ansioihin tai työtuloon sekä työsuhteeseen verrannollista eläketurvaa. 1960-luvulta lähtien lakisääteisen eläketurvan kattavuus on laajentunut siten, että uusia eläkelakeja on säädetty ja vakuutukseen kuulumisen ehdot ovat lieventyneet. Jo vuonna 1956 säädetyn merimieseläkelain MEL:n jälkeen vuonna 1962 tulivat voimaan työntekijäin eläkelait TEL ja LEL, vuonna 1964 tuli kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki KVTEL (1.8.2003 alkaen kunnallinen eläkelaki, KuEL), vuonna 1966 evankelisluterilainen kirkko sai oman lakinsa KIEL:n, vuonna 1967 tuli valtion eläkelaki VEL, vuonna 1970 yrittäjät ja maatalousyrittäjät saivat eläkelakinsa YEL:n ja MYEL:n, ja vuonna 1986 tuli viimeisenä voimaan esiintyvien taiteilijoiden eläkelaki, TaEL.

Valtion ja kuntien viranhaltijoiden ja työntekijöiden eläketurva oli tosin jo ennenkin järjestetty, mutta vasta edellä mainittujen lakien säätämisen jälkeen julkisen sektorin eläkelait kattoivat käytännössä kaikki julkisen sektorin työntekijät.

Lisäksi Suomen Pankin ja Kansaneläkelaitoksen toimihenkilöillä sekä Ahvenanmaan maakuntahallituksen työntekijöillä on omat eläkesääntönsä, jotka ovat etuuksiltaan valtion eläkelain kaltaisia.

Urheilijoiden eläketurva on järjestetty vuonna 2000 annetulla asetuksella. Sen mukaan urheiluseuran, liikuntajärjestön tms. on otettava urheilijalle ko. asetuksen mukainen vakuutus aina 38 vuoden ikään asti, jos joukkueurheilijan palkkioksi on sovittu vähintään 9 526,16 euroa vuodessa (2003) tai pelikaudessa. Yksilölajin urheilijan on otettava vakuutus itse, jos vuositulot ylittävät kyseisen rajamäärän. Vanhuudenturva on soveltuvin osin TEL:n kaltainen.

TEL:iin kuulumisen ehtona on vähintään yhden kuukauden työsuhde. Kuukautta lyhyempikin yksityinen työsuhde tulee vakuuttaa TaEL:n mukaan vuodesta 1998 alkaen ja julkinen työsuhde vastaavan julkisen eläkelain mukaan (ks. 3.2 LYVEL).

Suurimpia ryhmiä työkäisistä, jotka eivät ole vakuutettuja, ovat palkatonta kotitaloustyötä tekevät, päätoimisesti opiskelevat, varusmies- tai siviilipalvelustaan suorittavat, peruspäivärahalla tai työmarkkinatuella olevat työttömät sekä vapausrangaistusta suorittavat. Sellainen vakuutettu ansiotyö, jonka ansiot jäävät joko vuodessa tai kuukaudessa laissa sanottua rajamäärää pienemmäksi, ei kartuta eläketurvaa. Nämä rajamäärät mainitaan alla kunkin lain yhteydessä. Toisaalta TEL-tyyppisen työsuhteen sisälle sattuva vuotta lyhyempi palkaton jakso, kuten vuorotteluvapaa tai lapsenhoito, kartuttavat eläkettä (ns. vuoden sääntö), koska vakuutus on voimassa tänä aikana.

Edellä lueteltujen ansioperusteisten lakien lisäksi Suomessa on vielä vähimmäiseläkkeen takaava kansaneläkelaki, KEL, ja siihen liittyvä yleinen perhe-eläkelaki, PEL. Kansaneläkelain mukaan vakuutettuja ovat maassa asuvat 16 vuotta täyttäneet. Suomen kansalaisella ja toisen EU/ETA-maan kansalaisella on oikeus kansaneläkkeeseen, kun hän on asunut maassa vähintään 3 vuotta 16 vuotta täytettyään. Asumisajaksi lasketaan myös toisessa EU/ETA-maassa asuttu aika. Muiden kuin edellä mainittujen maiden kansalaisilta vaaditaan 5 vuotta asumisaikaa.

Kansaneläke on koko väestön kattava eläke ja siten vakuutettujen lukumäärällä mitaten kattavuudeltaan kaikkein laajin eläkejärjestelmä. Kansaneläke on kuitenkin kokonaisuudessaan muista eläketuloista riippuva, ja siihen ovat oikeutettuja vain kokonaan vailla ansioeläkettä olevat tai vain verraten pientä ansioeläkettä saavat henkilöt. Kansaneläkkeeseen kuuluu myös erilaisia lisiä, joita voivat saada säädetyin edellytyksin myös pelkän työeläkkeen saajat. Kansaneläkkeen saajia vuonna 2001 oli 55 % kaikista eläkkeen saajista. Uusista eläkkeensaajista vastaava prosenttiosuus on vajaa 50.

3.1 Yksityisen sektorin vakuutetut

Yksityisen sektorin palkansaajia koskevat eläkelait ovat TEL, LEL, MEL ja TaEL sekä yrittäjiä koskevat lait YEL ja MYEL. Vakuutettuna voi olla samanaikaisesti useamman eläkelain mukaan.

Vuonna 2001 yksityisen sektorin vakuutetuista 60 % oli miehiä ja 40 % naisia.

Työntekijäin eläkelain (TEL) mukaan vakuutettuja ovat työsuhteessa olevat 14–64-vuotiaat työntekijät, joiden työsuhde on yhtäjaksoisesti kestänyt vähintään kuukauden ja joiden työansio on vähintään laissa säädetty määrä (224,22 euroa kuukaudessa vuonna 2003). Jos TEL-alan työsuhde

jää alle kuukauden pituiseksi tai ansiot alle rajamäärän, eläketurva työsuhteesta määräytyy TaEL:n mukaan.

Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki (LEL) kattaa maatalous-, metsä-, rakennus- ja satama-aloilla työskentelevät palkansaajat työsuhteen kestosta ja palkan määrästä riippumatta. Näiden alojen toimihenkilöt ovat kuitenkin vakuutettuja TEL:n mukaisesti. Eläkkeeseen oikeuttavalle vuosiansiolle on LEL:ssä asetettu vähimmäisraja, joka on 707,45 euroa vuonna 2003. Jos vuosiansio jää vähimmäismäärää pienemmäksi, ei tältä vuodelta kartu LEL-eläkettä, vaikka vakuutusmaksut onkin peritty.

Taulukko 2. Yksityisen sektorin vakuutetut vuoden 2002 lopussa.

<u>Eläkelaki</u>	<u>Vakuutetut</u>
<u>Palkansaajat</u>	
TEL	1 200 000
LEL*	90 000
MEL	7 000
TaEL	50 000
<u>Yrittäjät</u>	
YEL	165 000
MYEL	95 000
Yhteensä	1 600 000

* Koska kysymyksessä on vuodenvaihteen poikkileikkaustilanne, LEL-vakuutettujen lukumäärä on tavanomaista pienempi. Kalenterivuoden aikana LEL:n mukaan vakuutetuiksi tulee noin kaksinkertainen määrä.

Taiteilijoiden ja eräiden erityisryhmiin kuuluvien työntekijäin eläkelain (TaEL) mukaan vakuutettuja ovat laissa luetellut alla mainitut ammattiryhmät sekä edellä mainitut TEL-alojen lyhytaikaiset ja pienipalkkaiset työsuhteet. Eläkettä kartuttaville vuosiansioille on myös TaEL:ssä asetettu vähimmäisraja, joka on 707,45 euroa vuonna 2003. TaEL:a sovelletaan vuotta lyhyemmäksi tarkoitettuun työsuhteeseen, jossa luovan taiteellisen tai esityksellisen työn osuus on ratkaiseva eli jossa työntekijä toimii

- muusikkona
- näyttelijänä, tanssijana, muuna esiintyvänä taiteilijana, ohjaajana, dramaturgina, koreografina, pukusuunnittelijana tai lavastajana

- sanoma- tai aikakauslehden toimittajana tai avustajana tai muun painomenetelmällä tehtävän teoksen valmistajana
- radion tai television toimittajana, kuuluttajana tai taiteellisena avustajana
- kielenkääntäjänä, tulkkina tai oppaana
- valokuvan tai elokuvan kuvaajana, leikkaajana tai taiteellisena avustajana.

Edellä mainittujen ammattien lisäksi vuoden 1998 alusta TaEL:n mukaan vakuutetaan myös kaikki alle yhden kuukauden pituiset yksityisalojen työsuhteet, ne yli kuukauden pituiset työsuhteet, joissa palkka jää alle TEL:n rajamäärän 224,22 euroa/kk, sekä kotitalouksien teettämä työ työsuhteen pituudesta ja palkasta riippumatta. LEL-aloilla sovelletaan kuitenkin LEL:a.

Merimieseläkelain (MEL) mukaan vakuutettuja ovat ulkomaankauppaliikenteessä suomalaisessa kauppa-aluksessa ja merellä ansiotaroituksessa toimivassa pelastus- tai kalastusaluksessa taikka jäänmurtaajassa (joka ei ole satamajäänmurtaaja) palvelevat merimiehet ja muu laivala työskentelevä henkilökunta. Sen sijaan rannikko- ja sisävesiliikenteessä työskentelevät ovat LEL:n alaisia. MEL:a ei sovelleta kalastustyöhön, joka ei ulotu Itämeren pitemmälle. Jäänmurtajien päällystään sovelletaan VEL:a.

Yrittäjien eläkelain (YEL) mukaan vakuutettuja ovat Suomessa asuvat 18–64-vuotiaat itsenäiset yrittäjät, joiden yritystoiminta jatkuu vähintään neljä kuukautta 18 vuoden iän täyttämisen jälkeen ja joiden yrittäjätulo on vähintään 5 381,31 euroa vuodessa vuonna 2003. Myös yrittäjän perheenjäsen on yrittäjä, jos hän työskentelee yrityksessä olematta kuitenkaan työsuhteessa. Avoimen yhtiön yhtiömies ja kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies ovat yrittäjiä.

Maatalousyrittäjien eläkelain (MYEL) mukaan vakuutettuja ovat Suomessa asuvat 18–64-vuotiaat maatalousyrittäjät sekä heidän viljelmällä työskentelevät perheenjäsenensä. Viljelijän tulee harjoittaa maataloutta vähintään viiden hehtaarin tilalla itse työtä tehden. Viljelmän kokoa määritettäessä otetaan maatalousmaana huomioon myös sijaintikunnasta riippuva määräosa metsämaata. MYEL:n mukaisen vakuutuksen edellytyksiä on lisäksi, että yritystoiminta on jatkunut ainakin neljä kuukautta 18 vuoden iän täyttämisen jälkeen ja että yrittäjätulo on vähintään 2 690,66 euroa vuodessa (vuonna 2003). Maatalousyrittäjien eläkelain mukaan vakuutettavana maatalousyrittäjänä pidetään myös kalastajaa, joka olematta työsuhteessa harjoittaa ammattimaista kalastusta, sekä poronmies-

tajaa, joka tekee poronhoitotyötä omaan, perheenjäsenensä tai paliskunnan lukuun.

Maatalous- tai muun yrittäjän ei tarvitse ottaa vakuutusta, jos hänen ja hänen omaistensa lakisääteinen eläketurva muusta toiminnasta on taannut täysimääräisen eläketurvan.

3.2 Julkisen sektorin vakuutetut

Julkisen puolen eläkelait ja eläkesäännöt sekä niiden kattavuus vuoden 2002 lopussa on esitetty taulukossa 3.

Taulukko 3. Julkisen sektorin vakuutetut vuonna 2002.

Eläkelaki	Vakuutetut
VEL	180 000
KuEL	460 000
KiEL	17 000
Muut	9 000

Vuonna 2001 julkisen sektorin vakuutetuista 30 % oli miehiä ja 70 % naisia.

Ryhmä muut sisältää Suomen Pankin ja Kansaneläkelaitoksen henkilöstön eläkesäännöt sekä Ahvenanmaan maakuntahallituksen ja ortodoksisen kirkon eläkejärjestelmät.

Valtion eläkelain (VEL) mukaan vakuutetaan valtion palveluksessa olevat viranhaltijat ja työsuhteiset henkilöt. Peruskoulujen ja lukioiden henkilökunnasta vakuutetaan se osa, joka oli palveluksessa 31.12.1998, kun taas 1.1.1999 tai sen jälkeen palvelukseen tulleet ja 31.12.1969 jälkeen syntyneet vakuutetaan koulutuksen järjestäjän eläkelain mukaisesti (KuEL tai TEL). Valtion eläkelain mukaan vakuutetaan myös osa yksityisten valtionapulaitosten henkilökunnasta.

Valtion eläkelaiissa on samanlaiset työsuhteen kesto, palkkaa ja yläikärajaa koskevat rajoitukset kuin TEL:ssä. Vuoden 1998 alusta tuli voimaan laki kuukautta lyhyempien palvelussuhteiden eläketurvan järjestämisestä (LYVEL) ja tällä lailla saatettiin valtion pätkätyöt eläketurvan piiriin. Oikeudesta valtion perhe-eläkkeeseen on säädetty oma lakinsa VPEL. Kansanedustajien eläkkeistä on säädetty oma lakinsa, ja myös Suomesta Euroopan parlamenttiin valitun edustajan eläke-edut määräyty-

vät soveltuvin osin sen perusteella. Valtioneuvoston jäsenten eläkkeet perustuvat omaan lakiinsa.

Kunnallisen eläkelain (KuEL) mukaisen eläketurvan piiriin kuuluvat kuntien ja kuntayhtymien viranhaltijat ja työntekijät sekä kunnan tai kuntayhtymän kanssa toimeksiantosopimuksen tehneet perhehoitajat ja omaishoitajat. KuEL:n piiriin voivat kuulua myös sellaiset osakeyhtiöt, joiden osakkeista kunnat omistavat vähintään 90 %. KuEL:ssa on sama ikäraja kuin TEL:ssa, mutta myös alle kuukauden pituiset ja työansioiltaan alle TEL:n rajamäärän olevat palvelussuhteet kuuluvat KuEL:n piiriin.

Evangelisluterilaisen kirkon eläkelain (KiEL) mukaan vakuutetaan virka- tai työsuhteessa evangelisluterilaiseen kirkkoon, seurakuntaan, seurakuntain liittoon tai muuhun seurakuntain yhtymään olevat työntekijät. Lisäksi eräiden muiden laitosten palveluksessa oleva pappi tai lehtori, joka toimii tuomiokapitulin luvalla kyseisissä tehtävissä, sekä diakonissalaitoksen opetustehtävissä toimiva diakonissa vakuutetaan KiEL:n mukaan. Myös pitkään ulkomaan lähetystyössä toiminut voidaan kirkkohallituksen päätöksellä liittää KiEL:n mukaiseen vakuutukseen.

Soveltuvin osin KiEL:ssa ovat voimassa samat ehdot kuin VEL:ssa. Lain mukaan ei vakuuteta esimerkiksi kesäajaksi hautausmaiden kunnostustöihin palkattuja tuntityöläisiä, jotka on vakuutettava LEL:n mukaan. Kuten valtiolla, myös kirkolla on erityinen perhe-eläkelaki, KiPEL.

Ortodoksisen kirkon korkeimman johdon, arkkipiispan, piispojen, lainoppineen asessorin ja kirkkohallituksen toimihenkilöiden eläketurva määräytyy VEL:n mukaan. Ennen 1.1.1994 palvelukseen tulleiden pappien, diakonien ja kanttoreiden eläketurva määräytyy Ortodoksisen kirkon eläkekassan sääntöjen mukaan, jotka ovat soveltuvin osin VEL:n kaltaiset. 1.1.1994 ja sen jälkeen palvelukseen tulleet on vakuutettava TEL:n mukaan.

3.3 Tulossa olevat lainmuutokset

Eduskunta hyväksyi helmikuussa 2003 erillislain, jonka mukaan alle 3-vuotiaan lapsen hoitotyö ja loppututkintoon johtava opiskelu saatetaan eläkettä kartuttavaksi vuoden 2005 alusta.

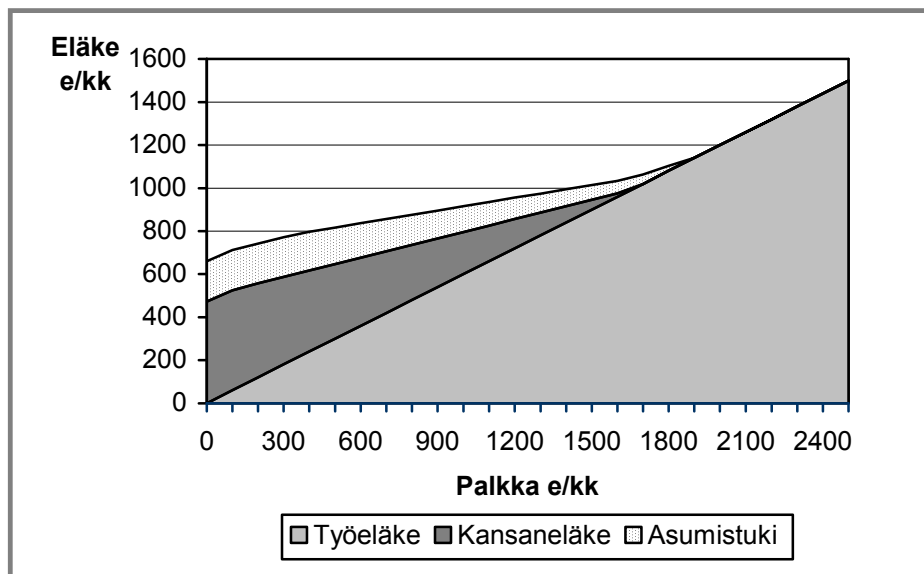
Lisäksi on valmisteilla hallituksen esitys, jonka mukaan osa palkan-saajia koskevista eläkelaeista, TEL, LEL ja TaEL, kirjoitetaan yhdeksi laiksi. Muutoksen on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2007 alusta.

4 ELÄKE-ETUUKSET

Kalle Elo & Arto Laesvuori, ETK

Lakisääteinen eläketurva muodostuu työeläkkeestä ja asumiseen perustuvasta kansaneläkkeestä. Työeläkkeen tarkoituksena on kohtuullisella tavalla turvata työssäoloaikana saavutettu kulutustaso eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Kansaneläkkeen tarkoituksena on taata vähimmäiseläke sellaiselle eläkkeensaajalle, jonka työeläke on työskentelyajan lyhyiden tai ansiotason mataluuden vuoksi jäänyt vähäiseksi tai jolla ei ole oikeutta työeläkkeeseen lainkaan.

Kuviossa 1 on esitetty yksityisen lakisääteisen työeläkejärjestelmän tavoite-eläkkeen (60 prosenttia eläkepalkasta) ja nykyisen kansaneläkejärjestelmän mukaisen eläkkeen muodostama eläkkeensaajan kokonaiseläke.

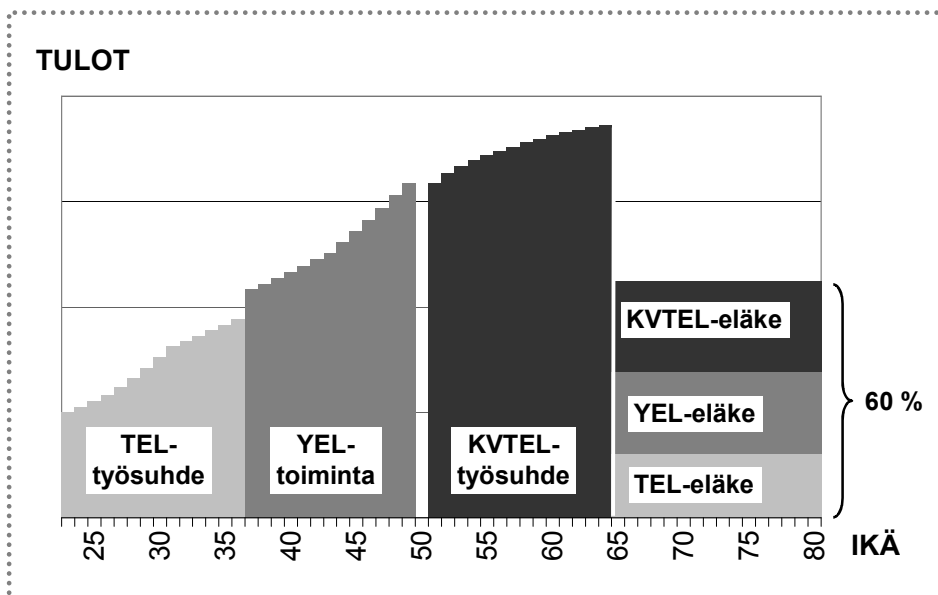
Kuvio 1. Yhteensovitettu kokonaiseläke vuonna 2003.

Kansaneläke- ja työeläkejärjestelmän mukaista eläkettä täydentää kuviossa asumistuki, joka on laskettu 260 euron kuukausittaisina asumis-

kustannuksia vastaavasti. Kansaneläke on laskettu olettaen, että eläkkeensaaja on yksinäinen ja asuu toisessa eli halvemmassa kuntaryhmässä (ks. tarkemmin 4.4).

Lakisääteisen työeläkkeen määrään vaikuttavat palkan tai yrittäjän työtulon määrä, työhistorian pituus sekä eläkkeen karttumisprosentti. Työeläke määräytyy kunkin eläkelain alaisista eri työsuhteista ja yrittäjäjaksosta erikseen. Eri työsuhteista ja yrittäjätoimintajaksosta karttuneet eläkkeet lasketaan yhteen ja niiden yhteismäärä rajoitetaan pääsääntöisesti 60 prosenttiin työuran korkeimmasta palkasta. Kuvio 2 havainnollistaa työeläkkeen määräytymisen yleisperiaatetta.

Kuvio 2. Työeläke koostuu eri työ- ja yrittäjäsuhteista ansaituista eläkkeistä.

4.1 Yksityisen sektorin työeläkkeet

4.1.1 Eläke-etuudet

Yksityisen sektorin työeläke-etuudet ovat vanhuuseläke, varhennettu ja lykätty vanhuuseläke, osa-aikaeläke, työttömyyseläke, työkyvyttömyyseläke, osatyökyvyttömyyseläke, kuntoutustuki, kuntoutusraha, yksilöllinen

varhaiseläke, perhe-eläke (leskeneläke ja lapseneläke) sekä maatalousyrittäjillä lisäksi luopumistuki. Kaikki eläke-etuudet ovat kuukausittain maksettavia jatkuvia suorituksia. Alle 12,44 euron (v. 2003) suuriset kuukausieläkkeet voidaan kuitenkin tietyn ehdoin maksaa kertasuorituksina.

Työeläketurvan keskeiset periaatteet:

- Kaikki ansiotyö on vakuutettava jossain eläkejärjestelmässä ja kartuttaa eläkettä (ansaintaperiaate). Eläkkeen saamiseksi ei ole asetettu mitään työuran pituudesta riippuvia karenssiehtoja.
- Karttunut eläkeoikeus säilyy työskentelyn päätyttyä tai työnantajan vaihduttua (koskemattomuusperiaate).
- Työuran aikana karttuneet eläkkeet ja eläkkeelle siirtymisen jälkeen maksussa olevat eläkkeet tarkistetaan automaattisesti indeksillä, joka määräytyy ansiotasossa ja kulluttajahinnoissa tapahtuneiden muutosten perusteella.
- Aika työkyvyttömyyden alkamisesta eläkeikään (ns. tuleva aika) kartuttaa eläkettä, jos työkyvyttömyys alkaa työsuhteen aikana tai vuoden sisällä työsuhteen päättymisestä. Eläkettä kutsutaan tällöin täysitehoiseksi eläkkeeksi.
- Eläkkeen määrälle tai eläkkeen laskemisessa huomioon otettaville ansioille ei ole asetettu mitään euromääräistä ylärajaa (katottomuus).
- Eri työsuhteista karttuneiden eläkkeiden yhteismäärä rajataan (yhteensovitetään) 60 prosenttiin työuran korkeimmasta eläkkeen perusteena olevasta palkasta. Yhteensovituksessa otetaan huomioon myös lakisääteisten tapaturmavakuutus-, liikennevakuutus- ja sotilastapaturmavakuutuslain mukaiset etuudet. Ne ovat työeläkkeisiin nähden ensisijaisia, joten työeläkettä maksetaan vain siltä osin kuin se on näitä suurempi.
- Yksityisellä sektorilla työuran ajalta karttuneen eläkkeen maksaa se eläkelaitos, jossa työntekijän viimeinen työsuhde on ollut vakuutettuna (viimeisen laitoksen periaate).

4.1.2 Eläkkeen määräytyminen ja oikeus eläkkeeseen

Eläkkeen määrä riippuu eläkkeeseen oikeuttavan ajan (työssäoloajan ja ns. tulevan ajan) pituudesta sekä eläkkeen perusteena olevien ansioiden suuruudesta.

Eläkettä karttuu pääsäännön mukaan 1,5 prosenttia palkasta kulta-kin työssäolovuodelta 23 ikävuoden täyttämisen jälkeen. Työskentely 60 vuoden täyttämivuoden alusta lähtien kartuttaa kuitenkin eläkettä 2,5 prosenttia vuodessa. Täysitehoiseen työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeeseen liittyvän tulevan ajan osalta karttumisprosentti riippuu iästä siten, että 50 vuoden ikään asti eläkettä karttuu 1,5 prosenttia, 50 ikävuodesta 60 vuoteen 1,2 prosenttia ja 60 ikävuodesta 65 vuoteen 0,8 prosenttia vuodessa eläkkeen perusteena olevista ansioista.

TEL-eläke määrätään lain mukaan vakuutetun kunkin työsuhteen osalta erikseen. Eläkkeen perusteena oleva ansio (eläkepalkka) on työsuhteen enintään 10 viimeisen vuoden keskimääräinen TEL-indeksillä (ks. luku 4.1.5) tarkistettu palkka. LEL-, TaEL- ja yrittäjäeläkejärjestelmissä eläkkeen perusteena oleva ansio on kyseessä olevan lain alaisten työansioiden TEL-indeksillä tarkistettu keskimäärä koko työuran ajalta. Palkansaajien ansioista vähennetään kutakin vuotta vastaava palkansaajan työeläkemaksu.

Vanhuuseläkettä saa vakuutettu, joka on täyttänyt 65 vuoden vanhuuseläkeiän. TEL:n mukaan edellytetään lisäksi, että työsuhde on päätynyt. 60–64-vuotiailla on mahdollisuus ottaa vanhuuseläke myös varhennettuna. **Varhennettu vanhuuseläke** on pysyvästi matalampi kuin normaali vanhuuseläke. Sen määrä muodostuu eläkkeen alkamishetken mennessä karttuneesta eläkkeestä, jota alennetaan 0,4 prosentilla kulta-kin kuukaudelta, jolla eläkkeelle siirtymisikä alittaa 65 vuotta. Vastaavasti eläkettä voidaan lykätä yli eläkeiän. **Lykättyä vanhuuseläkettä** korotetaan 0,6 prosentilla jokaiselta kuukaudelta, jolla eläkkeen alkaminen lykätty.

Osa-aikaeläkkeen voi saada 58–64-vuotias, viimeisten vuosien aikana varsin pysyvästi työelämässä ollut vakuutettu, joka ei saa muuta omaan työuraan perustuvaa eläkettä ja joka siirtyy kokoaikatyöstä osa-aikatyöhön. Ennen vuotta 1947 syntyneillä ikäraja on 56 vuotta. Osa-aikatyössä työajan tulee olla vähintään 16 ja enintään 28 tuntia viikossa ja ansioiden aleneman 35–70 prosenttia kokoaikatyön ansioista. Osa-aikatyössä saatavien ansioiden on kuitenkin oltava vähintään 224,22 euroa kuukaudessa (vuonna 2003). Osa-aikaeläkkeen määrä on 50 prosenttia kokoaikatyön ja osa-aikatyön ansioiden erotuksesta (työansioiden ale-

nemasta), kuitenkin enintään 75 prosenttia osa-aikaeläkkeen alkamiseen mennessä karttuneesta vanhuuseläkkeestä.

Työttömyyseläkettä saa 60 vuotta täyttänyt vakuutettu, joka on saanut enimmäisajan työttömyyspäivärahaa, eli vähintään 500 päivältä. Lisäksi edellytetään, että hakija on ollut ansiotyössä vähintään 5 vuoden ajan viimeisten 15 vuoden aikana. Edelleen edellytetään, että hakijalle ei ole voitu osoittaa sellaista työtä, josta kieltäytyessään hän olisi menettänyt oikeutensa työttömyyspäivärahaan.

Työkyvyttömyyseläke myönnetään alle 65-vuotiaalle vakuutetulle, jolla on työkykyä heikentävä sairaus, vika tai vamma ja jonka työkyvyttömyyden voidaan arvioida jatkuvan yhtäjaksoisesti vähintään vuoden ajan. Lääketieteellisten seikkojen lisäksi otetaan huomioon vakuutetun kyky hankkia ansiotuloja sellaisella saatavissa olevalla työllä, johon hänen kohdulla odotetaan kykenevän, kun otetaan huomioon hänen koulutuksensa, aikaisempi toimintansa, ikänsä ja muut niihin verrattavat seikat. Työkyvyn ja ansiotason vähenemisestä riippuen työkyvyttömyyseläke maksetaan joko täytenä tai osaeläkkeenä. Täysi työkyvyttömyyseläke myönnetään, mikäli työkyvyn katsotaan vähentyneen ainakin kolme viidesosaa, ja **osatyökyvyttömyyseläke**, jos työkyvyn katsotaan vähentyneen vähemmän kuin kolme viidesosaa, mutta ainakin kaksi viidesosaa. Osatyökyvyttömyyseläke on puolet vakuutetun täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä.

Yksilöllinen varhaiseläke on luonteeltaan työkyvyttömyyseläke, mutta sitä myönnettäessä lääketieteellisten syiden merkitys työkykyä arvioidaessa on pienempi kuin normaalissa työkyvyttömyyseläkkeessä. Terveystilan ohella työkykyä arvioidaessa otetaan huomioon mm. ammatissaolon pitkäaikaisuus ja ikääntymisestä johtuvat tekijät. Yksilöllinen varhaiseläke voidaan myöntää 60 vuotta täyttäneille, mutta ennen vuotta 1944 syntyneillä ikäraja on 58 vuotta. Eläkkeen myöntäminen edellyttää, että vakuutetulla on oikeus tulevaan aikaan eli työnteon päättymisestä ei ole kulunut yli vuotta. Eläkkeen määrä vastaa täyttä työkyvyttömyyseläkettä. Jos eläkkeensaajan työansiot ylittävät 224,22 euroa kuukaudessa (2003), mutta ovat alle 60 prosenttia eläkepalkasta, eläke maksetaan osatyökyvyttömyyseläkkeen suuruisena. Jos työansiot ylittävät 60 prosentin rajan, eläke jää lepäämään työnteon ajaksi.

Kuntoutustukea maksetaan työkyvyttömälle, jonka vamman tai sairauden arvioidaan paranevan kuntoutuksella. Sen myöntäminen edellyttää, että hakija on työkyvyttömyyseläkkeeseen oikeuttavalla tavalla työkyvytön ja että hänelle on tehty hoito- tai kuntoutussuunnitelma. Työkyvyttömyyseläkkeen suuruinen kuntoutustuki myönnetään määrääjäksi, jonka

ajan vakuutetun arvioidaan työkyvyttömyytensä vuoksi olevan estynyt tekemästä ansiotyötä. Aktiivisen kuntoutuksen ajalta kuntoutustukea maksetaan 33 %:lla korotettuna.

Kuntoutusrahaa voidaan maksaa työssä olevalle vakuutetulle, jota uhkaa sairaudesta aiheutuva työkyvyttömyys ja jolle eläkelaitos antaa ammatillista kuntoutusta. Määrältään kuntoutusraha on täysi työkyvyttömyyseläke korotettuna 33 prosentilla. Sitä maksetaan ajalta, jonka vakuutettu on kuntoutuksen vuoksi estynyt tekemästä työtään.

Perhe-eläkettä voidaan maksaa työeläkelakien mukaan ennen kuolemaansa vakuutettuna olleen henkilön eli edunjättäjän jälkeen leskelle, entiselle puolisolle sekä lapsille. Eläke jakaantuu **leskeneläkkeeseen** ja **lapseneläkkeeseen**.

Oikeus **leskeneläkkeeseen** määrittyy avioliiton ja toisaalta yhteisten lasten perusteella. Samaa sukupuolta olevien rekisteröity parisuhde rinnastetaan avioliittoon, mutta yhteisiä lapsia ei rekisteröidyssä parisuhteessa eläneillä voi olla eläkeoikeutta arvioitaessa. Leskellä on eläkeoikeus, jos

- 1) leskellä on tai on ollut yhteinen lapsi (oma tai ottolapsi) edunjättäjän kanssa; tai
- 2) leski oli edunjättäjän kuollessa täyttänyt 50 vuotta tai oli työkyvyttömyyseläkkeellä, joka oli jatkunut vähintään kolmen vuoden ajan, ja jos avioliitto oli solmittu ennen kuin leski oli täyttänyt 50 vuotta ja edunjättäjä 65 vuotta ja avioliitto oli kestänyt vähintään viisi vuotta.

Edunjättäjän entisen puolison oikeus leskeneläkkeeseen määräytyy kuten leskellä, jos edunjättäjä oli lainvoimaisen päätöksen perusteella velvollinen maksamaan elatusapua entiselle puolisolleen.

Oikeus **lapseneläkkeeseen** on lapsella, joka edunjättäjän kuollessa on alle 18-vuotias. Lapselle maksetaan lapseneläkettä aina lapsen oman vanhemman jälkeen. Ottolapsella on oikeus lapseneläkkeeseen ottovanhempiensa jälkeen. Lesken lapsella tai ottolapsella voi olla oikeus lapseneläkkeeseen edunjättäjän jälkeen, jos lapsi asui yhdessä lesken ja edunjättäjän kanssa samassa taloudessa. Lapsella on kuitenkin oikeus lapseneläkkeeseen vain kahden edunjättäjän jälkeen samanaikaisesti.

Leskeneläke lakkaa, jos leski solmii uuden avioliiton ennen kuin hän on täyttänyt 50 vuotta. Lapsen eläke lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai jos hänet annetaan ottolapseksi muulle kuin edunjättäjän leskelle tai tämän puolisolle.

Perhe-eläkkeen perusteena on edunjättäjän saama vanhuus-, varhennettu vanhuus-, täysi työkyvyttömyys-, yksilöllinen varhaiseläke tai

työttömyyseläke. Ellei edunjättäjä ollut vielä eläkkeellä tai hän sai osatyökyvyttömyys- tai osa-aikaeläkettä, on perhe-eläkkeen perusteena se eläke, jonka edunjättäjä olisi saanut, jos hän olisi kuolinpäivänään tullut työkyvyttömäksi.

Leskeneläkkeen ja lapseneläkkeiden yhteensovittamaton yhteismäärä on taulukossa 4 esitetty osuus edunjättäjän eläkkeestä.

Taulukko 4. Lesken ja lasten perhe-eläkeosuudet.

Lasten lukumäärä	0	1	2	3	4–
Leskeneläke	6/12	6/12	5/12	3/12	2/12
Lapseneläkkeet	-	4/12	7/12	9/12	10/12
Yhteensä	6/12	10/12	12/12	12/12	12/12

Leskeneläkkeen ja lapseneläkkeiden summa on siis enintään edunjättäjän eläkkeen suuruinen. Jos leski on yksin edunsaajana, hänen eläkkeensä on puolet edunjättäjän eläkkeestä.

Leskeneläkkeen määrää voi pienentää eläkesovitus, joka tehdään, kun nuorin lapsi täyttää 18 vuotta. Jos edunsaajina ei ole lapsia, eläkesovitus tehdään kuuden kuukauden alkueläkkeen jälkeen, jos leski on alle 65-vuotias tai välittömästi, jos leski on eläkkeellä edunjättäjän kuollessa.

Eläkesovituksen tarkoituksena on mitoittaa lesken toimeentulo vastaamaan edunjättäjän kuolemaa edeltänyttä tasoa. Tätä määrättäessä otetaan huomioon lesken saamat omat eläkkeet, tai jos hän ei ollut edunjättäjän kuollessa eläkkeellä, se laskennallinen työkyvyttömyyseläke, jota hän saisi, jos olisi tullut työkyvyttömäksi edunjättäjän kuollessa. Eläkesovituksessa leskeneläke pienenee, jos lesken omat työeläkkeet ylittävät laissa säädetyn rajan 651,19 e/kk (eläkesovitusperuste v. 2003).

Luopumistukea saa 55 vuotta täyttänyt maanviljelijä, joka luopuu tilastaan ja lopettaa pysyvästi maatalouden kaupallisen harjoittamisen. Luopumistuen voi saada tilan omistaja, hänen aviopuolisonsa tai leski, jolla on avio-oikeus tilaan. Myös vuokrapeltoja viljelleellä voi olla oikeus tukeen. 50 vuotta täyttänyt emäntä tai isäntä voi saada puolisonsa rinnalla oikeuden luopumistukeen uinuvana, mutta tällöin etuuden maksaminen alkaa vasta 55 vuoden iän täyttämistä. Luopumistuki vastaa määrältään viljelijälle MYEL-työtulonsa perusteella maksettavaa työkyvyttömyyseläkettä.

4.1.3 Työeläkkeen karttuminen palkattomilta ajoilta

Työeläkettä karttuu työnteon lisäksi myös ansiosidonnaisilta työttömyysajoilta, kuntoutusajoilta sekä eräiltä aikuiskoulutusajoilta. Näistä ajoista lasketaan erityinen kerroin, jolla muu eläke kerrotaan. Laskutavan johdosta palkattomilta ajoilta karttuu eläkettä enintään 80 % siitä, mitä eläkettä karttuisi työnteosta.

Työeläkettä karttuu myös alle vuoden kestävien palkattomien jaksojen ajalta, jos TEL-työsuhdetta ei palkattoman poissaolon vuoksi katkaista. Lisäksi TEL-eläkettä laskettaessa voidaan sellaiset vuodet, jolloin työsuhteen ansiot ovat alle 50 % työsuhteen viimeisten 10 vuoden keskiansioista, jättää pois alentamasta keskiarvoa.

Työeläkettä ei kartu lapsenhoitoajalta paitsi silloin, kun palkaton lapsenhoitoaika jää edellä mainitulla tavalla TEL-työsuhteen sisään. Tällöin eläkettä laskettaessa palkaton lapsenhoitoaika kartuttaa eläkettä, mutta ei alenna työsuhteesta laskettavaa keskiansiota, jonka perusteella eläke lasketaan.

Kuitenkin, jos vanhuus-, varhennetun vanhuus-, työttömyys-, työkyvyttömyys- tai yksilöllisen varhaiseläkkeen saaja on syntynyt ennen vuotta 1939 (TEL-, LEL-, TaEL- ja KuEL-eläkkeen saaja) tai ennen vuotta 1947 (YEL- ja MYEL-eläkkeen saaja) ja hän tai hänen puolisonsa huoltavat sellaista alle 18-vuotiasta lasta, jolla olisi eläkkeensaajan jälkeen oikeus perhe-eläkkeeseen, lisätään eläkkeeseen lapsikorotus. Lapsikorotuksen prosenttimäärä on 1–20 prosenttia eläkkeensaajan syntymävuodesta riippuen. Kahdesta tai useammasta lapsesta korotus on kaksinkertainen. Lapsikorotus poistuu, kun lapsi täyttää 18 vuotta.

4.1.4 Eläkeoikeuden säilyttäminen työnteon päättyessä ennen eläketapahtumaa

Jos vakuutetun työeläkelakien mukainen työsuhde tai yrittäjätoiminta päättyy ennen eläkkeeseen oikeuttavaa tapahtumaa, säilyttää hän oikeuden ansaitsemaansa työeläketurvaan **vapaakirjana**. Vakuutetulla on vapaakirjaan perustuen oikeus vanhuus- tai työkyvyttömyyseläkkeeseen tai hänen edunsaajillaan perhe-eläkkeeseen. Jos julkisen sektorin työeläkejärjestelmästä maksetaan täysitehoinen työttömyyseläke tai yksilöllinen varhaiseläke, tulee myös yksityisen sektorin vapaakirjaeläke maksettavaksi.

Vanhuuseläkeikä on vapaakirjaeläkkeissä 65 vuotta. Eri työsuhteisiin liittyvä eläketurva voi olla erilainen esimerkiksi eläkeikältään. Kun eläke myönnetään, vapaakirjat muunnetaan samalla viimeisen työsuhteen ehto-

ja vastaaviksi siten, että vapaakirjan pääoma-arvo säilyy. Sosiaali- ja terveysministeriö on vahvistanut kaikille eläkelaitoksille yhteiset vapaakirjan ehdot ja ne kertoimet, joilla eläke muunnetaan.

4.1.5 Indeksiturva

Karttuneet vapaakirjat ja työuran aikaiset ansiotulot tarkistetaan eläkettä määrättäessä eläkkeen myöntövuoden tasoon niin sanotulla **työikäisten TEL-indeksillä**, joka määräytyy puoliksi palkansaajien ansiotason ja puoliksi kuluttajahintojen vuotuismuutosten perusteella. Samalla indeksillä tarkistetaan vuosittain myös työeläkelaeissa määritellyt rahamäärät, jotka säätelevät muun muassa eläkelakien mukaisen vakuuttamisen ja karttumisen ehtoja.

Maksussa olevia eläkkeitä tarkistetaan vuosittain tammikuun alussa. Tarkistusindeksi riippuu eläkkeensaajan iästä. Alle 65-vuotiaiden eläkkeitä tarkistetaan yllä mainitulla työikäisten TEL-indeksillä. 65 vuotta täyttäneiden eläkkeitä tarkistetaan **eläkeikäisten TEL-indeksillä**, jossa ansiotason muutoksen paino on 20 prosenttia ja kuluttajahintojen muutoksen paino 80 prosenttia.

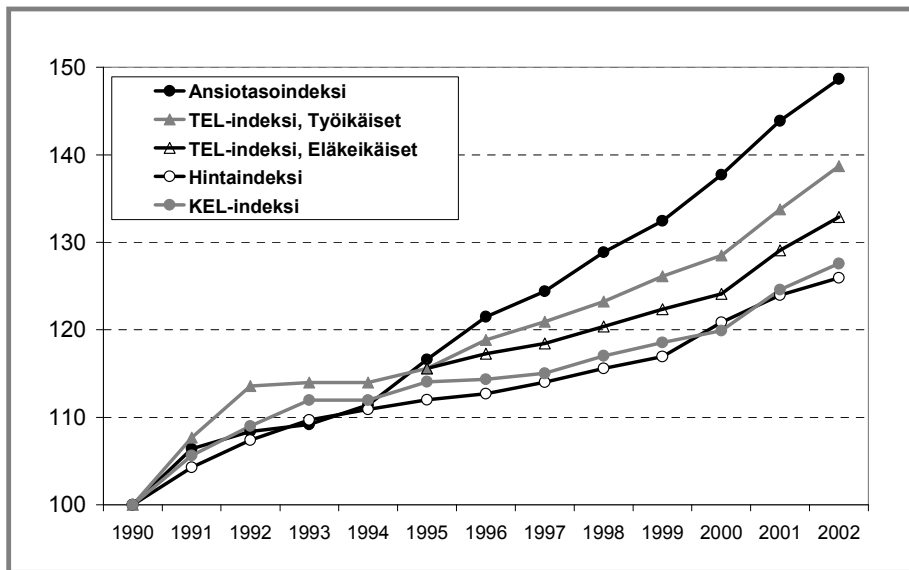
Molemmat TEL-indeksit määrätään Tilastokeskuksen laskemien virallisten ansiotasojen ja kuluttajahintaindeksisarjojen perusteella. Ansiotasoindeksi mittaa kaikkien palkansaajien säännöllisen työajan ansioiden kehitystä, ja se kattaa sopimuskorotusten lisäksi palkkaliikumien ja jossain määrin kansantalouden rakennemuutosten vaikutuksia ansiotasoon. TEL-indeksejä laskettaessa ansiotasoindeksin muutoksesta vähennetään palkansaajan työeläkemaksun (ks. luku 7.2) kasvun osuus. Hintaindeksinä käytetään TEL-indeksejä laskettaessa kansallista kuluttajahintaindeksiä, joka kattavuudeltaan on vähän laajempi kuin EU-yhdenmukaistettu kuluttajahintaindeksi.

Sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa TEL-indeksiluvut vuosittain lokakuun loppuun mennessä eli kaksi kuukautta ennen niiden käyttöön ottoa. TEL-indekseissä ansiotason ja kuluttajahintojen toteutunutta vuotuismuutosta mitataan kolmannesta vuosineljänneksestä kolmanteen vuosineljännekseen eli lähes siihen asti, jolloin ministeriö vahvistaa TEL-indeksit.

Kuviossa 3 on esitetty ansio- ja hintatason sekä eläkeindeksien kehitys vuodesta 1990 vuoteen 2002. On huomattava, että työeläkejärjestelmässä siirryttiin kahden tarkistusindeksin käyttöön vuoden 1996 alusta, josta alkaen kuvassa on nähtävissä eläkeikäisten TEL-indeksin kehitys. 1990-luvun alkupuoliskolla Suomessa vallitsi talouslama, jolloin eläkein-

deksit noin vuoden viipeellisinä kehittyivät poikkeuksellisesti jopa nopeammin kuin palkansaajien ansiotaso. Toisaalta laman jälkeen ansiotason reaalikasvu on ollut poikkeuksellisen voimakasta, mistä syystä eri indeksien eriytyminen toisistaan vuoden 1995 jälkeen on ollut huomattavan ripeää. (KEL-indeksistä ks. luku 4.4.3.)

Kuvio 3. Ansiotaso- ja kuluttajahintaindeksin sekä eläkeindeksien kehitys vuosina 1990–2002; 1990=100.

4.2 Julkisen sektorin työeläkkeet

Julkisella sektorilla eläkkeen karttuminen on alun perin ollut olennaisesti nopeampaa kuin yksityisellä sektorilla. Eläkettä on karttunut 2,2 prosenttia palkasta, jolloin 66 prosentin tavoitetasoon on ollut mahdollista päästä 30 vuoden työuralla. Myös yleinen eläkeikä (63 vuotta) on ollut yksityistä sektoria matalampi. Lisäksi julkisella sektorilla on ollut paljon ala- ja ammatti-kohtaisia alennettuja eläkeikiä.

Vuosina 1993–1995 toteutettiin kaikissa julkisen sektorin eläkejärjestelmissä merkittäviä eläkelakien muutoksia, joiden tavoitteena oli yhdenmukaistaa eläkelainsäädäntö yksityisen sektorin TEL-järjestelmän kanssa. Muutokset tulevat asteittain voimaan. Siten vakuutetut, jotka olivat julkisen sektorin palveluksessa jo ennen lainmuutoksia, iästä ja työsuh-

teen pituudesta riippuen säilyttivät joko kokonaan tai osittain vanhat eläketunsa (2,2 prosentin karttuman, alennetun eläkeiän ja 66 prosentin enimmäismäärän) ja vähintäänkin korkeammat karttumansa lainmuutoksiin asti. Täysimääräisesti muutokset kohdistuvat vasta henkilöihin, jotka tulivat tai tulevat ensi kertaa julkisen sektorin palvelukseen vuoden 1992 jälkeen.

Pääpiirteissään julkisen sektorin eläkelait ovat kuitenkin yhdenmukaisia yksityisen sektorin TEL-järjestelmän kanssa. Siten edellä esitetyt tiedot eläke-etuuksista, eläkeoikeudesta, eläkkeiden määräytymisestä ja indeksiturvasta koskevat pääpiirteissään nykyisin myös julkista sektoria yllä mainituin rajauksin. Poikkeuksen muodostaa VEL:iin kuuluva sotilas-eläkejärjestelmä, jossa edelleen eläkkeen kartumat ovat paremmat ja eläkkeen voi saada 25–30 vuoden palveluksen perusteella.

4.3 Työeläketurvaan vuonna 2005 tulevat muutokset

Eduskunta on helmikuussa 2003 hyväksynyt eläkelainsäädännön muutosesityksen, joka toisaalta yhdenmukaistaa, mutta samalla muuttaa monilla tavoin eläkkeen määräytymistä työeläkejärjestelmän yksityisellä sektorilla. Lakien muutokset tulevat voimaan vuoden 2005 alusta. Pääperiaatteiltaan samansisältöisiä muutoksia ollaan laatimassa myös julkisen sektorin eläkejärjestelmiin, mutta sotilaseläkejärjestelmä ja erityiset ammatilliset eläkeiät vaativat erityisjärjestelyjä. Lakimuutokset vaikuttavat ensisijaisesti eläkkeiden määräytymiseen. Myös eläkeoikeuteen muutoksilla on vaikutusta.

Eläkkeen karttumisen ikäraajat ja vanhuuseläkeikä

Vakuuttamisvelvollisuus ja vanhuuseläkkeen karttuminen alkavat 18 vuoden iän täyttämistä seuraavan kuukauden alusta. Nykyisin vanhuuseläke on alkanut karttua vasta 23 vuoden iästä. Vanhuuseläkkeen voi uudessa järjestelmässä ottaa 63–68 vuoden iässä. 63 vuoden iässä saa vanhuuseläkkeenä siihen mennessä karttuneen eläkkeen ilman nykyisin sovellettavia varhennusvähennyksiä. Työnteon jatkaminen 63 vuoden iän täyttämisen jälkeen kartuttaa kuitenkin eläkettä 4,5 prosenttia vuodessa (ns. kannustinkarttuma).

Eläkkeen perusteena oleva ansio

Yksityisen sektorin TEL-järjestelmässä ja julkisella sektorilla eläke määrätään kustakin työsuhteesta erikseen enintään kymmenen viimeisen vuoden keskiansion perusteella. Vuonna 2005 tulevan muutoksen jälkeen kaikissa järjestelmissä eläke määräytyy koko työuran keskiansion perusteella, jolloin työuran koostumus (vaihtelevan mittaisista työsuhteista) ei vaikuta eläkkeen määrään.

Indeksiturva

Siirtyminen eläkkeen perusteena olevassa ansiossa koko työuran keskipalkkaan merkitsisi nykyisin käytössä olevalla indeksiturvalla useimmissa tapauksissa eläkkeiden tason laskua. Siksi vuodesta 2005 alkaen työaikaiset ansiot tarkistetaan indeksillä (palkkakerroin), jossa ansiotasoindeksin paino on 80 % ja kuluttajahintaindeksin paino 20 %.

Kaikkia maksussa olevia eläkkeitä tarkistetaan vuodesta 2005 alkaen indeksillä, jossa ansiotasoindeksin paino on 20 % ja hintaindeksin paino 80 %. Muutos merkitsee heikennystä alle 65-vuotiaiden eläkkeensaajien indeksiturvaan (ks. työkyvyttömyyseläkkeisiin tuleva kertakorotus).

Eläkkeen karttuminen

Eläkettä karttuu pääsääntöisesti edelleen 1,5 prosenttia vuosityöansiosta. Vuodesta 2005 alkaen eläkettä karttuu 53 vuoden täyttämistä alkaen 1,9 prosenttia ja 63 vuoden iän täyttämistä alkaen 4,5 prosenttia vuosityöansiosta. Eläkkeeseen myönnettävä tuleva aika kartuttaa jatkossa nykyistä enemmän eli 1,3 prosenttia 63 vuoden ikään asti, mutta toisaalta tulevaa aikaa myönnetään 63 vuoden ikään asti eli ikään, josta alkaen on mahdollista ottaa vanhuuseläke.

Korotettu palkansaajan työeläkemaksu 53 vuotta täyttäneille

53 vuotta täyttäneet rahoittavat osin itse korotetulla palkansaajan työeläkemaksulla 53 vuoden iästä alkavan korotetun karttuman. 53 vuotta täyttäneiden maksu on noin 27 prosenttia suurempi kuin normaali-maksu. Korotettu maksu myös vähentää eläkkeen määrää, sillä palkan-saajan työeläkemaksun koko osuus vähennetään työansioista ennen eläkkeen määräämistä.

Tuleva aika ja tulevan ajan ansioperuste

Nykyisin tuleva aika luetaan eläkettä kartuttavaksi lähinnä niillä, jotka tulevat työkyvyttömiksi työsuhteessa ollessaan tai viimeistään vuoden kuluessa työsuhteen päättymisestä. Tulevan ajan ansioperusteena käytetään pääsääntöisesti viimeisen työsuhteen eläkepalkkaa. Vuodesta 2005 alkaen tuleva aika myönnetään lähtökohtaisesti kaikkiin työkyvyttömyyseläkkeisiin ja tulevan ajan ansioperusteena on työkyvyttömyyden alkamisvuotta edeltäneiden viiden vuoden keskimääräinen ansio. Keskimääräistä ansiota laskettaessa otetaan huomioon kaikkien näiden viiden vuoden aikana voimassa olleiden työsuhteiden ja yrittäjätoimintajaksojen työansiot sekä palkattomien etuusaikojen (ks. palkattomat ajat) ansioperusteiden mukaan lasketut palkat tältä ajalta. Jos ansioita ei ole, tulevan ajan eläke on määrältään 0.

Työkyvyttömyyseläkkeiden kertakorotus (ikäkorotus)

Alle 65-vuotiaita koskeva indeksiturvan heikennys vuoden 2005 alusta kompensoidaan työkyvyttömyyseläkkeisiin viiden eläkevuoden jälkeen tehtävällä kertakorotuksella. Korotus tehdään ensimmäisen kerran vuonna 2010. Kertakorotuksen määrä riippuu henkilön iästä siten, että korotus on 21 prosenttia 24–26-vuotiaiden osalta, josta korotusprosentti laskee 0,7 prosenttiyksikköä ikävuotta kohti. Korotus ei koske enää 55-vuotiaita eikä sitä vanhempia.

Elinaikakerroin

Vuoden 2005 laissa on säädetty elinaikakertoimesta, jonka avulla alkavat eläkkeet sopeutetaan elinajanodotteen muutoksiin. Vanhuuseläkkeen alkaessa ansaittu eläke kerrotaan elinaikakertoimella, joka elinajanodotteen ollessa nousussa pienentää kuukausittain maksettavaa eläkettä, mutta ei kavenna eläkkeensaajan koko eläkeajalta maksettavaa eläkekertymää, jos eläkkeensaaja saavuttaa elinajanodotteen mukaisen iän. Elinaikakerroin määrätään kullekin ikäluokalle 62 vuoden iässä. Ensimmäisen kerran elinaikakerrointa sovelletaan vuonna 2010 alkaviin vanhuuseläkkeisiin.

Eläkkeen karttuminen palkattomilta jaksoilta

Yksityisen sektorin TEL-järjestelmässä työsuhteen sisään jääneet palkattomat ajat ovat kartuttaneet jo nykyisin eläkettä, jos palkaton aika on jäänyt vuotta lyhyemmäksi. Tämän lisäksi laissa määrätty työttömyys-, koulu-

tus- ja kuntoutusajat on otettu huomioon työeläkkeen päälle laskettavassa työeläkelisässä. Vuodesta 2005 alkaen työeläkelisä lakkautetaan. Samalla kuitenkin työeläkelisässä huomioon otettujen ja useiden uusien etuusaikojen ansioperusteet lasketaan mukaan henkilön vuosityöansioita määrättäessä. Siten työttömyys-, koulutus- ja kuntoutusaikojen ohella työeläkettä karttuu myös äitiys-, isyys- ja vanhempainraha- sekä sairauspäiväraha-ajoilta. Valtion rahoittamina tulevat eläkkeeseen oikeuttaviksi myös alle kolmivuotiaan lapsen hoitoajat sekä tutkintoon johtavat opiskeluajat.

Työeläkkeiden yhteensovitus poistetaan

Nykylain mukaan eri työsuhteista ja ansiotoiminnasta karttuneiden eläkkeiden yhteismäärä on rajattu 60 prosenttiin työuran korkeimmasta palkasta. Vuodesta 2005 alkaen yhteensovituksesta luovutaan, jotta mm. kannustinkarttuman ajalta (63–68-vuotiaana) ansaittavat eläkkeet eivät yhteensovituksen vuoksi leikkautuisi pois. Työeläkkeeseen nähden ensisijaiset etuudet (lakisääteiset tapaturmavakuutus-, liikennevakuutus- ja sotilastapaturmavakuutuslain mukaiset etuudet) vähentävät kuitenkin työeläkkeen määrää.

Etuuslajeja koskevat muutokset

Pitkäaikainen työttömyysturva siirretään eläkejärjestelmästä työttömyysturvajärjestelmään, jolloin työttömyyseläkejärjestelmä asteittain lakkautetaan. Vuonna 1950 tai sen jälkeen syntyneillä ei enää ole oikeutta työttömyyseläkkeeseen. Vuonna 1950 tai sen jälkeen syntyneillä, niin sanotuilla työttömyysturvalain lisäpäivillä olevilla henkilöillä olisi oikeus saada työeläke vähentämättömänä eli ilman varhennusvähennystä 62 vuoden iästä alkaen. Työttömyysturvalain lisäpäiviin on oikeus, jos työttömyyspäivärahan 500 päivän enimmäiskesto täyttyy vasta, kun henkilö on täyttänyt 59 vuotta.

Varhennetun vanhuuseläkkeen ikäraja nostetaan 60 vuodesta 62 vuoteen ja kuukausikohtainen varhennusvähennys 0,4:stä 0,6 prosenttiin. Ennen vuotta 1945 syntyneillä säilyy oikeus varhennettuun vanhuuseläkkeeseen 60 vuoden iässä.

Yksilöllinen varhaiseläke etuusmuotona lakkautetaan. Vuoden 1943 jälkeen syntyneillä ei enää ole oikeutta yksilölliseen varhaiseläkkeeseen.

4.4 Kansaneläke

Kansaneläkejärjestelmä takaa vähimmäiseläkkeen, jos omien ansioeläkkeiden määrä jää pieneksi. Sen etuuksiin kuuluvat kansaneläke sekä leskille ja lapsille maksettava yleinen perhe-eläke. Lisäksi voidaan maksaa asumistukea ja eläkkeensaajan hoitotukea sekä lapsikorotusta. Rintamasotilastunnuksen omaaville sotien veteraaneille voidaan maksaa rintamalisää ja ylimääräistä rintamalisää. Myös leskelle maksettavaan perhe-eläkkeeseen voidaan maksaa asumistukea.

Oikeus kansaneläkkeeseen syntyy asumisen perusteella. Kansaneläkettä voi saada Suomessa asuva Suomen kansalainen, jos hän on 16 vuotta täytettyään asunut täällä vähintään kolmen vuoden ajan. Sosiaaliturvasopimusmaan ja EU- tai ETA-maan kansalaiseen sovelletaan samoja aikarajoja kuin Suomen kansalaiseen. Muun maan kansalaisella on oikeus kansaneläkkeeseen, jos hän on välittömästi ennen eläkkeen alkamista asunut Suomessa yhtäjaksoisesti viisi vuotta.

Asumisaikaa laskettaessa otetaan huomioon myös EU-, ETA- tai sopimusmaissa asuttu aika. Eläkkeen saamiseksi pitää asua kuitenkin vähintään yksi vuosi Suomessa.

4.4.1 Etuuslajit

Kansaneläke ja yleinen perhe-eläke käsittävät samat etuuslajit kuin yksityisen sektorin lakisääteinen työeläkejärjestelmä eli eläkkeen vanhuuden, työkyvyttömyyden ja työttömyyden perusteella sekä leskeneläkkeen ja lapsen eläkkeen. Myös eläkkeiden saamisen edellytykset ovat työ- ja kansaneläkejärjestelmässä varsin pitkälle yhtenevät. Osatyökyvyttömyys- ja osa-aikaeläke eivät kuitenkaan kuulu kansaneläkejärjestelmän etuuksiin, ja yleistä perhe-eläkettä maksetaan vain alle 65-vuotiaalle leskelle, joka ei saa kansaneläkettä.

4.4.2 Kansaneläke-etuuksien määrät vuonna 2003

Kansaneläkkeen määrä riippuu eläkkeensaajan ansioeläketuloista, perhesuhteista ja asuinkunnasta. Täysi kansaneläke myönnetään 40 asumisvuoden perusteella. Täyden kansaneläkkeen määrät on esitetty taulukossa 5. Kansaneläke pienenee ansioeläketulojen kasvaessa siten, että siitä vähennetään puolet eläkkeensaajan työsuhteeseen perustuvan eläkkeen 46,25 euroa kuukaudessa ylittävästä määrästä. Vapaaehtoinen työsuhteeseen tai yrittäjätoimintaan perustuva lisäeläke rinnastetaan lakisäätei-

seen työeläkkeeseen kansaneläkejärjestelmän mukaisen eläkkeen määrätymisessä. Sama koskee tapaturma- ja liikennevakuutusten perusteella myönnettäviä eläkkeitä. Kun ansioläke ylittää määrätyn rajan, kansaneläkettä ei makseta.

Vuoteen 1995 saakka kansaneläkkeessä oli kaikille vakiomääräinen pohjaosa sekä muiden eläketulojen määrästä riippuva lisäosa. Kansaneläkkeen pohjaosa maksettiin kaikille siihen oikeutetuille työeläkkeen suuruudesta riippumatta. Vuodesta 1996 lähtien eläkkeelle siirtyville kansaneläkettä ei enää makseta, jos työeläke ylittää määrätyn rajan (ks. taulukko 5). Ennen vuotta 1996 eläkkeelle jääneiden, pelkkää pohjaosaa saaneiden, pohjaosa poistettiin asteittain. Se kuitenkin kompensoidaan osittain työeläkejärjestelmän kautta vuodesta 2003 lähtien.

Pienin maksettava kansaneläkkeen määrä on 11,15 euroa kuukaudessa. Kansaneläke on verotettavaa tuloa. Verotuksessa myönnettävän eläketulovähennyksen johdosta täyden kansaneläkkeen suuruudesta eläketulosta ei kuitenkaan peritä veroa (ks. tarkemmin luku 12).

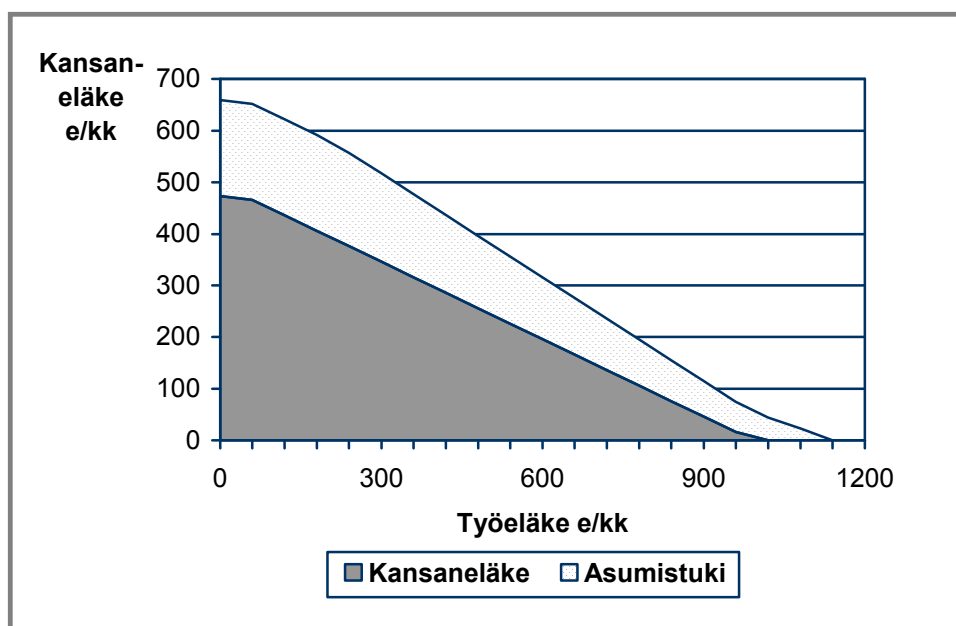
Taulukko 5. Kansaneläkkeen määrä vuonna 2003, e/kk.

Perhesuhteet ja kuntaryhmä	Kansaneläkkeen täysi määrä	Ansioläkkeet, joilla saa täyden kansaneläkkeen	Ansioläkkeet, joilla ei saa kansaneläkettä
Yksinäinen 1. kuntaryhmä	493,45	46,25	1 010,88
Yksinäinen 2. kuntaryhmä	472,93	46,25	969,80
Naimisissa 1. kuntaryhmä	434,17	46,25	892,30
Naimisissa 2. kuntaryhmä	416,69	46,25	857,38

Lähde: Kela

Kuvio 4 havainnollistaa kansaneläkkeen riippuvuuden työeläkkeen määrästä vuonna 2003. Kuvio esittää sellaisen lapsettoman, yksinäisen eläkkeensaajan tilanteen, joka asuu ensimmäisessä kuntaryhmässä. Eläkkeensaaja, joka ei saa lainkaan työeläkettä tai jonka työeläke on hyvin

pieni, saa täyden kansaneläkkeen. Mikäli työeläke on vähintään noin 1 000 euroa kuukaudessa, eläkkeensaajalla ei enää ole oikeutta kansaneläkkeeseen. Kuvio 4 ilmenee lisäksi kansaneläkejärjestelmän maksaman asumistuen määrä, kun asumiskustannuksiksi on oletettu 260 euroa kuukaudessa, joka on asumistukea saavien eläkkeensaajien asumiskustannusten keskimäärä. Eläkkeensaajalle voidaan lisäksi maksaa muita lisiä.

Kuvio 4. Kansaneläkkeen määrä suhteessa työeläkkeen määrään.

Rintamalisää maksetaan rintama-alueella sota-aikana sotilaina tai muussa palveluksessa sekä sodan jälkeen miinanraivaajina toimineille. Sen määrä on 40,99 euroa kuukaudessa ja se on verotonta tuloa. **Ylimääräistä rintamalisää** maksetaan Suomessa asuville rintamalisää ja kansaneläkettä saaville eläkkeensaajille. Ylimääräinen rintamalisä on 25–45 prosenttia siitä eläkkeensaajan kansaneläkkeestä, joka on suurempi kuin 84,75 euroa kuukaudessa. Suurin mahdollinen ylimääräinen rintamalisä yksinäiselle henkilölle on kuntaryhmästä riippuen 183,91 tai 157,24 euroa kuukaudessa, naimisissa olevalle 174,68 tai 149,37 euroa kuukaudessa. Myös ylimääräinen rintamalisä on saajalleen verotonta tuloa.

Asumistukea voidaan maksaa, jos hakijalla on asumiskustannuksia vähintään 616 euroa vuodessa eli 51,33 euroa kuukaudessa. Asumistuki on 85 prosenttia eläkkeensaajan omavastuuosuuden ylittävistä hyväksyt-

tävistä asumismenoista. Perusomavastuu on 509,25 euroa vuodessa. Asumistuen saamiseen ja määrään vaikuttavat hakijan asumiskustannukset, perhesuhteet, vuositulot ja omaisuus.

Eläkkeensaajien hoitotukea maksetaan erisuuruisena hakijan avuntarpeen, ohjauksen ja valvonnan tarpeen sekä erityiskustannusten määrän perusteella. Eläkkeensaajan hoitotuki on 51,48 euroa/kk, korotettu hoitotuki 128,17 euroa/kk ja erityishoitotuki 256,32 euroa/kk.

Eläkkeensaajan lapsikorotus maksetaan, jos eläkkeensaajalla on elätettävänä alle 16-vuotias lapsi. Lapsikorotuksen määrä on 18,30 euroa kuukaudessa lasta kohden. Lapsikorotus myönnetään eläkkeensaajalle, joka saa kansaneläkettä, työeläkettä tai tapaturma- ja liikennevakuutuksen mukaisia eläkkeitä.

Leskeneläke muodostuu alku- ja jatkoeläkkeestä. Yleiseen perhe-eläkkeeseen oikeutettu saa **alkueläkettä** kuuden kuukauden ajan puolison kuoleman jälkeen. Alkueläkkeeseen kuuluu ns. vakiomääräinen osa lesken tuloista ja omaisuudesta riippumatta. Siihen kuuluu aina perusmäärä 84,75 euroa sekä 1. kuntaryhmässä asuvalle leskelle 43 % ja 2. kuntaryhmässä asuvalle 40 % täydestä täydennysmäärästä. Vakiomääräisen osan lisäksi pienituloinen leski voi saada alkueläkkeen tulosidonnaista osaa. Siihen vaikuttavat samat tulot kuin täydennysmäärään. Lisäksi leski voi hakea asumistukea.

Taulukko 6. Lesken alkueläke vuonna 2003, euroa/kk.

Perhesuhteet ja kuntaryhmä	Vakio- määräinen osa	Täysi tulosidonnainen osa	Tulot, joilla saa täyden eläkkeen	Tulot, joiden yli menevillä tuloilla saa vain vakio- määrän
Yksinäinen, 1. kr	260,49	232,96	46,25	512,08
Yksinäinen, 2. kr	240,02	232,90	46,25	512,00
Naimisissa, 1. kr	234,99	199,17	46,25	444,50
Naimisissa, 2. kr	217,53	199,17	46,25	444,50

Alkueläkkeen jälkeen **lesken jatkoeläkettä** saa yleisen perhe-eläkkeen ehdot täyttävä leski, jolla on huollettavanaan oma tai kuolleen puolison alle 18-vuotias lapsi. Jatkoeläke on silloin vähintään perusmää-

rän suuruinen, ja siihen voidaan lisäksi maksaa lesken tuloista riippuen täydennysmäärää ja asumistukea. Jos leskellä ei ole enää huollettavanaan alle 18-vuotiasta lasta, hän voi hakea jatkoeläkettä vain tulojen pienenemisen takia. Silloin jatkoeläkkeeseen kuuluu ainoastaan lesken omien tulojen mukainen täydennysmäärä ja mahdollisesti asumistuki.

Taulukko 7. Lesken jatkoeläke vuonna 2003, euroa/kk.

Perhesuhteet ja kuntaryhmä	Täysi täydennysmäärä	Tulot, joilla saa täyden eläkkeen	Tulot, jotka ylittävät täydennysmäärä loppuu*	Tulot, jotka ylittävät täydennysmäärä loppuu**
Yksinäinen, 1. kr	408,70	46,25	863,58	841,33
Yksinäinen, 2. kr	388,17	46,25	822,50	800,25
Naimisissa, 1. kr	349,41	46,25	745,00	722,75
Naimisissa, 2. kr	331,93	46,25	710,08	687,75

*Leskellä on alle 18-vuotias lapsi ja hän saa myös perusmäärän.

**Lapsettoman lesken tulorajat.

Lapseneläkettä maksetaan alle 18-vuotiaalle edunjäntäjän omalle lapselle, ottolapselle tai lapselle, joka asui edunjäntäjän kuollessa hänen kanssaan samassa taloudessa ja jonka elatuksesta edunjäntäjä vastasi. Lapseneläkkeeseen kuuluu lapsen tuloista riippumatta perusmäärä, joka on 49,78 euroa kuukaudessa. Jos lapsen molemmat vanhemmat tai huoltajat ovat kuolleet (täysorpo), lapseneläkettä maksetaan kummankin jälkeen erikseen eli kaksi perusmäärää. Jos lapsi opiskelee, voidaan eläkettä jatkaa 21 vuoden ikään.

4.4.3 Indeksiturva

Kaikki kansaneläkejärjestelmän etuudet ja tulorajat on sidottu elinkustannusindeksiin. Elinkustannusindeksi (perusvuosi 1951=100) on uusimman kuluttajahintaindeksin (tällä hetkellä perusvuosi 2000=100) mukaan laskettu pitkä aikasarja. Se kehittyy siis samalla tavalla kuin kuluttajahintaindeksi (ks. tarkemmin edellä työeläkkeiden indeksitarkistus). Kansaneläkkeiden indeksitarkistus tehdään vuosittain tammikuussa. Ker-

keiden indeksitarkistus tehdään vuosittain tammikuussa. Kerran määrättyä kansaneläkejärjestelmän etuutta ei työeläkkeen indeksitarkistuksen vuoksi lasketa uudelleen, vaan maksettavaa määrää ainoastaan tarkistetaan kansaneläkejärjestelmän indeksillä.

4.4.4 Kansaneläkejärjestelmään vuonna 2005 tulevat muutokset

Yksityisen sektorin eläkelainsäädännön muutos ei vaikuta kansaneläkejärjestelmän vanhuuseläkeikärajaan, joka säilyy 65 vuotena. Kansaneläkkeen määrää ei kuitenkaan vähennä 63 ikävuodesta alkaen ansaittu työeläkekarttuma. Varhennetun vanhuuseläkkeen ikäraja nousee myös 62 vuoteen. Varhennusvähennys on kuitenkin edelleen 0,4 % jokaiselta varhennuskuukaudelta ennen 65 vuoden ikää.

Kansaneläkejärjestelmässä ennen vuotta 1950 syntyneillä on edelleen oikeus työttömyyseläkkeeseen 60–64-vuotiaana. Vuonna 1950 tai sen jälkeen syntyneillä, niin sanotuilla työttömyysturvalain lisäpäivillä olevilla henkilöillä on oikeus saada kansaneläke vähentämättömänä eli ilman varhennusvähennystä 62 vuoden iästä alkaen. Työttömyysturvalain lisäpäiviin on oikeus, jos työttömyyspäivärahan 500 päivän enimmäiskesto täyttyy vasta, kun henkilö on täyttänyt 59 vuotta. Työttömyyspäivärahaa maksetaan tällöin eläkkeen alkamiseen tai 65 vuoden ikään asti.

Työeläkelakien mukaiseen työkyvyttömyyseläkkeeseen iän perusteella tehtävää korotusta sekä lapsen hoitoajalta ja opiskeluajalta maksettavaa etuutta ei oteta huomioon kansaneläkettä määrättäessä. Yli 65-vuotiaan työelämässä olevan henkilön sairauden ja kuntoutuksen aikainen toimeentulo turvataan muuttamalla sairauspäivärahan ja kuntoutusrahan saamisen ikäraja 65 vuodesta 68 vuoteen.

5 ELÄKEJÄRJESTELMÄN HALLINTO

Marjukka Hietaniemi & Mika Vidlund, ETK

5.1 Työeläkejärjestelmän hallinto

5.1.1 Yksityinen sektori

Suomen sosiaaliturvan ja vakuutusmarkkinoiden merkittävä erityispiirre on se, että yksityiset vakuutuslaitokset hoitavat lakisääteiseen sosiaalivakuutukseen kuuluvaa työeläkevakuutusta ja tapaturmavakuutusta. Koska työeläkejärjestelmän hallinto on hajautettu usealle eläkelaitokselle, hoidetaan eräitä toimintoja keskitetysti työeläkejärjestelmän keskuslaitoksessa, Eläketurvakeskuksessa (ks. 5.3).

Yksityisten alojen työeläkelaitokset ovat sosiaali- ja terveysministeriön ja sen alaisen Vakuutusvalvontaviraston valvonnassa (ks. tarkemmin luku 6).

TEL-työnantaja voi valita, missä eläkelaitoksessa työntekijöiden työeläkevakuutus järjestetään. Se voidaan järjestää jossakin nykyisistä kuudesta eläkevakuutusyhtiöstä, joilla on valtioneuvoston toimilupa lakisääteisen työeläkevakuutuksen harjoittamiseen, tai eläkesäätiössä tai eläkekassassa. Suomen liityttyä vuonna 1994 Euroopan talousalueeseen ETA:an ja vuonna 1995 Euroopan unioniin lainsäädäntöä muutettiin niin, että lakisääteistä työeläkevakuutusta hoitavat vakuutusyhtiöt eivät voi harjoittaa muuta vakuutustoimintaa.

Eläkesäätiöt toimivat yleensä yhden yrityksen tai yritysryhmän puitteissa. Eläkekassan piiriin kuuluu tavallisesti useita saman alan yrityksiä. Eläkesäätiön tai eläkekassan perustaminen edellyttää vähintään 300 vakuutettua. Eläkesäätiöitä oli vuoden 2002 lopussa toiminnassa 36 ja eläkekassoja 8. Eläkelaitostyypeittäin tarkasteltuna TEL-vakuutetut jakautuivat vuoden 2002 lopun arvion mukaan siten, että 86 prosenttia oli vakuutettuna eläkevakuutusyhtiöissä, 11 prosenttia eläkesäätiöissä ja 3 prosenttia eläkekassoissa.

LEL-, TaEL- ja MEL-eläkelakien mukaan vakuutettujen palkansaa-
jien sekä maatalousyrittäjien eläketurva hoidetaan keskitetysti omissa lail-
la perustetuissa eläkelaitoksissaan. YEL-eläkelain mukaan vakuutettavat
yrittäjät järjestävät henkilökohtaisen työeläkkeensä eläkevakuutusyhtiössä
tai eläkekassassa. Vuonna 2002 yrittäjistä 98,6 prosenttia oli järjestänyt
työeläkkeensä eläkevakuutusyhtiössä ja 1,4 prosenttia eläkekassassa.

Yksityisen sektorin työeläkelaitokset toimivat itsenäisinä vakuutuslai-
toksina. Toimintaa säätelevät kuitenkin yhteiset ohjeet (ks. luku 6).

5.1.2 Julkinen sektori

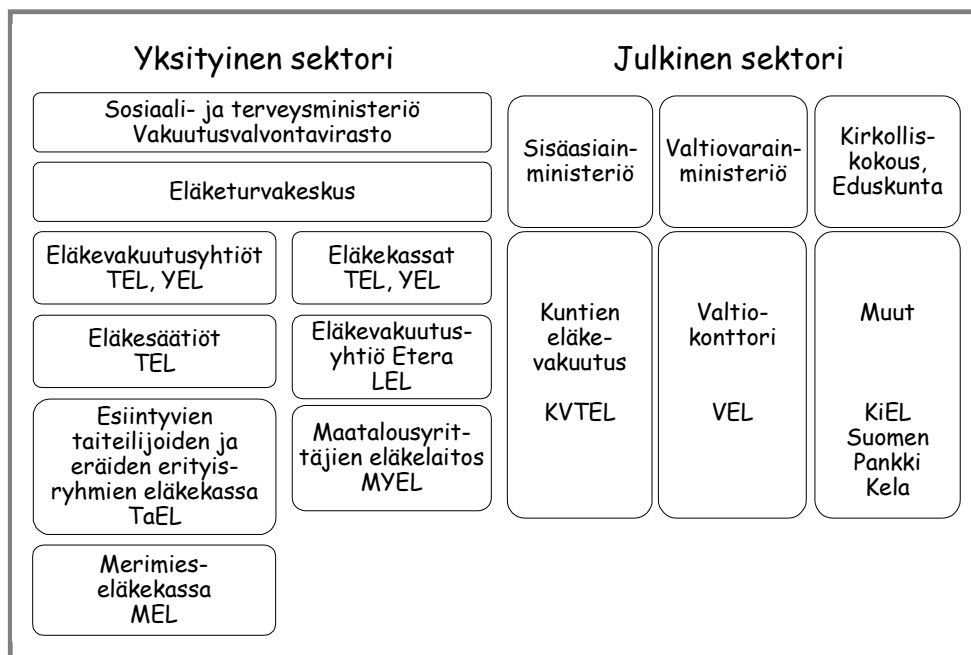
Kunta-alan henkilöstön työeläketurvasta huolehtii eräin poikkeuksin Kunti-
en eläkevakuutus. Kuntien eläkevakuutus toimii sisäasiainministeriön val-
vonnan alaisena. Valtiokonttori hoitaa valtion työeläkeasiat ja se toimii
valtiovarainministeriön valvonnan alaisena. Kirkkohallitus kirkolliskokouk-
sen alaisena vastaa puolestaan Suomen evankelisluterilaisen kirkon KiEL-
eläkkeistä. Näiden julkisen sektorin eläkelaitosten sijoitustoimintaa valvoo
kuitenkin Vakuutusvalvontavirasto (ks. 6.5).

Näiden lisäksi Suomen Pankin ja Kansaneläkelaitoksen palveluk-
sessa olevien sekä Ahvenanmaan maakuntahallituksen eläkejärjestelmän
piiriin kuuluvien eläketurva on järjestetty niiden omissa laitoksissa.

Kuviossa 5 on esitetty työeläkejärjestelmän hallinto-organisaatio
erikseen yksityisellä ja julkisella sektorilla.

5.2 Kolmikantainen hallinto

Kuten edellä luvussa 2 todettiin, työeläketurvan perustaminen tapahtui
työmarkkinajärjestöjen myötävaikutuksella. Työeläketurva onkin säilynyt
työmarkkinajärjestöjen erityisen huomion kohteena. Se ilmenee edustuk-
sena työeläkelaitosten ja Eläketurvakeskuksen hallinnossa ja osallistumi-
sena järjestelmän kehittämiseen. Yksityisen työeläkejärjestelmän keskus-
elimessä Eläketurvakeskuksessa etujärjestöillä on omat kiintiönsä. Sa-
moin eläkeyhtiöiden päättävissä elimissä työmarkkinajärjestöillä on edus-
tuksensa. Osa työeläkelaitoksista toimii alakohtaisesti. Niinpä työnantaji-
en, työntekijöiden tai yrittäjäjärjestöjen asiantuntemus ja edustus ovat
luonnollinen osa näiden laitosten toimintaa.

Kuvio 5. Yksityisen ja julkisen sektorin työeläkkeiden hallinto.

Sosiaali- ja terveysministeriössä koordinoidaan ja valmistellaan lain-säädäntöä. Muodollisesti työeläkelaitoksia edustaa tällöin niiden etujärjes-tö Työeläkevakuuttajat (TELA). Eläketurvakeskus, työeläkelaitokset ja työmarkkinajärjestöt osallistuvat lakien valmisteluun. Lopullisesti työeläke-lakien muutokset käsitellään eduskunnassa, joka säätää ja muuttaa työ-eläkelakeja. Tasavallan presidentti vahvistaa lait allekirjoituksellaan.

Suomessa lakisäateisen työeläkejärjestelmän sisällöstä säädetään laissa, mutta järjestelmän ehdoista on pitkälti sovittu työmarkkinajärjestö-jen välisissä neuvotteluissa. Työeläkejärjestelmässä vallitsee ns. kolmi-kantainen hallintotapa. Valtio, työnantajat ja työntekijät sekä yrittäjät ovat kaikki vaikuttamassa eläkelainsäädännön kehittämiseen. Eläkepoliittisten uudistusten sopiminen kolmikantaisesti työmarkkinajärjestöjen ja valtioval-lan yhteistoimin luo vakautta ja ennustettavuutta järjestelmän toiminnalle.

5.3 Eläketurvakeskuksen rooli eläkejär-jestelmän hallinnossa ja toiminnassa

Eläketurvakeskus (ETK) toimii yksityisten alojen työeläkejärjestelmän yh-teiselimenä muuten hajautetussa työeläkejärjestelmässä. Sen tarkoituk-

senä on edistää eläkejärjestelmän täytäntöönpanoa ja kehittämistä. Eläketurvakeskuksessa hoidetaan tehtäviä, joita on järkevää hoitaa keskitetysti. Tällaisia tehtäviä ovat muun muassa koko maan kattavan työsuhderekisterin ylläpito, eläkekustannusten vastuunjako eläkelaitosten kesken, lakien soveltamiseen liittyvät ratkaisut, tilasto- ja tutkimustoiminta sekä työeläketurvan kehittämiseen liittyvät tehtävät. Lisäksi Eläketurvakeskus hoitaa kansainvälisiä yhdyslaitostehtäviä, myös julkisen sektorin laitosten puolesta.

Työsuhderekisterin tietoja käytetään eläkkeitä myönnettäessä. Omiin rekisteritietojensa täydennykseksi eläkelaitos saa Eläketurvakeskuksesta muut eläkkeen laskemiseen tarvitsemansa tiedot. Rekistereissä on viitetiedot myös julkisen sektorin palvelussuhteista.

Keskitetysti hoidetut rekisterit mahdollistavat vakuutettujen palvelun myös ennen eläketapahtumaa. Vuosittain suuri osa vakuutetuista saa automaattisesti tiedot rekistereihin merkityistä työsuhteistaan ja karttuneista eläkkeistään. ETK lähettää vuosittain noin 400 000–500 000 työntekijälle eläkeotteen ja lisäksi eläkelaitokset lähettävät otteita omille vakuutetuilleen. Vakuutettu voi myös milloin hyvänsä pyytää nähtäväkseen tai Internetin välityksellä päästä näkemään omat työsuhdetietonsa. Näin vakuutetut voivat varmistaa, että rekisteritiedot ovat heidän osaltaan oikein. Tämä onkin samalla tärkeä vakuuttamisen valvonnan väline.

Eläketurvakeskuksen tehtäviin kuuluu valvoa, että työnantajat ottavat työntekijöilleen ja yrittäjät itselleen eläkevakuutuksen. Jos työnantaja tai yrittäjä kieltäytyy ottamasta vakuutusta, Eläketurvakeskus ottaa sen vakuutuksen laiminlyöjän kustannuksella jostakin eläkeyhtiöstä (pakkovakuutus).

Eläketurvakeskus valvoo myös eläkesäätiöiden ja -kassojen toimintaa siltä osin kuin se liittyy eläkepäätöksien antamiseen. Eläketurvakeskus valvoo, että työsuhdetiedot ja muut eläketurvan perusteena olevat tiedot on rekisteröity oikein, että eläkepäätökset on tehty lainmukaisesti ja että eläkemaksut, kustannusten jako ja ilmoitusliikenne hoidetaan ohjeiden mukaisesti.

Eläketurvakeskus myös ohjeistaa eläkelaitoksia soveltamisohjeillaan ja tekee tulkintaratkaisuja. Soveltamisohjeissa annetaan tulkintoja ja täsmennetään laissa säädettyjä periaatteita, jotta kaikki eläkelaitokset toimisivat samalla tavalla lakisääteisiä eläkkeitä myöntäessään. Soveltamisohjeita valmistellaan usein eläkelaitosten ja toisinaan myös työmarkkinajärjestöjen kanssa yhteistyössä.

Eläketurvakeskuksen tärkeänä tehtävänä on jakaa eläkkeistä syntyneet kustannukset eläkelaitosten kesken. Lisäksi Eläketurvakeskus yh-

dessä työeläkelaitosten ja työmarkkinajärjestöjen kanssa osallistuu lakien valmisteluun ja kehittämiseen.

ETK ei ole keskusvirasto, vaan omaa laatuaan oleva laitos, joka kuuluu osana välilliseen julkishallintoon kuten julkisen sektorin eläkelaitokset (Valtiokonttori ja Kuntien eläkevakuutus Keva). Eläketurvakeskus ei kuitenkaan hoida yksityisalojen työntekijöiden vakuuttamista, ei myönnä eikä maksa eläkkeitä kuten julkisen sektorin eläkelaitokset.

5.4 Kansaneläkejärjestelmän hallinto

Kansaneläkejärjestelmän hallintoa hoitaa itsenäinen julkisoikeudellinen laitos, Kansaneläkelaitos (Kela), jonka hallintoa ja toimintaa valvovat eduskunnan valitsevat valtuutetut. Sosiaaliturvaetuuksia koskeva päätöksenteko on hajautettu vakuutuspiirien paikallistoimistoihin, joita on yhteensä 263. Ne tekevät päätökset lähes kaikista etuuksista. Työkyvyttömyyseläkkeet ratkaistaan keskitetysti keskushallinnossa.

Eläketurvakeskus ja Kela ovat monella tasolla yhteistyössä keskenään. Erityisesti tämä koskee rekistereiden ja kansainvälisten asioiden hoitoa sekä tietoliikennettä.

5.5 Eläkkeen hakeminen ja myöntäminen

Hajautetusta hallinnosta huolimatta työeläkkeen ja mahdollisen kansaneläkkeen hakemiseen riittää yksi hakemus. Hakemuksen voi jättää tai lähettää mihin tahansa eläkelaitokseen, Kelan toimistoon tai Eläketurvakeskukseen.

Yksityisen työnantajan palveluksessa olleen ja yrittäjien työeläkkeen myöntää ja maksaa se eläkelaitos, jossa työntekijän viimeinen työsuhde tai yrittäjätoiminta on vakuutettu (ns. viimeisen laitoksen periaate). Vakuutetun viimeisen työsuhteen vakuuttanut eläkelaitos laskee eri työsuhteista kertyvän eläkkeen kokonaismäärän, huolehtii eläkkeen maksamisesta eläkkeensaajalle ja veloittaa muiden eläkelaitosten osuudet eläkkeestä Eläketurvakeskuksen hoitaman kustannusselvittelyn kautta (ks. tarkemmin luku 7).

Vuoden 2004 alusta viimeisen laitoksen periaate laajenee kosemaan myös julkisen sektorin eläkelaitoksia. Siihen asti valtion ja kunnan eläkelaitokset, Valtiokonttori ja Kuntien eläkevakuutus, myöntävät ja maksavat erikseen julkiselta sektorilta karttuneen työeläkkeen.

Kansaneläkkeen myöntää ja maksaa Kansaneläkelaitos.

6 ELÄKELAITOSTEN SÄÄNTELY, OHJAUS JA VALVONTA

Tarja Härkönen, ETK & Juhani Turunen, STM

Suomessa lakisääteisen työeläkejärjestelmän sisällöstä säädetään laissa. Lain puitteissa eläkelaitokset ovat kuitenkin itsenäisiä päätöksenteossaan. Eläkelaitokset päättävät itsenäisesti muun muassa eläkevarojen sijoittamisesta.

Sosiaali- ja terveysministeriön ja Vakuutusvalvontaviraston antamat lakiin perustuvat päätökset sekä määräykset velvoittavat ja ohjaavat vakuutuslaitoksia ja niiden toimintaa. Ministeriön etukäteen vahvistamat, vakuutustoimintaa koskevat laskuperusteet ja muut perusteet pyrkivät varmistamaan lakisääteistä työeläkevakuuttamista harjoittavien eläkeläisten toiminnan turvaavuusnäkökohdat.

Vakuutusvalvontavirasto valvoo yksityisen sektorin työeläkelaitoksia ja muita vakuutuslaitoksia. Sijoitustoiminnan osalta Vakuutusvalvontavirasto valvoo myös Valtion eläkerahastoa, Kuntien eläkevakuutusta ja Kirkon keskusrahaston eläkerahastoa.

6.1 Työeläkevakuutusyhtiöiden perustaminen ja toiminnan valvonta

Lakisääteistä työntekijäin eläkelaisissa ja yrittäjien eläkelaisissa tarkoitettua toimintaa harjoittavaan keskinäiseen vakuutusyhtiöön ja vakuutusosakeyhtiöön (työeläkevakuutusyhtiö) sovelletaan työeläkevakuutusyhtiöistä annettua lakia sekä vakuutusyhtiölakia siltä osin kuin työeläkevakuutusyhtiöistä annetussa laissa ei ole säädetty poikkeusta.

6.1.1 Perustaminen ja toiminta

Suomessa työeläkevakuutusyhtiön voi perustaa yksi tai useampi luonnollinen henkilö tai oikeushenkilö (mm. yritys tai yhteisö). Vähintään puolella

perustajista on oltava asuinpaikka tai, jos perustajana on oikeushenkilö, kotipaikka Euroopan talousalueella, jollei sosiaali- ja terveysministeriö myönnä tästä poikkeusta.

Oikeushenkilöllä on kotipaikka Euroopan talousalueella, kun se on perustettu Euroopan talousalueeseen kuuluvan valtion lainsäädännön mukaan ja kun sillä on sääntömääräinen kotipaikka, keskushallinto tai päätoimipaikka Euroopan talousalueeseen kuuluvassa valtiossa.

Työeläkevakuutusyhtiö voi olla yhteisömuodoltaan joko vakuutusosakeyhtiö tai keskinäinen vakuutusyhtiö. Työeläkevakuutusyhtiö voi olla myös osakeyhtiölaissa tarkoitettu julkinen vakuutusyhtiö.

Suomen EU-jäsenyydestä neuvoteltaessa vahvistettiin ensimmäiseen henkivakuutusdirektiiviin tehdyllä pysyvällä lisäyksellä ratkaisu, jonka mukaan Suomen työeläkeyhtiöt jätettiin EU:n henkivakuutusdirektiivien soveltamisen ulkopuolelle. Ratkaisu edellytti TEL-toiminnan eriyttämistä ”oikeudellisesti erillisiin yksiköihin” samalla, kun se antoi EU:n alueelta tulevalle henkilölle tai yritykselle oikeuden harjoittaa lakisääteistä työeläkevakuutusta Suomessa.

Lakisääteistä työeläkevakuutusta harjoittavalla työeläkevakuutusyhtiöllä tulee olla valtioneuvoston myöntämä toimilupa. Tällainen vakuutusyhtiö ei voi harjoittaa muuta vakuutustoimintaa kuin työntekijäin eläkelain ja yrittäjien eläkelain mukaista toimintaa ja siihen liittyvää jälleenvakuutusta.

Ulkomainen yhteisö tai luonnollinen henkilö voi perustaa Suomessa työeläkevakuutusyhtiön, mutta tällaista yhtiötä koskevat samat toimiala- ja toimiluparajoitukset kuin suomalaistenkin perustajien perustamia työeläkevakuutusyhtiötä.

Työeläkevakuutusyhtiöltä vaadittava peruspääoma on vähintään 5 miljoonaa euroa.

Valtioneuvosto voi liittää antamaansa toimilupaan ehtoja, jotka ovat tarpeen vakuutuksenottajien ja vakuutettujen etujen turvaamiseksi, yhtiön vakaan toiminnan varmistamiseksi sekä työeläkevakuutustoiminnan terveen kehityksen edistämiseksi.

Työeläkevakuutusyhtiön yhtiöjärjestykselle ja sen muutoksille on saatava Vakuutusvalvontaviraston vahvistus.

Työeläkevakuutusyhtiöllä on oltava hallintoneuvosto. Hallintoneuvosto nimittää hallituksen, johon kuuluu vähintään kolme jäsentä. Hallintoneuvostossa ja hallituksessa on oltava sellaisia vakuutuksenottajien ja vakuutettujen edustajia, jotka valitaan keskeisten työnantajien ja palkansaajien edustavien keskusjärjestöjen ehdottamista henkilöistä. Näitä edustajia on oltava yhtä monta ja heidän yhteismääränsä on oltava vähintään puolet

hallintoneuvoston ja vastaavasti hallituksen koko jäsenmäärästä. Hallituksen jäsenen on oltava hyvämaineinen ja hänellä on oltava riittävä työeläkevakuustotoiminnan tuntemus. Hallituksessa on oltava riittävä sijoitustoiminnan asiantuntemus.

Työeläkevakuutusyhtiön toimitusjohtaja tai hänen sijaisensa eivät saa olla vakuutusyhtiön kanssa samaan konserniin tai rahoitus- ja vakuutusryhmittymien valvonnasta annetussa laissa tarkoitettuun ryhmittymään kuuluvan luottolaitoksen tai sijoituspalveluyrityksen toimitusjohtajana tai tämän sijaisena.

Lain mukaan työeläkevakuutusyhtiön varat on sijoitettava tuottavasti ja turvaavasti. Työeläkevakuutusyhtiölle kuuluvat rahavarat ja muut varat on pidettävä erillään työeläkevakuutusyhtiön kanssa samaan konserniin kuuluvan yhtiön tai muun yhteisön tai säätiön varoista. Lisäksi työeläkevakuutusyhtiön varainhallinta ja maksuliikenne on järjestettävä siten, että varoja ei käytetä työeläkevakuutusyhtiön kanssa samaan konserniin kuuluvan yhtiön tai muun yhteisön tai säätiön varainhallinnan järjestämiseen tai maksuliikenteen hoitamiseen.

Työeläkevakuutusyhtiön vakuutus sopimuksista aiheutuva vastuu kirjataan vastuuvelaksi. Sen muodostavat vakuutusmaksuvastuu ja korvausvastuu.

Vakuutusmaksuvastuu vastaa voimassa olevissa vakuutus sopimuksissa tarkoitetuista tulevista vakuutustapahtumista johtuvien suoritus ten ja näistä vakuutuksista aiheutuvien muiden menojen pääoma-arvoa vähennettynä tulevien vakuutusmaksujen pääoma-arvolla ja lisätynä kesken sovitun vakuutusajan rauenneista vakuutuksista ehkä aiheutuvan vastuun pääoma-arvolla. Vakuutusmaksuvastuuna pidetään myös ositettua ja osittamatonta lisävakuutusvastuuta (ks. 7.3.6).

Korvausvastuu vastaa sattuneiden vakuutustapahtumien johdosta suoritettavia, maksamatta olevia korvaus- ja muita määriä sekä runsasvahinkoisten vuosien varalta vastuupillisesti laskettavaa tasoitusmäärää.

Kun työeläkevakuutusyhtiön sijoitustoiminnan lisäksi tulee olla itseenäistä ja muista tahoista riippumatonta, ei työeläkevakuutusyhtiön tilinpäätöstä voida sisällyttää toisen vakuutusyhtiön tai muun yhteisön tai säätiön konsernitilinpäätökseen. Sijoitusriskien puskurointia varten työeläkevakuutusyhtiöllä on toimintapääoma, jolla tarkoitetaan varojen ja velkojen erotusta (ks. 8.1).

6.1.2 Valvonta

Työeläkevakuutusyhtiöiden valvonta ja tarkastus kuuluu Vakuutusvalvontavirastolle. Talouden valvonta käsittää mm. vakuutusyhtiön vakavaraisuuden, vakuutusteknisen vastuuvelan ja sen katteena olevien varojen tarkistamisen.

Vakuutusvalvontavirasto voi antaa työeläkevakuutusyhtiölle huomautuksen, kehottaa yhtiötä korjaamaan asian määräajassa tai kieltää yhtiötä jatkamasta ministeriön tai Vakuutusvalvontaviraston virheellisenä pitämää menettelyä. Kehotuksen tai kiellon tehosteeksi ministeriö voi asettaa uhkasakon. Ministeriö voi rajoittaa työeläkevakuutusyhtiön toimilupaa tai peruuttaa sen.

Lakisääteisessä eläkevakuutuksessa on tärkeää, että työeläkevakuutusyhtiö kykenee pitkäaikaisissa vakuutussuhteissaan huolehtimaan vakuutussitoumustensa täyttämistä. Tästä syystä lain säännöksillä ja ministeriön antamilla määräyksillä ja ohjeilla pyritään varmistamaan työeläkevakuutusyhtiön sijoitusten varmuus, tuotto ja realisoitavuus sekä niiden monipuolisuus ja riittävä hajauttaminen. Turvaavuusvaatimus pyritään osaltaan varmistamaan myös siten, että ministeriö vahvistaa etukäteen työeläkevakuutusyhtiön vakuutusmaksuperusteet ja vastuuvelan laskuperusteet.

Työeläkevakuutusyhtiö on velvollinen toimittamaan Vakuutusvalvontavirastolle vuosittain tilinpäätöstietonsa, Vakuutusvalvontaviraston laatiman kaavan mukaisen kertomuksen toiminnastaan ja tilastaan sekä muitakin tarvittavia tietoja. Vakuutusvalvontavirastolla on oikeus tarkastaa vakuutusyhtiön ja sen tytäryhteisön liikettä ja muuta toimintaa. Virastolla on oikeus suorittaa tarkastuksia vakuutusyhtiön tiloissa sekä osallistua niihin kokouksiin, joissa päätösvaltaa vakuutusyhtiöasioissa käytetään, ei kuitenkaan päätöksentekoon.

Työeläkevakuutusyhtiöiden vakavaraisuutta koskevat säännökset uudistettiin vuoden vaihteessa 1996/1997 siten, että työeläkevakuutusyhtiön vakavaraisuusvaatimuksia korotettiin ja koko vakavaraisuusmekanismi uudistettiin. Uudistetun valvontamekanismin avulla on mahdollista entistä aikaisemmin puuttua yhtiön toimintaan ja paremmin turvata vakuutetut edut. Uudistus mahdollistaa työeläkevakuutusyhtiöiden sijoitustoiminnan suuntaamisen enenevässä määrin markkinaehtoiseen suuntaan ja näin helpottaa osaltaan sijoitusten tuotto- ja hajauttamisvaatimuksen toteuttamista.

Työeläkevakuutusyhtiöiden sijoitussuunnitelmista säädetään lain tasolla, koska kysymys on varsin olennaisesti eläkelaitoksen vakavaraisuuteen ja sen valvontaan liittyvästä asiakirjasta. Eläkelaitosten hallitukset

hyväksyvät sijoitussuunnitelman, joka on toimitettava Vakuutusvalvontavirastolle.

6.2 Eläkekassan perustaminen ja toiminnan valvonta

Eläkekassaan, joka harjoittaa työntekijäin eläkelain, yrittäjien eläkelain, sairausvakuutuslain tai kuntoutusrahalain mukaista toimintaa, sovelletaan vakuutuskassalain mukaisia säännöksiä, mikäli mainituista laeista ei muuta johdu.

6.2.1 Perustaminen ja toiminta

Eläkekassalla voi vakuutuskassalain mukaan olla yksi tai useampi perustaja. Perustajan tulee olla Suomen tai Euroopan talousalueeseen kuuluvan muun valtion kansalainen taikka yhteisö tai säätiö, jonka kotipaikka on Suomessa tai Euroopan talousalueeseen kuuluvassa muussa valtiossa. Henkilöyhtiö (avoin yhtiö, kommandiittiyhtiö) voi olla perustajana tietyin edellytyksin. Sosiaali- ja terveysministeriön luvalla voi muukin henkilö, yhteisö tai säätiö olla perustajana.

Eläkekassan tarkoituksena on myöntää eläkkeitä kassan jäsenille ja muille kassassa vakuutettuina oleville. Eläkekassan toimintapiiriin voivat muodostaa esimerkiksi yhden tai useamman työnantajan työntekijät (taloudellinen tai toiminnallinen yhteys) tai samaan konserniin kuuluvien työnantajien työntekijät. Kassankokouksessa päätösvaltaa kassan asioissa käyttävät kassan jäsenet (työntekijät) ja osakkaat (työnantajat). Eläkekassan vähimmäisjäsenmäärä on 100–300 riippuen harjoitettavasta toiminnasta ja myönnettävistä eläkkeistä.

Eläkekassatoiminnan harjoittaminen edellyttää, että kassan säännöille ja niiden muutoksille haetaan Vakuutusvalvontaviraston vahvistus ja kassa ilmoitetaan rekisteröitäväksi säädetyssä ajassa vakuutuskassarekisteriin. Sääntöjen ja niiden muutoksen vahvistamisen ehdoksi virasto voi asettaa riittävän takuupääoman tai pohjarahaston hankkimisen.

Eläkekassan on sijoitettava varansa turvaavasti ja tuloa tuottavasti sekä kassan maksuvalmiutta silmällä pitäen.

Eläkekassan sääntöjen mukaisista sitoumuksista aiheutuva vastuu kirjataan vastuovelaksi, joka eläkekassan on katettava. Vastuuelan muodostavat vakuutusmaksuvastuu ja korvausvastuu. Vakuutusmaksuvastuu vastaa voimassa olevissa sitoumuksissa tarkoitetuista tulevista vakuutus-tapahtumista johtuvien suoritusten ja näistä sitoumuksista aiheutuvien

muiden menojen pääoma-arvoa vähennettynä tulevien vakuutusmaksujen pääoma-arvolla.

Lakisääteistä eläkevakuutusta harjoittavan eläkekassan osalta vakuutusmaksuvastuuna pidetään myös vakavaraisuuden ylläpitoon tarkoitettua lisävakuutusvastuuta. Muuta kuin ainoastaan lakisääteistä eläkevakuutusta harjoittavan eläkekassan vakuutusmaksuvastuuna pidetään myös sellaista Vakuutusvalvontaviraston määräämät ehdot täyttävää vakuutettujen etuuksien tuleviin korotuksiin tarkoitettua vastuuta (indeksikorotusvastuu), jota perusteiden mukaan ei saa käyttää muun kuin sellaisen tappion peittämiseen, joka on syntynyt vastuuvelan laskuperusteiden muuttamisesta.

Korvausvastuu vastaa sattuneiden vakuutustapahtumien johdosta suoritettavia, maksamatta olevia korvaus- ja muita määriä sekä runsasvahinkoisten vuosien varalta vastuupillisesti laskettavaa tasoitusmäärää.

Lakisääteistä eläkevakuutusta harjoittavan eläkekassan on vakuutustoiminnassa noudatettava sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamia vastuuvelan laskentaperusteita. Ne on laadittava silmällä pitäen erityisesti vakuutettujen etuuksien turvaamista.

Toimintapääomamekanismi toimii kuten vakuutusyhtiöilläkin sekä vakavaraisuuden ylläpidossa että valvontarajoineen osana valvontamekanismia (ks. 8.1).

Eläkekassojen sijoitussuunnitelmista säädetään laissa.

Uuden eläkekassan (tai eläkesäätiön) perustaminen on mahdollista 1.7.2003 lukien myös siten, että työeläkevakuutusyhtiö luovuttaa työnantaja- tai osakaskohtaista TEL-vakuutuskantaa katevaroineen ja määrätyn toimintapääoman uuteen eläkekassaan (tai eläkesäätiöön).

6.2.2 Valvonta

Eläkekassaa koskevat pääosin samanlaiset valvontasäännökset kuin työeläkevakuutusyhtiöitäkin. Työeläkevakuutusyhtiöistä poiketen eläkekassojen toimintaa valvoo Vakuutusvalvontaviraston ohella myös Eläketurvakeskus. Sosiaali- ja terveysministeriö on päätöksellään (STMp 1304/1995) siirtänyt tarkastusten suorittamisen Eläketurvakeskukselle työntekijäin eläkelain ja yrittäjien eläkelain mukaista toimintaa harjoittavissa eläkekassoissa mainittujen lakien mukaisten eläkkeiden ja muiden etuuksien osalta. Eläketurvakeskuksen on erityisesti valvottava, että työsuhtetiedot rekisteröidään oikein ja että eläke- ja työtulopäätökset tehdään lainmukaisesti ja niihin liittyvä maksu- ja ilmoitusliikenne hoidetaan ohjeiden mukaisesti. Eläketurvakeskus ei voi kohdistaa kassaa kohtaan valvonnallisia

pakotteita, vaan sen on tehtävä Vakuutusvalvontavirastolle esitykset, joihin kassojen valvonnassa ilmenneet seikat antavat aihetta.

6.3 Eläkesäätiön perustaminen ja toiminnan valvonta

6.3.1 Perustaminen ja toiminta

Eläkesäätiö on yhden tai useamman työnantajan perustama säätiö, jonka tarkoituksena on eläkkeiden ja niihin verrattavien muiden etuuksien myöntäminen säätiön toimintapiiriin kuuluville henkilöille ja näiden edunsaajille. Toimintapiiriin kuuluvilla henkilöillä tarkoitetaan niitä henkilöitä, jotka ovat eläkesäätiössä vakuutettuina. Eläkesäätiön säännöissä olevan määräyksen perusteella toimintapiiriin voi kuulua myös tiettyjä muita henkilöitä. Eläkesäätiö on juridisesti itsenäinen yksikkö, jonka hallinnossa työnantaja on edustettuna.

Eläkesäätiö voi myöntää sekä vapaaehtoisia lisäeläkkeitä ja muita etuuksia (A-eläkesäätiöt ja -osastot) että lakisääteisiä eläkkeitä ja muita etuuksia (B-eläkesäätiöt ja -osastot) tai molempia (AB-eläkesäätiö). Eläkesäätiötoiminnan harjoittaminen edellyttää, että eläkesäätiön säännöille ja niiden muutoksille haetaan Vakuutusvalvontaviraston vahvistus, ja lisäksi säätiö ilmoitetaan säädetyssä ajassa rekisteröitäväksi eläkesäätiörekisteriin.

Eläkesäätiön on sijoitettava varansa turvaavasti ja tuloa tuottavasti sekä eläkesäätiön maksuvalmiutta silmällä pitäen. Eläkesäätiöllä on oikeus vakuutta vastaan antaa varojaan velaksi työnantajalle, jonka on suoritettava tästä ja myös muulla perusteella syntyneestä velastaan eläkesäätiölle vähintään saman suuruinen korko, jota käytetään eläkevastuun laskemisessa. Jos työnantaja on osakeyhtiö, eläkesäätiö saa omistaa vastiketta vastaan hankkimiaan työnantajayhtiön osakkeita enintään 10 prosenttia yhtiön osakepääomasta, kuitenkin enintään 10 prosenttia eläkesäätiön omaisuudesta.

Eläkesäätiön taseeseen on merkittävä eläkesäätiön sääntöjen mukaisista sitoumuksista aiheutuva eläkevastuu.

Eläkevastuu lasketaan ennen tilinpäätöshetkeä alkaneista eläkkeistä ja muista etuuksista, eläkesäätiön toimintapiiriin kuuluvien henkilöiden vastaisista eläkkeistä ja muista etuuksista siltä osin kuin eläkkeen tai muun etuuden on katsottava karttuneen tilinpäätöshetkeen mennessä sekä eläkesäätiön toimintapiiriin kuuluneiden henkilöiden vastaisista eläk-

keistä ja muista etuuksista, työntekijäin eläkelain mukaisen toiminnan edellyttämän vakavaraisuuden ylläpitoon tarkoitettua lisävakuutusvastuusta sekä vapaaehtoisten lisäeläkkeiden ja muiden etuuksien tulevista korotuksista aiheutuvasta vastuusta. Elleivät säätiön varat riitä eläkevastuun ja muiden vastuiden kattamiseen, erotus on merkittävä vastuuvajauksena taseeseen.

Toimintapääomamekanismi toimii kuten vakuutusyhtiölläkin sekä vakavaraisuuden ylläpidossa että valvontarajoineen osana valvontamekanismia (ks. 8.1).

Eläkesäätiön sijoitussuunnitelmista säädetään laissa.

Uuden eläkesäätiön perustamista on helpotettu 1.7.2003 lukien (ks. 6.2.1).

6.3.2 Valvonta

Eläkesäätiötä koskevat pääosin samanlaiset valvontasäännökset kuin työeläkevakuutusyhtiöitä ja eläkekassoja. Myös eläkesäätiöiden toimintaa valvoo Eläketurvakeskus Vakuutusvalvontaviraston ohella. (ks. 6.2.2)

6.4 Ulkomainen vakuutusyhtiö

Ulkomaiset ETA:n tai ETA:n ulkopuolisten maiden vakuutusyhtiöt eivät voi suoraan harjoittaa Suomessa työntekijäin eläkelaisissa tai yrittäjien eläkelaisissa tarkoitettua lakisääteistä eläkevakuutusliikettä, sillä tätä eläkevakuutusliikettä voi harjoittaa yksinomaan työeläkevakuutusyhtiöistä annetussa laissa tarkoitettu suomalainen vakuutusyhtiö.

Ulkomainen vakuutusyhtiö voi kuitenkin perustaa Suomeen työeläkevakuutusyhtiöistä annetussa laissa ja vakuutusyhtiölaissa säädetyin edellytyksin työeläkevakuutusyhtiön. Toistaiseksi yksikään ulkomainen vakuutusyhtiö ei harjoita työeläkevakuutustoimintaa Suomessa.

6.5 Erityiseläkelaitokset, Eläketurvakeskus, Valtion eläkerahasto ja Kuntien eläkevakuutus

Lailla perustettuja erityiseläkelaitoksia, joita ovat Keskinäinen eläkevakuutusyhtiö Etera (LEL), Esiintyvien taiteilijoiden ja eräiden erityisryhmien eläkekassa (TaEL), Maatalousyrittäjien eläkelaitos ja Merimieseläkekassa,

valvoo Vakuutusvalvontavirasto. Samoin se valvoo myös Eläketurvakeskusta.

Kuntien eläkevakuutus on itsenäinen julkisoikeudellinen yhteisö, jonka toimintaa valvoo sisäasiainministeriö. Valvontatehtävä on siirretty vuonna 2000 sisäasiainministeriöltä Vakuutusvalvontavirastolle siltä osin kuin se koskee eläkelaitoksen rahoitustoiminnan suunnittelun ja sijoitustoiminnan valvontaa.

Valtiokonttori toimii valtiovarainministeriön alaisuudessa. Vakuutusvalvontavirasto valvoo myös valtion eläkerahaston sijoitustoimintaa. Samoin virasto valvoo Kirkon keskusrahaston eläkerahaston sijoitustoimintaa.

6.6 Vakuutusturvan sisältö

Lakisääteisen eläketurvan sisältö määritellään asianomaisissa eläkelaeissa, joten yksityisen sektorin eläketurvan sisällössä ei ole eläkelaitoskohtaisia eroja. Eläketurvan ehtojen ja perusteiden tulee lisäksi olla sosiaali- ja terveysministeriön vahvistamat.

Perusteissa määrätään vakuutusmaksujen ja vastuuvelan laskemisesta, vapaakirjasta ja takaisinostosta, vakuutusmaksun laiminlyönnin seuraamuksista sekä vakuutuksenottajan oikeuksista, kun vakuutus lakkaa muun syyn kuin takaisinoston vuoksi ennen sovittua aikaa tai vakuutusyhtiö muuten vapautuu vastuustaan.

Vakuutusmaksujen ja vastuuvelan laskemista koskevat perusteet on laadittava kiinnittäen huomiota erityisesti vakuutettujen etujen turvaamiseen eli sen varmistamiseen, että yhtiö kykenee selviytymään vastaisista eläkesuorituksistaan (turvaavuusperiaate). Muita perusteita laadittaessa taas on kiinnitettävä huomiota erityisesti perusteiden kohtuullisuuteen (kohtuullisuusperiaate).

Yhtiökohtaisesti vahvistettavissa perusteissa ei ilman erityistä syytä saa olla eroavuutta, joka on omiaan vaikeuttamaan eläkelaitosten työeläkelakien mukaisten yhteisten asiain hoitamista. Vakuutuksen hintaan liittyvät yhtiökohtaiset erot tulevat esille lisäetujen suuruudessa: kertyneet ylimäärät palautetaan vakuutuksenottajille lisävakuutusrahaston kautta.

Suurten työnantajien työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeiden osalta käytetään lisäksi omavastuutekniikkaa, jolloin näiden yritysten vakuutusmaksu perustuu yrityksen omiin toteutuneisiin työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkekustannuksiin ja on siltä osin riippumaton valitusta vakuutusyhtiöstä tai siitä, onko eläketurva järjestetty eläkesäätiössä tai eläkekassassa (ks. luku 7).

7 ELÄKKEIDEN RAHOITUS

Christina Lindell, ETK

Suomen työeläkejärjestelmä koostuu useasta eri eläkelaista. Eläkkeen määräytymisperusteet ovat suurin piirtein samat kaikille vakuutetuille, mutta eläkkeet kustannetaan eri tavoilla.

7.1 Rahoituksen yleisperiaatteet

Eläkkeiden rahoituksen kaksi äärimuotoa ovat täysin rahastoiva järjestelmä ja puhdas jakojärjestelmä. Rahastointiperiaate tarkoittaa, että eläketurvan kustantamiseksi perityt maksut rahastoidaan eläkkeen ansaintahetkellä vastaisia eläkemenoja varten. Jakoperiaate tarkoittaa, että eläketurva kustannetaan samana vuonna perittyjen maksujen avulla. Jakoperiaatteeseen on kuitenkin usein liitetty puskurirahastot, joilla varaudutaan heilahteluihin maksutulossa.

Rahastoinnin tavoitteena on kohdentaa maksu siihen palkkaan, josta etuus ansaitaan, lisätä säästämistä yhteiskunnassa, alentaa eläkemaksuja jakojärjestelmään verrattuna kustantamalla osa eläketurvasta sijoitusten tuotoilla ja varautua demograafisiin vaihteluihin, erityisesti suurten ikäluokkien eläkkeellesiirtymiseen vuodesta 2010 alkaen.

Suomalaisen työeläkejärjestelmän erityispiirteenä on yksityisalojen palkansaajien eläkejärjestelmä, joka rakentuu osittain rahastoivaan ja osittain jakojärjestelmään. Myös kustannusten tasausjärjestelmä on järjestelmälle ominainen piirre. Rahastoitavat maksun osat määräytyvät laissa säädettyjen vakuutusmatemaattisten perusteiden mukaan. Maksun jakojärjestelmäosuus on perusluonteeltaan kollektiivinen järjestely, jossa kustannuksia tasataan työnantajien välillä.

Vakuutusyhtiölaissa ja työeläkelaeissa on säädetty ne periaatteet, joita työeläkkeiden vakuutustekniikassa on noudatettava. Eläkesäätiöissä ja -kassoissa sekä lailla perustetuissa eläkelaitoksissa noudatetaan soveltuvin osin samoja vakuutusmatemaattisia periaatteita kuin vakuutusyhtiöissä. Lisäksi sosiaali- ja terveysministeriö antaa ja vahvistaa yksityisalojen lakisääteisen eläketurvan rahoituksen osalta tarkemmat säännökset

lakien soveltamisesta sekä yksityiskohtaiset ohjeet ja perusteet (ks. luku 6).

Kokonaan jakojärjestelmällä kustannettavia ovat yrittäjien ja maatalousyrittäjien eläkelakien mukaan karttuneet eläkkeet. Myös valtion, kunnan ja kirkon eläkerahoitus perustuu jakojärjestelmään, mutta järjestelmiä tukevat puskurirahastot. Kuntien eläkejärjestelmässä puskurirahastointi aloitettiin vuonna 1988 ja valtion eläkejärjestelmässä 1990. Viimeksi mainittujen eläkejärjestelmien puskurirahastojen ensisijainen tavoite on tasata suurten ikäluokkien aiheuttamia eläkemaksun nousupaineita vuosina 2010–2050.

Kansaneläkkeet kustannetaan kokonaan jakojärjestelmällä.

7.2 Eläkevakuutusmaksut

7.2.1 Palkansaajien työeläkelait

Työnantajat ja työntekijät ovat palkansaajien työeläketurvan päärahoittajia ja maksu määräytyy suhteessa vakuutetun palkkaan. Kaikkien työntekijöiden maksuosuus on sama. Palkansaajan maksu otettiin käyttöön vuonna 1993, jota ennen vakuutusmaksun maksoivat työnantajat yksin¹. Vuonna 1993 työntekijöiden maksuosuus oli 3 prosenttia palkasta. Sen jälkeen maksuun tulevat muutokset jakautuvat puoliksi työnantajien ja työntekijöiden kesken. Vuonna 2003 työntekijöiden maksuosuus on 4,6 prosenttia palkasta, kun työnantajien maksuosuus vaihtelee eläkelaitoksesta riippuen 13–35 prosenttiin palkoista. Valtio osallistuu vain merimieseläkelain mukaisen eläketurvan rahoitukseen maksamalla kolmasosan tämän lain mukaan karttuneesta eläkemenosta.

Työeläkemaksu määritellään ja peritään vakuutettua kohti. Pääsääntöisesti vakuutettuina ovat 14–64-vuotiaat. Tästä säännöstä poiketen LEL- ja TaEL-aloilla työskentelevistä maksua peritään ilman yläikärajaa. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen yhteydessä ikärajat yhtenäistetään siten, että maksua peritään kaikissa eläkelaeissa 18–68 vuoden ikäisistä vakuutetuista.

¹ Tästä poiketen merimieseläkelain mukaan vakuutetut ovat 1950-luvulta lähtien osallistuneet eläketurvansa rahoitukseen siten, että vakuutusmaksusta sekä työnantajien että työntekijöiden maksuosuus on 50%. Vuonna 2003 maksuosuus on 10,5%.

TEL-työnantajat voivat valita, miten he järjestävät eläkevakuutuksensa. Muiden palkansaajien eläkelakien mukaisten työnantajien on vakuutettava työntekijänsä laissa säädettyssä eläkelaitoksessa.

TEL:n maksu vaihtelee sekä eläkelaitoksittain että eläkelaitoksen sisällä. TEL-eläkeyhtiöissä maksu määräytyy yrityksen koon mukaan. Alle 50 työntekijän yritykset (pientyönantajat) maksavat vakuutetun iästä riippumatonta palkkaan suhteutettua tasamaksua. Pientyönantajien maksu on mitoitettu siten, että kaikki pientyönantajat yhteensä maksavat yhtä paljon vakuutusmaksua kuin heistä muodostettu yksi suurtyönantaja maksaisi. Vähintään 50 työntekijän yrityksissä (suurtyönantajat) kokonaismaksu vaihtelee vakuutetun iän ja yrityksen koon mukaan. Täsmälleen 50 työntekijän yrityksissä maksu määräytyy iän mukaisena keskimääräisenä maksuna, mutta yrityskoon kasvaessa omavastuu työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeistä kasvaa. Myös maksun hoitokustannusosaan ja maksutappio-osaan vaikuttaa yrityksen koko.

Eläkeyhtiöiden keskimääräinen TEL-maksu on 21,4 prosenttia palkoista vuonna 2003. Siitä työntekijöiden osuus on 4,6 prosenttiyksikköä ja työnantajien osuus on keskimäärin 16,8 prosenttiyksikköä. Koko maksu peritään työnantajilta yhtenä kokonaisuutena ja työnantaja pidättää työntekijän osuuden palkanmaksun yhteydessä. Maksun eri osia ei jaeta erikseen työnantajan ja työntekijän osuuteen.

Taulukko 8. TEL-maksukomponentit vuonna 2003 keskimäärin, prosenttia.

Rahastoitava vanhuuseläkeosa	2,9
Rahastoitava työkyvyttömyysosa	1,4
Rahastoitava työttömyysosa	0,9
Tasausosa	15,3
Hallintokustannukset ym.	1,1
Hyvitykset	-0,2
Maksu yhteensä	21,4

TEL-suurtyönantajilla (yli 50 työntekijää) vakuutetun iästä riippuva keskimääräinen maksu työntekijän osuus mukaan lukien vaihtelee 15,4–25,7 prosentin välillä vuonna 2003 (ks. kuvio 6). Koska suurtyönantajat ainakin osittain vastaavat itse työntekijöilleen myönnettyjen työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeiden kustannuksista, yksittäisen suurtyönantajan maksu voi poiketa vakuutetun iän mukaisesta keskimääräisestä mak-

susta työkyvyttömyys- ja työttömyyskomponentin osalta. Pientyönantajien maksu työntekijän osuus mukaan lukien on iästä riippumatta kaikilla 21,5 prosenttia. Maksuja pienentää yrityskohtainen alennus, joka pääosin riippuu eläkelaitoksen sijoitustuotosta. Keskimäärin alennus on 0,2 prosenttia palkoista.

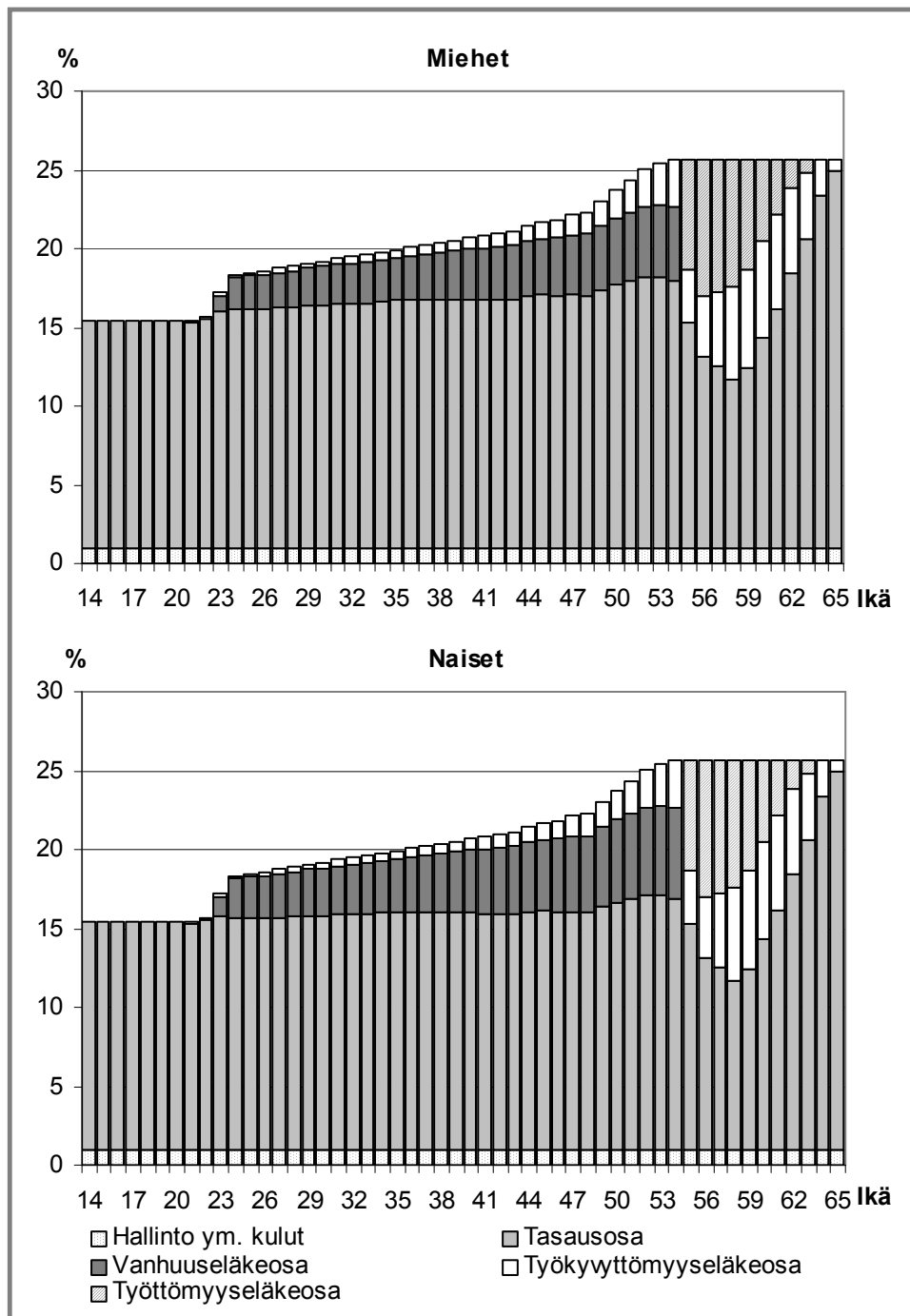
Kuviossa 6 esitetään suurtyönantajien (50 työntekijää) vakuutusmaksukomponentit erikseen miehille ja naisille vuonna 2003. Kokonaismaksu on sukupuolesta riippumaton, mutta rahastoitava vanhuuseläkemaksu on naisilla suurempi kuin miehillä. Jotta kokonaismaksu saadaan samaksi, rahastoitavan vanhuuseläkemaksun ero kompensoidaan päinvastaisella erolla tasausmaksukomponentissa.

TEL-eläkesäätiöiden maksut määräytyvät lähes samalla tavalla kuin eläkeyhtiöiden suurtyönantajilla. Kunkin TEL-eläkekassan sisällä työnantajan maksu on palkkaan suhteutettu tasamaksu.

LEL:n, TaEL:n ja MEL:n mukaan vakuuttaneet työnantajat maksavat kunkin eläkelain mukaista palkkaan suhteutettua tasamaksua. LEL- ja TaEL-eläkelakien mukaisissa vakuutuksissa maksuperusteet ovat periaatteessa samat kuin pientyönantajien TEL-vakuutuksissa. Maksut eivät siis riipu vakuutetun iästä eivätkä sukupuolesta, eivätkä myöskään työnantajan vakuutettujen henkilöiden lukumäärästä. Vuonna 2003 LEL-vakuutusmaksu on 22,2 % maksetuista palkoista ja TaEL-vakuutusmaksu vastaavasti 17,8 %. Maksuihin sisältyy työntekijän osuutta 4,6 % palkasta kuten kaikilla muilla palkansaajilla MEL-aloja lukuun ottamatta. Merimiesten eläkelain (MEL) mukaisissa vakuutuksissa sekä työnantajien että työntekijöiden vakuutusmaksu on vakio 10,5 % palkoista eli yhteensä 21 %. Valtio maksaa kolmanneksen eläkemenosta, mikä vastaa noin 10 % kyseisestä palkkasummasta.

KuEL-maksutulo koostuu neljästä osasta: työnantajan palkkaperusteisesta maksusta, työntekijän palkkaperusteisesta maksusta, eläkemenoperusteisesta maksusta ja omavastuumaksusta. Yhteensä KuEL-maksu on keskimäärin 27,36 % palkkasummasta vuonna 2003.

Valtion yleinen työnantajamaksu vuonna 2003 on 18,9 % ja työntekijöiden 4,6 % palkoista. Valtion täyden vastuun mukaiset työnantajamaksut vaihtelivat 14,39–34,26 %:n välillä. Maksut ovat korkeimmat sotilastehtävissä toimivilla.

Kuvio 6. TEL-perusturvan iän mukaiset maksukomponentit mies- ja naispuolista työntekijää kohti 50 työntekijän yrityksessä vuonna 2003, prosenttia.

7.2.2 Yrittäjien työeläkelait

Vakuutettuina ovat 18–64-vuotiaat yrittäjät. Yrittäjien palkansaajia korkeampi alaikäraja johtuu siitä, että yrittäjävakuutuksen voi ottaa vain täysi-ikäinen henkilö. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen maksua peritään 18–68 vuoden ikäisistä vakuutetuista. Muut yrittäjät paitsi maatalousyrittäjät voivat valita mistä eläkelaitoksesta ottavat vakuutuksensa.

Yrittäjien (YEL) ja maatalousyrittäjien (MYEL) eläkelakien mukaiset vakuutusmaksut seuraavat keskimääräistä TEL:n maksua, joka on 21,4 prosenttia ansiotulosta vuonna 2003. Kuitenkin uudet YEL-yrittäjät saavat neljän ensimmäisen vuoden ajan 25 prosentin maksunalennuksen, ja pienituloisilta maatalousyrittäjiltä ei ole katsottu voitavan periä täyttä vakuutusmaksua. Vuonna 2003 keskimääräinen MYEL-maksu on arviolta 10,7 %. MYEL-maksu määräytyy siten, että alle 18 852 euron MYEL-työtulolla maksu on 10,5 % ja nousee lineaarisesti niin, että 29 625 euron MYEL-työtulolla maksu on 15,9 %. Vain tämän työtulon ylittävältä osalta maksu määräytyy keskimääräisen TEL-maksun mukaan.

Valtio osallistuu maatalous- ja muiden itsenäisten yrittäjien työeläketurvan rahoitukseen siltä osin kuin vakuutusmaksurahoitus ei riitä. YEL-yrittäjien ikärakenteesta johtuen valtio on yhtä vuotta lukuun ottamatta osallistunut YEL:n mukaisen eläketurvan rahoitukseen. Maatalousyrittäjien etuuksiin nähden alhaisesta MYEL-maksusta johtuen valtio on aina osallistunut tuntuvasti eläketurvan rahoitukseen. Vuonna 2001 YEL-eläkemeno oli 490 miljoonaa euroa, josta valtio kustansi vajaat 8 prosenttia ja MYEL-eläkemeno oli 453 miljoonaa euroa, josta valtio kustansi 76 prosenttia.

7.2.3 Kansaneläkelaki

Kansaneläke rahoitetaan työnantajien maksulla, verovaroin sekä omaisuuden ym. tuotoilla. Vuoteen 1995 asti vakuutetut osallistuivat kansaneläkkeiden rahoitukseen, mutta vakuutetun maksu poistui vuonna 1996, kun pohjaosa poistettiin ja kansaneläke muuttui eräänlaiseksi takuueläkkeeksi. Vuonna 2002 vajaa puolet kansaneläkemenosta kustannettiin työnantajien maksuilla ja loput verovaroin. Työnantajien maksu vuonna 2002 oli keskimäärin 2,43 prosenttia palkoista ja vuonna 2003 se on arviolta keskimäärin 2,36 prosenttia palkoista.

Kansaneläkemaksun suuruus määräytyy työnantajatyypin mukaan. Yksityisen työnantajan kansaneläkemaksuun vaikuttavat tehtyjen poistojen sekä maksettujen palkkojen määrä. Maksuluokkia on kolme. Ensimmäisessä maksuluokassa poistot ovat alle 50 500 euroa ja alle 10 % pal-

koista (maksu 1,35 %), toisessa maksuluokassa poistot ovat yli 50 500 euroa ja 10–30 % palkoista (maksu 3,55 %). Kolmannessa maksuluokassa poistot ovat yli 50 500 euroa ja yli 30 % palkoista (maksu 4,45 %). Kuntatyönantajilla sekä kirkolla maksut ovat 2,4 %, kun taas Ahvenanmaan maakunnalla ja valtiolla maksu on 3,95 %.

7.3 Yksityisen sektorin palkansaajien osittain rahastoiva eläkejärjestelmä

Osittain rahastoivaan järjestelmään kuuluvat TEL:n, LEL:n, TaEL:n ja MEL:n mukaan karttuneet eläkkeet. Vakuutusmaksu jakautuu kahteen pääosaan: rahastoitavaan osaan ja tasausosaan. Työeläkelaitos vastaa eläkkeiden rahastoiduista osista yksin, ja eläkkeiden rahastoituja osia varten eläkelaitos laskee vakuutusmatemaattisesti kunkin vakuutetun osalta erikseen vastuuvelan. Vastuuvelkaa laskettaessa otetaan huomioon 3 prosentin rahastokorko. Rahastokorko on tekninen korko, jota käytetään rahaston ja maksun laskentaan liittyvissä pääoma-arvoissa. TEL-laskuperustekorko taas on kaikkia yksityisen sektorin eläkelaitoksia koskeva yhteinen sijoitustoiminnan minimituottovaatimus, jonka sosiaali- ja terveysministeriö vahvistaa työeläkeyhtiöiden hakemuksesta. Vuoden 2003 lopussa laskuperustekorko on 4 prosenttia. Laskuperustekorko seuraa yleisen korkotason kehitystä, ja sen määrittelyssä on otettava huomioon eläkkeiden turvaamisesta johtuvat vaatimukset sekä eläkelaitosten sijoituksille saatavissa oleva tuotto. Rahastokoron ylittävä osa laskuperustekorosta käytetään vanhuuseläkevastuiden reaaliarvon säilyttämiseksi, ja laskuperustekoroon ylittävä tuoton osa käytetään toimintapääoman vahvistamiseen ja vakuutuksenottajien ja vakuutettujen maksun alennuksiin.

Maksussa olevaan työeläkkeeseen sisältyy yleensä sekä rahastoitua eli rahastoista kustannettavaa osaa että jakojärjestelmän mukaan kustannettavaa osaa. Rahastoitu osa eläkkeestä on yhden tai useamman eläkelaitoksen – eläkevakuutusyhtiön, eläkesäätiön tai eläkekassan – vastuulla sen mukaan, missä eläkelaitoksissa asianomainen työntekijä on työssä ollessaan ollut vakuutettu. Kaikki ne eläkkeenosat, joita ei ole määriteltä suoraan minkään tietyn eläkelaitoksen kustannettavaksi, rahoitetaan vakuutusmaksun tasausosalla ja työttömyysajalta perittävällä vakuutusmaksulla. Perhe-eläkkeet ja osa-aikaeläkkeet kustannetaan tasausosalla kokonaan eli näitä eläkkeitä ei rahastoida edes osittain.

Muiden eläkkeiden osalta rahastoinnista ja jakojärjestelmän mukaan kustannettavasta osasta kerrotaan tarkemmin kohdissa 7.3.1–7.3.4. Rahoitus ja maksun määräytyminen kuvataan eläkelaitoksen näkökulmasta

eli esitellään lyhyesti ne laskentaperusteet, joiden mukaan eläkelaitos rahoittaa eläkkeiden rahastoidut osat ja tasausosat. Työnantajakohtainen maksu on jo kuvattu kohdassa 7.2.1. Erityisesti on huomattava, että TEL:n pientyönantajat sekä LEL-, TaEL- ja MEL-työnantajat kaikki maksavat vain eläkelaista riippuvaa palkkaan suhteutettua tasamaksua.

Maksua koskevat tilastotiedot ja arviot koskevat TEL:iä. Maksutulosta noin 92 % on TEL:n mukaista ja yleensä julkisuudessa esillä olevat tiedot ovat TEL:n maksutietoja. Kaikkien neljän yksityisen sektorin palkan-saajan eläkelain keskimääräiset maksut ovat samaa suuruusluokkaa.

7.3.1 Vanhuuseläkkeiden rahoitusperusteet

Vanhuuseläkkeet rahoitetaan osittain etukäteen rahastoiduista varoista ja osittain jakojärjestelmän avulla.

Vanhuuseläkettä karttuu 1,5 % vuodessa kunkin työsuhteen eläkepalkasta ja karttunut vanhuuseläke tarkistetaan TEL-indeksillä. Myös työkyvyttömyys-, työttömyys- ja osa-aikaeläkeaikana karttuu vanhuuseläkettä. Se osa vanhuuseläkkeestä, jota ei ole rahastoitu, kustannetaan asianomaisen vuoden maksun tasausosalla ja työttömyysajalta perityn maksun avulla.

Vuonna 2001 TEL-eläkelaitosten keskimääräinen kokonaiskustannus vanhuuseläkkeitä varten oli 11,6 prosenttia palkoista, vuonna 2003 kustannuksen arvioidaan olevan keskimäärin 12,5 prosenttia palkoista, vuonna 2020 nykysääntöjen mukaan laskettuna runsaat 18 prosenttia ja vuonna 2050 noin 24 prosenttia palkoista.

Kokonaiskustannuksesta rahastoitava vanhuuseläkeosa on tällä hetkellä keskimäärin 2,9 % palkoista ja sen arvioidaan tulevaisuudessakin pysyvän 3 %:n tasolla. Jakojärjestelmän mukaisen vanhuuseläkekustannuksen arvioidaan sen sijaan kasvavan voimakkaasti tulevaisuudessa. Vuonna 2001 TEL:n keskimääräinen tasausmaksu vanhuuseläkkeitä varten oli 8,1 % palkoista, sen arvioidaan olevan 8,9 % palkoista vuonna 2003, vajaan 15 % nykysääntöjen mukaan laskettuna vuonna 2020 ja 20 % palkoista vuonna 2050. Työttömyysajalta peritty maksutulo pysyy TEL:n osalta noin 0,6–0,8 prosentissa palkoista olettaen, että työttömyydessä ei tapahdu suuria muutoksia.

Vanhuuseläkkeitä rahastoidaan yksilökohtaisesti. Rahastoitavaa vanhuuseläkettä karttuu 23–54-vuotiaiden vakuutettujen osalta eli rahastointikausi kattaa noin kolme neljäsosaa täydestä työurasta. Alle 23-vuotiaille vanhuuseläkettä ei kartu ollenkaan ja yli 54-vuotiaille ei kartu

rahastoitua vanhuuseläkettä. 54 vuoden iästä karttuva vanhuuseläke kustannetaan kokonaan tasauksesta.

Rahastoitavaa vanhuuseläkettä karttuu 0,5 prosenttia vakuutetun asianomaisen vuoden palkasta ilman indeksikorotusta². Inflaation ja ansiotason reaalkasvun takia rahastoidun eläkkeen osuus koko eläkkeestä on jäänyt verraten pieneksi. Rahastoitujen eläkkeiden reaaliarvon säilyttämiseksi ja vastaavasti tasausmaksuosan korotustarpeen pienentämiseksi sääntöjä muutettiin siten, että vanhuuseläkkeiden rahastoituja osia vuodesta 2000 alkaen korotetaan vuosittain vanhuus-, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkevastuiden rahastokoron (3 %) ylittävällä laskuperustekoron tuotolla.

Vanhuuseläkerahaston vuotuinen lisäys ja sitä vastaava vakuutusmaksutulo mitoitetaan niin, että kyseinen rahamäärä keskimäärin riittää karttuneen rahastoidun eläkkeen (0,5 prosenttia palkasta ilman indeksikorotusta) suuruisen eläkkeen maksamiseen 65 vuoden iästä lähtien vakuutetun kuolemaan saakka. Maksutulon mitoitukseen vaikuttavat kuolevuus- ja korkoperusteet. Kuolevuusperusteissa otetaan huomioon, että naiset keskimäärin elävät pidempään kuin miehet, ja oletetaan, että kuolevuuden trendimäinen pieneneminen jatkuu tulevaisuudessa. Kuolevuus vaihtelee siten sukupuolen, iän ja syntymävuoden mukaan. Maksutulo arvioidaan yksilötasolla niin, että kyseessä olevana vuonna karttuva, rahastoitu vanhuuseläke voidaan kustantaa saman vuoden rahastoitavan maksutulon, sille maksettavan 3 prosentin diskonttokoron ja niin sanotun perintövoiton (kuolleilta vapautuneen vanhuuseläkevastuun) avulla. Esimerkiksi 23-vuotiaan naisen osalta rahastoidaan noin 2,5 prosenttia palkasta vuonna 2003 ja 54-vuotiaan osalta noin 5,8 prosenttia, kun vastaavanikäisten miesten osalta rahastoidaan 2 ja 4,6 prosenttia palkoista.

Käytännössä viimeinen eläkelaitos maksaa kaikki rahastoidut vanhuuseläkkeet myös muissa eläkelaitoksissa vakuutettujen aikaisempien työsuhteiden osalta. Tästä syntyvät erot eläkelaitoksen todelliseen maksuvelvollisuuteen nähden korjataan tasausjärjestelmän yhteydessä soveltamalla tätä varten kehitettyä kollektiivista menettelyä.

² TEL:n tullessa voimaan 1.7.1962 vanhuuseläkettä rahastoitiin alle 50-vuotiaiden osalta 1 prosentti vuosipalkasta. Eläkeoikeutta ajalta ennen TEL:n voimaantuloa rahastoitiin siltä osin kuin se oikeutti vanhuuseläkkeeseen. Vuodesta 1977 lähtien vanhuuseläkkeitä rahastoitiin 1,5 % vuosipalkasta. Vuoden 1997 alussa eläkelaitosten vastuu rajattiin 0,5 prosenttiin eli kolmasosaan edellä mainitusta määrästä. Rahastoinnin muutos liittyi samanaikaisesti toteutettuun rahastokoron alenemiseen. Myös laitoksen vastuulla olevia vanhuuseläkkeitä muunnettiin vakuutettukohtaisesti niin, että rahastokoron muutos ei johtanut rahastojen täydennystarpeeseen. Muutoksessa ei puututtu maksettavien tai tulevien eläkkeiden tasoon.

7.3.2 Työkyvyttömyyseläkkeen rahoitusperusteet

Se osa työkyvyttömyyseläkemenosta (mukaan lukien varhaiseläkemeno), joka ei ole rahastoitua, kustannetaan jakojärjestelmän avulla kuten vanhuuseläkkeet. Vuonna 2001 TEL:n työkyvyttömyyskustannus kokonaisuudessaan oli 3,2 % palkoista, josta 1,8 %-yksikköä on rahastoitavaa maksutuloa. Vuonna 2003 maksu on arviolta 3 %, josta 1,4 %-yksikköä oli rahastoitavaa maksutuloa. Maksutulon arvioidaan tulevaisuudessakin pysyvän 3–4 %:n tasolla palkoista, josta rahastoidaan 50–75 %.

Työkyvyttömyyseläkkeet rahastoidaan vasta sinä vuonna, kun työkyvyttömyys alkaa. Rahastointi tehdään vain, jos työkyvyttömyys alkaa työsuhteen kestäessä tai vuoden kuluessa työsuhteen päättymisestä. Tällöin eläkkeeseen lasketaan mukaan myös tulevalta ajalta karttuva eläke (ks. luku 4). Muut työkyvyttömyyseläkkeet eli niin sanotut vapaakirjaeläkkeet kustannetaan kokonaisuudessaan jakojärjestelmän mukaisesti.

Rahastoitu eläke vastaa 80:tä % eläkkeen alkumäärästä. Jäljelle jäävä 20 % ja tulevat indeksitarkistukset kustannetaan tasauksesta. Rahastoitava maksutulo ei riipu sukupuolesta, mutta se mitoitetaan iän mukaan niin, että se likimäärin vastaa kyseisen ikäryhmän työkyvyttömyysriskiä ja rahastoon siirrettävää rahamäärää. Rahastoon siirretään määrä, jonka keskimäärin arvioidaan riittävän alkaneen työkyvyttömyyseläkkeen rahastoidun osan maksamiseen, kun huomioon otetaan 3 %:n diskonttokorko, paranevuus, kuolevuus ja työkyvyttömyyseläkkeen päättymisikä, joka pääsääntöisesti on 65 vuotta. Työkyvyttömyyseläkkeiden vuotuisessa alkavuudessa esiintyy vaihtelua, mikä vaikeuttaa maksun mitoitamista.

Viimeisen työsuhteen vakuuttanut eläkelaitos hoitaa työkyvyttömyyseläkkeen rahastoinnin myös yksityisen sektorin kaikkien aikaisempien työsuhteiden osalta ja vastaa yksin koko rahastoidusta eläkkeestä. Jos vakuutettu työntekijä on viimeksi ollut suurtyönantajan palveluksessa, on lopullisena maksajana kyseinen yritys, jolta eläkelaitos perii todellista rahastoitua työkyvyttömyysmenoa vastaavan korvauksen. Tätä omavastuutekniikkaa sovelletaan täysimääräisesti yrityksiin, joissa on vähintään 800 työntekijää. Yrityksillä, joissa on 50–799 työntekijää, on osittainen omavastuu työkyvyttömyyseläkkeistä. Alle 50 työntekijän yritysten osalta työkyvyttömyyseläkkeet ovat kokonaan eläkelaitoksen vastuulla, mutta pien-työnantajat osallistuvat tasamaksun kautta eläkkeiden kustannuksiin.

7.3.3 Työttömyyseläkkeiden rahoitusperusteet

Työttömyyseläkkeet kustannetaan vastaavalla tavalla kuin työkyvyttömyyseläkkeet paitsi että TaEL:n osalta rahastoitua osaa ei muodostu.

TEL:n työttömyyseläkekustannus vuonna 2001 oli keskimäärin 2,2 prosenttia palkoista, josta 1,2 prosenttiyksikköä rahastotiin. Vuonna 2003 kustannus on arviolta 1,8 prosenttia, josta puolet rahastoidaan. Rahastoitavaa maksua peritään työttömyyden alkaessa iässä 55–63 vuotta.

7.3.4 Tasausjärjestelmä ja tasausmaksu

Jakojärjestelmän mukaisen osan TEL:n, LEL:n, TaEL:n ja MEL:n mukaan karttuneista eläkkeistä laitokset kustantavat yhteisesti laitosten välisen tasausjärjestelmän avulla. Eläketurvakeskus hoitaa tasausjärjestelmää selvittäen kunkin eläkelaitoksen osuuden jakojärjestelmän mukaisista nettokustannuksista ja koordinoi siihen liittyvää maksuliikennettä. Tasausjärjestelmään kuuluu tasausmaksuosa ja puskuriluonteinen rahasto, jota kutsutaan tasausvastuuksi. Kustannukset jakautuvat vanhuuseläkkeiden osalta eläkelaitosten tasausmaksutulojen ja tasausvastuiden yhteismäärän suhteessa ja muiden tasattavien eläkkeiden osalta kokonaismaksutulojen suhteessa. Tasausmaksutulo mitoitetaan jakojärjestelmän mukaisen eläkemenon kustannuksien mukaan, ottaen huomioon tasausvastuulle asetetut vaatimukset. Perusluonteeltaan tasausmaksuosa on kollektiivinen järjestely, jolla kustannuksia tasataan työnantajien välillä. Eläkelaitoksen tasausmaksutulo määritellään työntekijän iän, sukupuolen ja TEL-yhtiöissä myös työnantajan koon mukaan. Sillä tasoitetaan muiden maksunosien melko voimakasta ikäriippuvuutta siten, että myös vanhempien työntekijöiden kokonaismaksu pysyy kohtuuden rajoissa (ks. kuvio 6). Alle 50 työntekijän TEL-työnantajiin sovellettava, iästä riippumaton vakuutusmaksu saadaan aikaan nimenomaan tasausmaksun avulla. Vuonna 2003 TEL:n tasausmaksu oli keskimäärin 15,3 prosenttia palkoista. Sen jakautuma on esitetty taulukossa 9.

Taulukko 9. Arvio TEL:n tasauskomponentin jakautumisesta eri lajien kesken vuonna 2003, prosenttia.

Tasattavia vanhuuseläkeitä	8,9
Tasattavia työkyvyttömyyseläkkeitä	1,6
Tasattavia työttömyyseläkkeitä	0,9
Tasattavia perhe-eläkkeitä	1,9
Tasattavia osa-aikaeläkkeitä	0,4
Tasattavia lisäeläkkeitä	0,4
Tasausvastuun kartuttamiseen	1,2
Tasausosa yhteensä	15,3

Vuonna 2001 yksityisalojen palkansaajien eläkemenosta 22 % kustannettiin rahastoista. Tasausjärjestelmällä kustannettavien eläkkeiden prosenttiosuudet eri eläkelajeissa sekä koko eläkemenosta vuonna 2001 on esitetty taulukossa 10.

Taulukko 10. Tasausjärjestelmällä kustannettavien eläkkeiden osuudet eläkelajikohtaisesta eläkemenosta, prosenttia.

Vanhuuseläkkeet	91
Työkyvyttömyyseläkkeet	38
Työttömyyseläkkeet	69
Osa-aikaeläkkeet	100
Perhe-eläkkeet	100
Koko eläkemeno	78

Koko järjestelmän tasausvastuun vähimmäismäärä on 30 % seuraavan vuoden tasauseläkemenosta. Yksittäisen laitoksen tasolla tasausvastuun koko vaihtelee paljon ja se voi olla jopa negatiivinen³. Tasausvastuun tavoitteena on varmistaa eläkelaitosten maksuvalmius suhdanne- ym. heilahteluista riippumatta. Suomen liityttyä EMUun tasausvastuuseen lisättiin vuonna 2000 ns. EMU-puskuriosa. Tällä varaudutaan osaltaan taloushäiriöihin ja työllisyyden ylläpitämiseen tilanteissa, joissa ei entisen kaltaista mahdollisuutta valuuttakurssimuutoksiin ole. Normaalioloissa EMU-puskuri on 2,5 % palkoista.

Jos osoittautuu, että vastuovelkaa on varattu riittämättömästi, vastuvelan täydentämisestä aiheutuvat kustannukset rahoitetaan tasausjärjestelmästä vakuutusmaksun tasausosalla. Esimerkiksi kuolevuuden pienentymisen johdosta rahastoja täydennettiin yhteisvastuullisesti tasausjärjestelmän kautta yhteensä 340 miljoonalla eurolla vuonna 1986 ja 1700 miljoonalla eurolla vuonna 2001.

Lakisääteisessä perusturvassa ei pääsääntöisesti ole vastuuvajaus- ta ja eläkelaitosten on katettava vastuvelkansa täysimääräisesti. Esimerkkinä poikkeuksesta on taloudellisesti huonoina vuosina, viimeksi

³ Negatiivinen vastuu voi syntyä esimerkiksi eläkelaitoksessa, jossa vakuutuskanta on ikääntynyt, sillä eläkelaitoksen tasausmaksutulo on voimakkaasti ikäriippuvainen, mutta laitoksen maksu tasaukseen ei riipu vakuutettujen iästä vaan pelkästään tasausmaksutulosta ja -vastuusta sekä vakuutettujen palkkasummasta. Jos laitokseen syntyy negatiivinen tasausvastuu, muut laitokset kustantavat alijäämän.

vuonna 1994, erillisen lain perusteella työeläkemaksusta annettu niin sanottu lama-alennus. Vuoden 1994 kahden prosenttiyksikön alennus merkittiin pakollisena vastuuvajauksena eläkelaitosten taseeseen ja siihen liitetty takaisinmaksu 0,4 prosenttia palkoista tehtiin vuosina 1996–2000 Eläketurvakeskuksen tasausjärjestelmän kautta.

7.3.5 Hallintokulut

Vakuutusyhtiöiden hoitokustannuksia ja maksutappioita varten kerättävät maksut ovat vuonna 2003 keskimäärin 1,1 prosenttia palkoista. Maksu määräytyy työnantajan tai vaihtoehtoisesti konsernin koon mukaan ja se pienenee koon kasvaessa, koska suurempien yritysten ja konsernien hoitokustannukset ja maksutappion riski ovat keskimäärin pienempiä kuin pienempien yritysten.

Hoitokustannusosa määräytyy yrityksen tai konsernin palkkasumman mukaan siten, että palkkasumman seitsemään miljoonaan euroon asti maksu on 0,77 % palkoista, mutta vähintään 420 euroa, ja alenee asteittain palkkasumman kasvaessa siten, että yrityksissä, joissa palkkasumma on vähintään 303 miljoonaa euroa, hoitokustannusosa on 0,34 % palkoista. Vastaavasti maksutappio-osa on 0,4 % enintään 50 työntekijän yrityksissä, 0,1 % enintään 300 työntekijän yrityksissä ja 0,02 % yli 300 työntekijän yrityksissä.

Eläkekassoilla hoitokustannusosa on 0,77 % palkoista. Eläkesäätiöissä ja lailla perustetuissa eläkelaitoksissa ei ole hoitokustannuksen ennakkomaksua määriteltä. Maksutappio-osaa ei myöskään ole määriteltä muissa laitoksissa kuin yhtiöissä.

7.3.6 Ylijäämän käyttö ja hyvitykset

Työeläkeyhtiön vuosittainen ylijäämä määräytyy tilinpäätöksen yhteydessä.

TEL-vakuutusliikkeessä ylijäämää voi syntyä lähinnä seuraavilla tavoilla:

- Sijoituksista saatava korkotuotto on laskuperustekorkoa korkeampi.
- Laskuperusteet tuottavat ylijäämää siten, että nettomaksua ei tarvita kokonaan vastaaviin korvauksiin. Korvauksiin luetaan myös varaukset sattuneita eläketapauksia varten sekä siirto runsasvahinkoisia vuosia varten tehtävään tasoitusvastuuseen.
- Vakuutusmaksun hoitokustannusosasta muodostuu säästöä.

- Tasoitusvastuulle on asetettu yläraja, jonka ylite luetaan vuotuisen ylijäämään. Myös tavoitevyöhykkeen ylärajan ylittämisestä syntyy ylijäämää.

Vakuutusyhtiö voi antaa takuupääomalle tai osakepääomalle kohtuullisen koron. Kohtuullisella korolla tarkoitetaan käytännössä laskuperustekorkoa lisättynä mahdollisesti pienehköllä riskilisällä. Takuupääoman tai osakepääoman omistajille kuuluu työeläkeyhtiössä siis vain sijoitettu pääoma sille hyvitettyine kohtuullisine korkoineen. Muu osa työeläkeyhtiön omaisuudesta kuuluu vakuutuskantaan.

Vuoden 1997 työeläkkeiden rahoitusjärjestelmän uudistuksen yhteydessä yhtiön vakavaraisuutta vahvistamaan muodostettiin uusi vastuvelan osa, niin sanottu osittamaton lisävakuutusvastuu, jota voidaan käyttää sijoitustappioihin.

Yhtiön vakavaraisuus säätelee osaltaan sitä, miten paljon yhtiö voi siirtää vuosittaisesta ylijäämästä ositettuun lisävakuutusvastuuseen ja sitä kautta alentaa maksua hyvitysten avulla. Jos yhtiön vakavaraisuuden ei katsota olevan riittävällä tasolla, sen korjaaminen asetetaan etusijalle. Yhtiön vakavaraisuudelle laskettavia riskiteoreettisia rajoja sekä niiden vaikutusta lisävakuutusvastuun muodostumiseen esitellään luvussa 8.

Muilta osin kuin mitä edellä on mainittu, vuotuinen ylijäämä siirretään ositettuun lisävakuutusvastuuseen annettavaksi vakuutuksenottajille vakuutusmaksualennuksina. Menettely perustuu vakuutusyhtiölakiin ja asiasta on määräys yhtiöiden yhtiöjärjestyksessä. Ositetusta lisävakuutusrahastosta jaetaan vuosittain hyvityksiä normaalien perusteiden mukaan laskettaviin vakuutusmaksuihin. Ositettua lisävakuutusvastuuta ei lueta vakavaraisuuteen, eikä sitä voi käyttää sijoitustappioihin.

Viime vuosina ylijäämää on muodostunut lähinnä siitä, että sijoituksille on saatu keskimäärin laskuperustekorkoa (tällä hetkellä 4,25 prosenttia) suurempi tuotto. Hyvitysten määrä vaihtelee yhtiöittäin. Keskimääri hyvitykset olivat 0,8 prosenttia palkoista vuonna 2001, mutta niiden arvioidaan olevan 0,2 prosenttia palkoista vuonna 2003.

Kaikkien TEL-eläkelaitosten on noudatettava samaa vähimmäistuotovaatimusta ja samaa laskuperustekorkoa. Myös eläkesäätiöiden ja -kassojen saamat tuotot, erityisesti sijoitustuotot, alentavat yritysten eläkekustannuksia, ja niiden vaikutus näkyy suoraan säätiön kannatusmaksussa tai kassan vakuutusmaksussa. Vaikutus säätiöissä ja kassoissa lienee samaa suuruusluokkaa kuin vakuutusyhtiöissä.

8 TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄN SIJOITUSTOIMINTA

Ismo Risku, ETK

8.1 Yksityinen sektori

Yksityisen sektorin työeläkejärjestelmässä on 54 eläkelaitosta, joista 6 yhtiötä, 8 kassoja, 36 säätiötä ja loput 4 lailla perustettuja tietyt toimialat kattavia erityislaitoksia⁴. Vuoden 2002 lopussa yksityisen sektorin eläkesijoitusten kannasta yhtiöissä oli 79 prosenttia, säätiöissä 9 prosenttia ja kassoissa 4 prosenttia.

Yllä mainitut yhtiöt, säätiöt ja kassat myöntävät vakuutetuille yhteinäisin perustein laskettavia eläkkeitä. Tästä seuraa, että vakuutetulle oman eläkelaitoksen sijoitustuotot ovat merkityksettömiä. Jos eläkelaitos menee konkurssiin, jäljelle jääneet laitokset vastaavat eläke-eduista kollektiivisesti. Työnantajalle eläkelaitoksen sijoitustuotot ovat sen sijaan merkityksellisiä ja työnantaja valitsee eläkelaitoksen. Mitä suuremmat tuotot valittu laitos saavuttaa, sitä enemmän se voi myöntää lopullista eläkemaksua alentavia hyvityksiä työnantajille.

Konkurssiyhteisvastuu korostaa eläkelaitosten vakavaraisuuden valvonnan tärkeyttä. Perinteisesti työeläkelaitokset olivat lainanneet varansa turvaavaa vakuutta vastaan vakuutusnottajille. Vuonna 1985 eläkevakuutusyhtiöiden varoista 90 prosenttia oli lainattu yrityksille. Rahamarkkinoiden vapautuessa työeläkelaitosten lainojen kysyntä väheni, mutta samanaikaisesti Suomen valtio velkaantui laman vuoksi ja valtion obligaatiot nousivat merkittävimmäksi uudeksi eläkevarojen sijoituskohteeksi. Vuonna 1995 obligaatiot muodostivat reilut 40 prosenttia yhtiöiden sijoituskannasta yrityslainojen osuuden jäädessä alle 40 prosenttiin.

Eläkelaitosten vakavaraisuutta ohjaavat normit uudistettiin 1990-luvun lopussa. Tavoitteena oli mahdollistaa entistä tuottavammat ja riskipi-

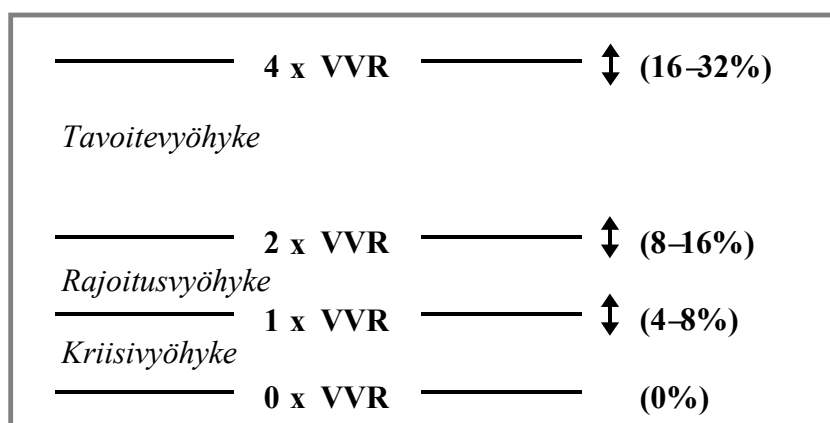
⁴ Erityislaitokset koskevat maa- ja metsätaloutta, satama- ja rakennusalaan, merimiehiä sekä esiintyviä taiteilijoita.

toisemmat sijoitukset. Keinoksi valittiin eläkelaitosten toimintapääomien eli laitoksen varojen ja vastuiden välisen erotuksen kasvattaminen. Toimintapääomien avulla eläkelaitokset varautuvat sijoituskohteiden arvomuutoksiin. Hyvinä vuosina sijoitustuotot kasvattavat laitoksien toimintapääomaa ja huonojen vuosien sijoitustoiminnan tappiot katetaan purkamalla toimintapääomaa. Uudistuksen alkuvuosina toimintapääomien kasvua vauhditettiin asettamalla vastuuvelan kasvu normaalia matalammaksi.

Toimintapääoman määrälle on asetettu vähimmäisrajat sekä määritelty tavoitevyöhyke, jossa laitoksen vakavaraisuuden tulisi normaalisti olla (ks. kuvio 7). Vyöhykkeiden rajat on määritelty siten, että ne heijastavat eläkelaitoksen sijoitusten riskillisyyttä. Jos sijoitukset kohdennetaan entistä riskillisemmin, vakavaraisuusrajat nousevat, ja sijoitusriskejä vähennettäessä käy päinvastoin.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että eläkelaitos voi toimia ilman erityistarkkailua, kun vakavaraisuus on noin 4–8 prosenttia vastuuvelasta. Vastaavasti toimintapääoman tavoitevyöhykkeen alaraja on 8–16 ja yläraja 16–32 prosenttia vastuuvelasta. Tavoitevyöhykkeellä vakavaraisuusmääräykset rajoittavat vähiten eläkelaitosten toimintaa. Mikäli toimintapääoma ylittää tavoitevyöhykkeen ylärajan, hyvitysten määrää tulee kasvattaa tai kannatusmaksuja alentaa. Eläkesäätiöiden kannatusmaksu vastaa työeläkeyhtiöiden ja kassojen vakuutusmaksua. Rajoitusvyöhykkeellä yhtiöt alentavat hyvityksiä ja kriisivyöhykkeellä niitä ei anneta lainkaan. Vastaavasti säätiöt ja kassat joutuvat korottamaan kannatus- ja vakuutusmaksuja. Vuoden 2002 lopussa eläkelaitokset sijaitsivat tavoite- ja rajoitusvyöhykkeillä.

Kuvio 7. Eläkelaitosten toimintapääomarajat. Nuolilla merkityt rajat riippuvat laitoksen sijoitusjakaumasta (VVR=vakavaraisuusraja).

Vakavaraisuusmekanismin lisäksi myös katemääräykset rajoittavat eläkelaitosten toimintaa. Lain mukaan kattamisessa on huolehdittava katteeseen kuuluvien varojen varmuudesta, tuotosta ja rahaksi muutettavuudesta sekä niiden hajauttamisesta. Asetuksissa vastuuelan kattamisesta määritellään, miten suuri osa vastuuelasta saadaan kattaa milläkin edellä mainituista omaisuuseristä. Vastuuelka on katettava ensisijaisesti sen valuutan määräisin varoin, jossa laitoksen on täytettävä sitoumuksensa. Kuitenkin osa tietyssä valuutassa täytettävistä sitoumuksista voidaan kattaa muun valuutan määräisillä varoilla.

Taulukko 11 esittää yksityisen sektorin eläkelaitosten sijoitusjakauman vuosina 1997–2002. Korkosijoitukset sisältävät takaisinlainat, sijoituslainat, lainat omille yhtiöille, joukkovelkakirjat ja markkinarahasijoitukset. Oman pääoman ehtoisen sijoittamisen, eli osakkeiden ja kiinteistöjen, merkityksen kasvu oli vakavaraisuusuudistuksen nimenomainen tarkoitus, mutta myös pörssikurssien poikkeuksellinen nousu uudistuksen alkuvuosina kasvatti osakkeiden painoa sijoitusjakaumassa. Vastaavasti osakkeiden osuuden väheneminen 2000-luvulla on johtunut pörssikurssien laskusta eikä tietoisesta päätöksestä vähentää sijoitusriskejä. Osakkeet ja kiinteistöt muodostivat sijoituskannasta 20 % vuonna 1997 ja 30 % vuonna 2002.

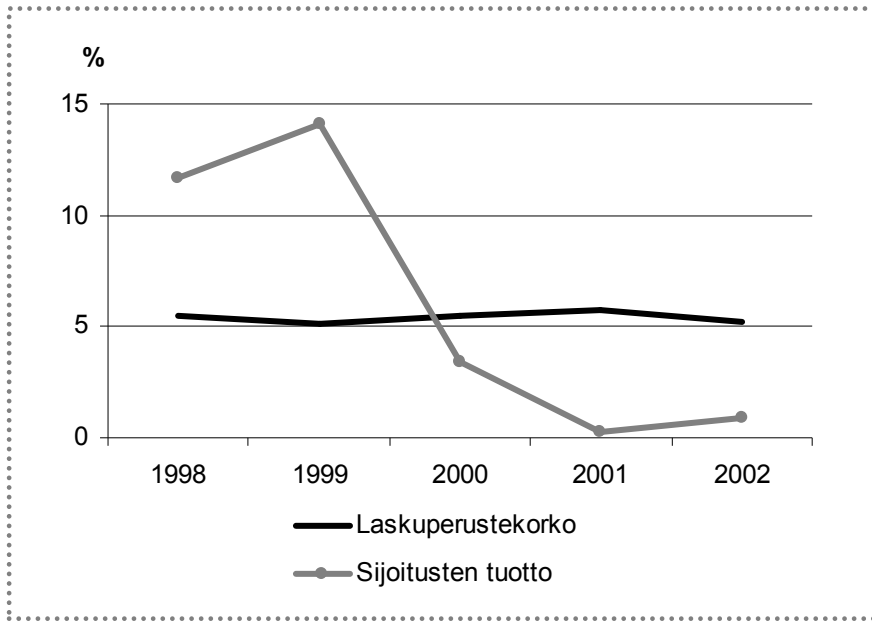
Taulukko 11. Yksityisen sektorin eläkelaitosten käypäarvoinen sijoituskanta vuosina 1997–2002, mrd. euroa.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Korkosijoitukset	26,8	29,0	30,9	32,3	33,6	36,5
Osakkeet	3,7	5,9	12,4	12,6	12,2	10,4
Kiinteistöt	2,9	2,9	3,6	5,0	5,4	6,0
Yhteensä	33,4	37,8	46,9	49,9	51,2	52,9

Lähde: TELA

Vastuuelan korko, niin sanottu laskuperustekorko, on kaikille yksityisen sektorin eläkelaitoksille yhtä suuri (ks. 7.3). Laskuperustekorona vastuuelalle asettaman tuottovaateen ylittävät sijoitustuotot eläkelaitos käyttää joko toimintapääoman kasvattamiseen tai työnantajilta perimiensä maksujen alentamiseen. Vastaavasti sijoitustuottojen jäädessä laskuperustekorona alle eläkelaitos kattaa vajauksen toimintapääomansa avulla.

Säätiöt ja kassat voivat tarvittaessa myös korottaa maksujaan, mutta yhtiöillä ei ole vastaavaa vaihtoehtoa käytettävissä. Kuvio 8 esittää laskuperustekoron ja sijoitustuottoja vuosilta 1998–2002.

Kuvio 8. Laskuperustekorko ja yksityisen sektorin eläkelaitosten sijoitustuotto käyville arvoille vuosina 1998–2002, prosenttia.

8.2 Julkinen sektori

8.2.1 Kuntien eläkevakuutus

Kuntien eläkevakuutus huolehtii kunta-alan henkilöstön työeläketurvasta ja sen rahoituksesta. Jäsensyhteisöjä ovat kaikki Suomen kaupungit, kunnat ja kuntayhtymät, myös kunnalliset yhdistykset ja osakeyhtiöt voivat halutessaan olla jäseniä.

Kuntien eläkevakuutus aloitti vuonna 1988 eläkkeiden rahastoinnin tulevien eläkemaksujen kasvun hillitsemiseksi. Tavoitteeksi on asetettu kunnallisen eläkemaksun pitäminen pysyvästi alle 30 %:ssa palkkasummasta. Koska eläkemenot ylittävät tämän tason tulevaisuudessa selvästi, niiden kattamiseen on käytettävä maksutulon lisäksi sijoitustuottoja ja me-

non huippuvaiheessa myös kertynyttä sijoituspääomaa. Sijoitukset toimivat puskurina, joka tasaa maksujen vaihteluja, ja niiden avulla pyritään pitämään kuntien eläkemaksu kilpailukykyisenä muihin sektoreihin nähden.

Kuntien eläkejärjestelmän hoitaminen on kokonaisuudessaan keskitetty Kuntien eläkevakuutukseen. Näin ollen vastaavaa vakavaraisuusmekanismia, jota yksityinen sektori noudattaa, ei kunta-alalla tarvita. Kuntien eläkevakuutus voi valita verrattain vapaasti parhaaksi katsomansa sijoitusjakauman. Lopputuloksena on ollut yksityistä sektoria selkeästi suurempi osakepaino (taulukko 12). Vuoden 2002 lopussa Kuntien eläkevakuutuksen sijoituksista noin puolet oli osakkeissa ja kiinteistöissä, kun vastaava luku yksityisellä sektorilla oli alle kolmannes.

Taulukko 12. Kuntien eläkevakuutuksen sijoituskanta vuosina 1999–2002, mrd. euroa käyvin hinnoin.

	1999	2000	2001	2002
Korkosijoitukset	5,7	5,7	5,8	5,8
Osakkeet	5,3	6,1	5,7	4,7
Kiinteistöt	0,8	0,9	1,1	1,1
Muut			0,3	0,4
Yht.	11,8	12,7	12,9	12,0

Lähde: KEVA

8.2.2 Valtion eläkerahasto

Valtion eläkerahasto perustettiin vuonna 1990 valtion tulevien eläkkeiden maksamiseen varautumiseksi. Rahaston tarkoituksena on koota varoja, joiden avulla suurten ikäluokkien eläkkeiden kustannusrasitusta voidaan eläkemenon huippuvuosina alentaa.

Rahastoon tuloutetaan kaikki valtion eläkejärjestelmän eläkemaksut. Rahastosta ei makseta eläkkeitä, vaan kaikki valtion eläkejärjestelmän mukaiset eläkkeet maksetaan valtion talousarvioon varatuista määrärahoista. Koska eläkkeet maksetaan talousarviosta, eläkerahastosta voidaan vuosittain siirtää varoja valtiovarastoon eläkemenojen katteeksi. Siirto on enintään kolmannes valtion eläkejärjestelmän vuotuisesta eläkemenosta. Ne varat, joita ei siirretä valtiovarastoon, jäävät rahastoon. Valti-

on eläkerahasto on niin sanottu puskurirahasto, eli rahastolle ei synny katettavia eläkevastuita kuten yksityisen sektorin eläkelaitoksissa. Tämän vuoksi rahastolla ei ole vakavaraisuutta koskevia määräyksiä.

Valtion eläkerahaston arvioidaan kasvavan voimakkaasti lähivuosien aikana ja sijoituksista kasvava osuus suunnataan osakemarkkinoille. Vuoden 2001 lopussa rahaston sijoitusten arvo oli 4,4 miljardia euroa, josta 15 prosenttia oli sijoitettu osakkeisiin ja loput korkosijoituksiin. Vuoden 2002 lopussa varat olivat 4,8 miljardia euroa, joista 22 prosenttia osakkeissa. Vuonna 2010 rahaston pääoman tulisi olla noin 20 prosenttia eläkevas- tuun määrästä eli noin 12 miljardia euroa. Pitkällä aikavälillä varoista on tarkoitus sijoittaa 40 prosenttia osakkeisiin ja 60 prosenttia korkosijoituk- siin.

9 TYÖELÄKETURVAN KEHITYSNÄKYMÄ

Peter Biström, Tapio Klaavo, Arto Laesvuori & Ismo Risku, ETK

9.1 Eläkkeet kansantaloudessa

Eläkkeet, kuten muutkin sosiaaliset tulonsiirrot, vaikuttavat kansantalouden etujen, maksujen ja rahastojen kautta. Etuudet vaikuttavat työvoiman tarjontaan sekä vakuutettujen ja eläkeläisten kulutukseen, säästämiseen ja tulonjakoon. Eläke-etuja on myös käytetty yritysten saneerauksissa ja toiminnan uudelleen organisoimisessa. Eläkemaksut vaikuttavat työvoiman kysyntään ja palkansaajan työeläkemaksun myötä myös työvoiman tarjontaan. Kysyntä- ja tarjontatekijöiden kautta eläkkeet vaikuttavat myös palkkoihin. Eläkkeiden rahastointi tai sen laiminlyönti vaikuttaa sukupolvien väliseen tulonjakoon, kansantalouden säästämisasteeseen ja investointeihin.

Eläkkeet ovat suurin julkisten tulonsiirtojen muoto. Kansaneläkkeiden merkitys on ajan kuluessa vähentynyt ja työeläkkeiden lisääntynyt. Tämä kehitys jatkuu myös tulevaisuudessa. Työeläkkeet muodostavat vajaat puolet kaikista tulonsiirroista. Työeläkkeet kuitenkin poikkeavat muista tulonsiirroista siten, että työeläkkeen suuruus on sidottu verrattain tarkasti työuran pituuteen ja ansioiden suuruuteen. Taulukko 13 esittää eri tulonsiirtojen suuruussuhteet vuonna 2000.

Työeläkkeiden lakisääteisyys on vaikuttanut siihen, että ne luokitellaan kansantalouden tilinpidossa osaksi julkista sektoria. Tällä on merkitystä niin sanottujen EMU-kriteerien kannalta, jotka koskevat euroalueen jäsenmaita. Kriteerien mukaan julkisen sektorin (valtio, kunnat ja sosiaaliturvarahastot) budjettialijäämä saa olla korkeintaan 3 prosenttia markkinahintaisesta bruttokansantuotteesta ja julkisen sektorin bruttovelka ei saa ylittää 60 prosenttia bruttokansantuotteesta. Suomen työeläkejärjestelmä on rahoituskellisesti ylijäämäinen ja näin ollen helpottaa yllämainitun alijäämäkriteerin toteutumista.

Taulukko 13. Tulonsiirtojen jakautuminen vuonna 2000, %.

	%
Eläkkeet	61,2
- Työeläkkeet	46,7
- Kansaneläkkeet	11,7
- Muut	2,8
Päivärahat	16,6
- Työttömyys	10,1
- Sairaus- ja vanhempain pv.	4,4
- Muut	2,1
Muut tulonsiirrot	22,2
- Lapsilisät	5,9
- Asumistuki	2,0
- Toimeentulotuki	1,7
- Opintotuki	2,8
- Muut	9,8
Yhteensä	100,0
Mrd. mk vuoden 2000 hinnoin	138,1
Mrd. e	23,23

Lähde: Koskela–Loikkanen–Tuomala (2002)⁵.

Suomen työeläkejärjestelmä on osittain rahastoiva. Merkittävintä rahastointi on yksityisen sektorin palkansaajien eläkejärjestelmissä, joissa rahastoja on kertynyt lakien voimaan tulosta eli 1960-luvulta lähtien. Kuntien eläkkeiden rahastointi aloitettiin 1980-luvun lopussa ja valtion eläkkeiden rahastointi 1990-luvulla.

Ansaituista eläkeoikeuksista on yksityisellä sektorilla rahastoitu noin neljännes. Vuoden 2000 lopussa eläkevarojen (eläkelaitosten sijoitusten käypä arvo) suhde ansaittuihin eläkeoikeuksiin oli hieman neljänneestä suurempi, mutta pörssikurssien lasku on alentanut tämän jälkeen rahastointiastetta. Taulukko 14 sisältää arvion eläkeoikeuksien nykyarvosta. Tulevaisuudessa maksettavat, mutta jo vuoteen 2000 mennessä ansaitut

⁵ Koskela, Erkki, Loikkanen, Heikki A. & Tuomala, Matti (2002) Julkinen sektori Suomessa, teoksessa: Kansantaloutemme – rakenteet ja muutos, toim. Loikkanen, Heikki A., Pekkarinen, Jukka & Vartia, Pentti.

eläkkeet on diskontattu 3 %:n reaalkorolla. Ansiotason reaalikasvuksi on oletettu 1,5 % ja inflaatioksi 2 % vuodessa. Laskelma perustuu vuonna 2000 voimassa olleeseen lainsäädäntöön, joten vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutukset eivät näy luvuissa. Luultavasti uudistuksen vaikutukset taulukon lukuihin ovat melko pieniä.

Taulukko 14. Ansaittujen eläkeoikeuksien nykyarvo ja eläkevarat, mrd. euroa sekä rahastointiaste vuoden 2000 lopussa.

	Yksityinen sektori	Julkinen sektori	Yhteensä
Eläkeoikeuksien nykyarvo	210	107	316
Eläkevarat	57	16	72
Rahastointiaste	27 %	15 %	23 %

Vakuutettujen näkökulmasta ansaitut eläkeoikeudet ovat varallisuutta, ja tältä osin niitä voidaan verrata esimerkiksi pankkitalletuksiin tai asuntoihin. Oikeus tulevaan eläkkeeseen poikkeaa kuitenkin monilta osilta tavanomaisista varallisuuden muodoista. Oleellisin ero on eläkkeen vakuutusluonne. Eläkeoikeuksia ei voida myöskään myydä ja ostaa kuten muuta varallisuutta. Vuonna 2000 ansaittujen eläkeoikeuksien arvo oli likimain yhtä suuri kuin asuntokannan arvo. Ei-rahastoitu osuus näistä eläkeoikeuksista on velkaa ja siten vertailtavissa esimerkiksi valtion velan suuruuteen. Vuoden 2000 lopussa valtion velka oli 63 mrd. euroa eli noin neljännes ei-rahastoiduista eläkeoikeuksista.

Työeläkkeiden pysyvä rahastointi on perusteltua, koska eläke-edut vähentävät kotitalouksien säästämistarvetta oleellisesti. Lähivuosina työeläkerahastointia on perusteltua kasvattaa myös siksi, että väestön ikärakenne muuttuu jyrkästi vuoden 2010 jälkeen, kun suuret ikäluokat jäävät eläkkeelle. Rahastojen tuoton avulla on mahdollista alentaa eläkemaksuja pysyvästi.

9.2 Eläkemenojen kehitys

Työeläkejärjestelmän asteittaisen voimaantumisen ja väestön vanhenemisen seurauksena eläkemenojen suhde palkkasummaan nousee hyvin pitkään.

Menojen nousua ovat nopeuttaneet 1970- ja 1980-lukujen eläketason parannukset ja uudet etuuslajit. Toisaalta 1980-luvun jälkeiset muutokset ovat pääsääntöisesti hillinneet tulevien eläkemenojen kasvua. Helmikuussa 2003 eduskunta hyväksyi yksityisen sektorin eläkejärjestelmää koskevan laajan uudistuksen. Myös julkisen sektorin eläkeuudistuksia viimeistellään, mutta alla esiteltävät ennustelaskelmat perustuvat lainsäädäntöön, jossa julkisen sektorin eläkeuudistus ei ole mukana. Kappaleen lopussa esitellään eläkeuudistuksen keskeisin sisältö ja arvioita uudistuksen menovaikutuksista.

Taulukkoon 15 on koottu vallitsevaan lainsäädäntöön perustuva laskelma eläkemenojen kehityksestä vuoteen 2050 saakka.

Taulukko 15. Lakisääteiset eläkkeet prosentteina vastaavista palkoista vuosina 2002, 2010, 2030 ja 2050. Tapaturma- ja kansaneläkkeet on suhteutettu kokonaispalkkasummaan.

	2002	2010	2030	2050
Työeläkkeet	22,5	25	34	34
Yksityinen sektori	19,1	22	31	32
Julkinen sektori	31,5	33	45	42
Tapaturma yms. eläkkeet	1,2	1	1	1
Kansaneläkkeet	5,1	4	3	2
Kaikki eläkkeet	29,1	30	38	37

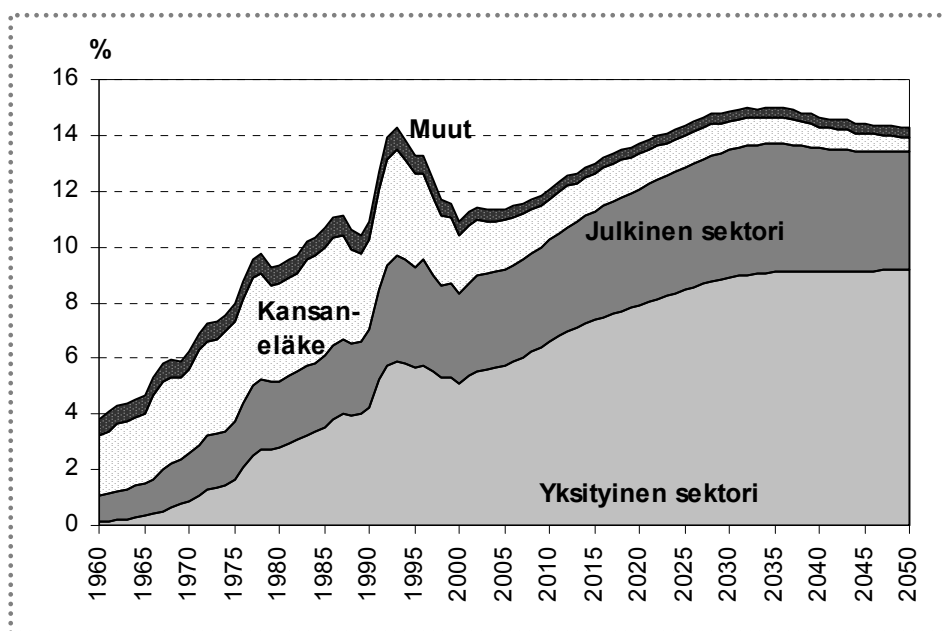
Julkisen sektorin eläke-etuuksia on yhtenäistetty yksityisen sektorin etujen mukaisiksi. Kuitenkin julkisen sektorin eläkemeno suhteessa palkkasummaan pysyy pitkään korkeampana kuin yksityisellä sektorilla. Tähän on useita syitä. Vanhojen säännösten mukaan myönnetyt, nykyisiä anteliaammat, eläke-edut sisältyvät vielä pitkään maksussa oleviin eläkkeisiin. Valtion liikelaitoksia yhtiöitettiin 1990-luvulla, jolloin näiden palkkasumma siirtyi yksityiselle sektorille, mutta vastaavat vanhat eläkemenot jäivät julkiselle sektorille. Vuoden 2005 eläkeuudistus alentaa yksityisen sektorin eläkemenoa pitkällä aikavälillä. Vastaavia uudistuksia tulee myös julkiselle sektorille, mutta ne eivät nykytilannetta kuvaavissa luvuissa vielä näy.

Kansaneläkkeisiin on oletettu sovellettavan nykyisin voimassa olevia indeksisääntöjä. Eläkkeitä siis korotetaan ainoastaan kuluttajahintojen

nousua vastaavasti. Kansaneläkkeen saajien määrä ja keskimääräinen kansaneläke pienenevät työeläkkeiden kasvun takia. Jos kansaneläkkeet sidottaisiin täysimääräisesti ansiotasoindeksiin, ne olisivat vuonna 2050 lähes 2,4-kertaiset taulukon lukuihin verrattuna.

Taulukossa on kunkin järjestelmän eläkemenoa verrattu saman järjestelmän palkkasummaan. Tuottavuuden ja ansiotason reaalikasvuvauhdiksi on oletettu 1,75 % ja inflaatioksi 2 %. Työllisten määrän on oletettu kasvavan noin 3 % vuoteen 2010, jonka jälkeen määrä alenee noin 11 % vuoteen 2050 mennessä.

Kuvio 9 sisältää katsauksen eläkemenojen kehitykseen 1960-luvulta lähtien ja laskelman tulevasta kehityksestä vuoteen 2050 saakka. Eläkemeno on suhteutettu bruttokansantuotteeseen. 1970-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa havaittavat piikit eläkemenossa selittyvät lamakausilla, jolloin bruttokansantuote kasvoi hitaasti tai supistui.

Kuvio 9. Eläkemeno vuosina 1960–2050 bruttokansantuotteesta, prosenttia.

Keskeisiä tekijöitä menojen nousussa ovat väestön vanheneminen ja järjestelmän asteittainen voimaantulo. Järjestelmä on täysimääräisesti voimassa vasta kun kaikki eläkkeellä olijat ovat olleet koko työuransa ajan eläkelakien mukaan vakuutettuina. Yksityisen sektorin palkansaajien osalta tämä tapahtuu noin 20 vuoden päästä. Väestön vanheneminen johtuu

toisaalta syntyvyyden alenemisesta suurten ikäluokkien jälkeen ja toisaalta elinajan pitenemisestä. Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtyminen korottaa vanhuuseläkeläisten väestöosuutta merkittävästi 2010-luvulla ja elinajan jatkuvan pidentymisen seurauksena osuus pysyy korkeana jatkossakin.

9.3 Työeläkevakuutusmaksujen kehitys

Työeläkemaksu muodostaa merkittävän osan työnantajien välillisistä työvoimakustannuksista. Vuonna 1993 otettiin käyttöön palkansaajan työeläkemaksu, aiemmin työnantaja oli vastannut koko eläkemaksusta. Jatkossa maksujen muutokset kohdistuvat puoliksi työnantajan ja puoliksi työntekijän maksuun. Yhden prosenttiyksikön nousu eläkemaksussa merkitsee siis puolen prosenttiyksikön nousua sekä työnantajan että työntekijän maksussa. Tällä hetkellä kaikkien työntekijöiden eläkemaksu on sama (4,6 % v. 2003 MEL:iä lukuunottamatta). Vuoden 2005 jälkeen yli 53-vuotiailta perittävä palkansaajan työeläkemaksu nousee 19/15-kertaiseksi nuorempien maksuun nähden. Samalla yli 53-vuotiaiden työntekijöiden karttuma nousee 1,5 prosentista 1,9 prosenttiin vuodessa.

Taulukko 16. Kokonaiseläkemaksut suhteessa kansantalouden palkkasummaan vuosina 2000 ja 2001, prosenttia.

	Maksutulo/palkkasumma (%)	
	2000	2001
Kansaneläke	6,3	5,9
Lakisääteinen työeläke	25,7	25,9
Kollektiivinen lisäeläke*	1,2	1,1
Yhteensä	33,2	32,9
Palkkasumma, mrd. e	49,4	52,2

*Kollektiivisesta lisäeläkkeestä ks. luku 10.

Taulukossa 16 kaikki eläkkeiden kustantamiseksi perityt maksut, lukuun ottamatta yksilöllisiä lisäeläkkeitä, on suhteutettu kansantalouden palkkasummaan. Kansaneläkkeen maksutulot kertyvät työnantajien kan-

saneläkevakuutusmaksusta (50 %), valtion suorituksesta (36 %), arvonnäköveron tuotosta (13 %) ja Kelan omaisuuden tuotosta (1 %). Lakisääteisen työeläkkeen maksutuloon sisältyvät työnantajilta ja vakuutetuilta perittävät eläkevakuutusmaksut, työttömyysvakuutusmaksuun sisältyvä maksu (ks. alla) ja valtion budjettivaroista maksettavat työeläkemenot.

Työeläkemaksulaskelmat esitetään yleensä vain TEL:n osalta. Yli puolet kaikista vakuutetuista ja 90 prosenttia yksityisen sektorin palkansaajista on TEL:n mukaan vakuutettuja. TEL muodostaa runkolain, jonka periaatteita muut eläkelait pitkälti seuraavat. Vastaavasti TEL-maksulla on määräävä asema ja julkisessa keskustelussa työeläkemaksulla tarkoitetaan yleensä TEL-maksua.

Yksityisen sektorin eläkejärjestelmä on palkansaajien eläketurvan rahoituksen puolesta käytännöllisesti katsoen omavarainen. Työeläkemenot katetaan valtaosin työeläkemaksun ja rahastojen avulla. Merkittävin poikkeama omavaraiseen rahoitukseen on se, että ansiosidonnaisesta työttömyysturvasta karttuneet työeläkemenot katetaan työttömyysvakuutusmaksulla. Palkansaajien eläkkeistä valtion budjettivaroja käytetään ainoastaan merimiesten eläkelain mukaisiin menoihin. Yrittäjien eläkelaki (YEL) ja erityisesti maatalousyrittäjien eläkelaki (MYEL) ovat palkansaajien lakeja riippuvaisempia valtion budjettirahoituksesta, sillä näiden lakien mukaisesta eläkemenosta katetaan valtion varoin se osa, johon eläkemaksut eivät riitä. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen myös opiskelu ja pienten lasten kotihoito kartuttavat eläkettä. Nämä eläkkeet maksetaan aikanaan työeläkejärjestelmän kautta, mutta ne rahoitetaan valtion varoin.

9.4 Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutuksia työeläketurvaan

Eduskunta hyväksyi helmikuussa 2003 laajan eläkeuudistuksen, joka koskee lähes kaikkia yksityisen sektorin työntekijöitä ja yrittäjiä. Uudistus tulee voimaan vuoden 2005 alusta ja sen keskeisin sisältö on kuvattu tarkemmin luvussa 4. Taulukossa 17 on kootusti esitetty yksityisen sektorin lakimuutosten pohjalta keskeisimmät eläkkeiden määräytymiseen vaikuttavat muutokset. Taulukossa on myös esitetty arvio yksittäisten muutosten vaikutuksesta eläke-etuuksien keskimäärään.

Kokonaisuutena lainmuutosten on arvioitu parantavan eläke-etuuksia, mutta silti johtavan tulevaisuudessa nykyistä lainsäädäntöä hitaampaan eläkemenokehitykseen. Näin tapahtuu, jos lainmuutosten keskeisin tavoite, eläkkeelle siirtymisiän nousu, toteutuu odotetusti.

Taulukko 17. Yksityisen sektorin eläkelakien keskeisimmät muutokset vuonna 2005. Vaikutusta arvioitu yksittäisen toimenpiteen osalta: + = lisää eläkettä, - = vähentää eläkettä, ? = yksilöllinen vaihtelu suuntaan tai toiseen suurta.

	Nykytilat	2005 alkaen	Vaikutus
Eläkkeen karttumisen ikäraajat	23–65	18–68	+
Eläkkeen perusteena oleva ansio (TEL-järjestelmässä)	Työsuhteen 10 viimeisen vuoden keskiansio	Koko työuran keskiansio	-
Indeksiturva ¹			
* Aktiivikäiset ansiot	Palkat50/Hinnat50	Palkat80/Hinnat20	+
* Alle 66-vuotiaiden eläkkeet	Palkat50/Hinnat50	Palkat20/Hinnat80	-
läästä riippuva kertakorotus 21–0 % työkyvyttömyyseläkkeisiin	Ei	Kyllä	+
Eläkkeen karttumis-%			
* Työajalta iässä 53–59	1,5	1,9	+
* Työajalta iässä 60–62	2,5	1,9	-
* Työajalta iässä 63–65	2,5	4,5	+
* Työajalta iässä 65–68	-	4,5	+
* Tulevalta ajalta iässä 50–59	1,2	1,3	+
* Tulevalta ajalta iässä 60–63	0,8	1,3	+
* Tulevalta ajalta iässä 64–65	0,8	0	-
Korotettu työntekijäin eläkemaksu 53 vuotta täyttäneille	Ei	Kyllä	-
Tuleva aika työkyvyttömyyseläkkeeseen	Ehdot täyttävälle 65 vuoden ikään asti	"Kaikille" 63 vuoden ikään asti	?
Tulevan ajan ansioperuste	Viimeisen työsuhteen eläkepalkka	Keskiansio eläketapahtumaa edeltäviltä viideltä kalenterivuodelta	?
Elinaikakerroin	Ei	Kyllä	-
Karttuminen palkattomilta jaksoilta	1-v sääntö ² Työeläkelisä	Kattavammin	+
Etuuksien yhteensovitus (60 prosenttiin palkasta)	Kyllä	Ei	+
Vanhuseläkeikä	65	63–68	?

¹ Käytössä olevat ja käyttöön tulevat indeksit määräytyvät palkkatason ja kuluttajahintojen muutosten perusteella. Taulukossa indekseistä on kerrottu, kuinka suuri paino (prosentteissa) komponenteilla on indekseissä.

² ks. 4.1.3

Eläkkeelle siirtymistä pyritään myöhentämään poistamalla työttömyyseläke ja yksilöllinen varhaiseläke sekä myöhentämällä osaaikaeläkkeen ja varhennetun vanhuuseläkkeen saamisikää. Lisäksi vanhuuseläkeikästä tulee joustava ikävälillä 63–68. Eläkkeen karttumisvauhdin kasvattamisen 63 ikävuoden jälkeen työskentelevillä on myös ajateltu kannustavan pysymään työelämässä.

Eläkettä karttuu koko työuran aikaisesta palkasta, mikä on omiaan alentamaan eläketasoa verrattuna työsuhteiden viimeisten vuosien ansioiden käyttöön eläkkeen perusteena. Tätä kuitenkin pyritään kompensoimaan parantamalla aktiiviajan indeksiturvaa. Myös käyttöön otettava elin-aikakerroin alentaa alkavaa eläketasoa tulevaisuudessa.

Taulukko 18 esittää yksityisen sektorin palkansaajien työeläkemenon suhteessa palkkasummaan laskettuna ennen uudistusta ja uudistuksen jälkeen voimassa olevien lakien mukaan.

Taulukko 18. Yksityisen sektorin työntekijöiden lakisääteiset eläkkeet vuosina 2010, 2030 ja 2050, prosentteina palkoista.

	2010	2030	2050
Nykyinen laki	21,5	32,3	35,7
2003 hyväksytty laki	21,5	30,0	31,4
Muutos	0,1	-2,3	-4,3

Uudistuksen eläkemenoa supistava vaikutus johtuu pääasiallisesti elinaikakertoimesta sekä myöhennyistä ja lakkautetuista varhaiseläkkeistä. Uudistuksen arvioidaan myöhentävän eläkkeellesiirtymisikää pitkällä aikavälillä 1,4 vuotta. Yhdessä jo toteutettujen uudistusten kanssa eläkkeelle siirtymisiän on arvioitu nousevan kolmella vuodella nykyiseen verrattuna.

Eläkeuudistuksen vaikutus TEL-maksuun on pääasiassa seurausta uudistuksen menovaikutuksista, vertaa taulukkoja 16 ja 19.

Taulukko 19. TEL-maksu vuosina 2010, 2030 ja 2050, prosentteina palkoista.

	2010	2030	2050
Nykyinen laki	22,2	28,7	30,9
2003 hyväksytty laki	22,5	26,4	26,5
Muutos	0,3	-2,3	-4,4

Uudistukseen sisältyi eräitä rahastointiin liittyviä muutoksia. Vanhuuseläkkeitä aletaan rahastoida iästä 18 entisen 23 ikärajan sijasta. Puskurirahastoja kasvatetaan tilapäisesti määrällä, joka on 7,5 % palkoista vuonna 2013. Tämän jälkeen tätä lisärahastointia puretaan suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen aiheuttaman maksupaineen hillitsemiseksi. Lisärahastointi näkyy taulukossa 19 vuoden 2010 kohdalla, missä maksu on uudistuksen seurauksena noussut 0,3 prosenttiyksikköä. Lisäksi työkyvyttömyyseläkkeiden rahastointisääntöihin tulee luonteeltaan teknisiä muutoksia. Rahastointisääntöihin liittyvillä muutoksilla ei kaiken kaikkiaan ole suurta vaikutusta maksukehitykseen.

**Työmarkkinoilla sovittu
lisäeläketurva ja
yksilölliset eläkevakuutukset**

---

10 TYÖMARKKINOILLA SOVITTU TÄYDENTÄVÄ ELÄKETURVA (2.PILARI)

Tarja Härkönen & Sini Laitinen-Kuikka, ETK

Työmarkkinoilla sovitun lisäeläketurvan merkitys on Suomessa melko vähäinen. Tämä johtuu siitä, että lakisääteisessä työeläkkeessä ei eläkkeen perusteena olevilla tuloilla eikä maksettavan eläkkeen määrällä ole euro-määräistä ylärajaa. Lakisääteinen turva säilyttää siten hyvin myöskin korkeasti palkattujen työntekijöiden tulotason eläkevuosina. Eläketurvan toinen pilari muodostuu Suomessa lähes yksinomaan yksittäisten työnantajien vapaaehtoisesti järjestämästä lisäeläketurvasta. Alakohtaisia työmarkkinasopimuksiin perustuvia lisäeläkejärjestelmiä on hyvin vähän.

Lisäeläketurvaa voidaan järjestää henkivakuutusyhtiössä, eläkesäätiössä tai eläkekassassa. Se voi perustua myös yrityksen kirjanpidolliseen varaukseen (ns. book reserve -eläke). Henkivakuutusyhtiössä järjestetty lisäeläke voi olla ryhmäeläkevakuutus, joka koskee työalan tai muun vastaavan perusteen mukaan määrättyä henkilöryhmää. Vakuutuksenottajana on tällöin yritys. Työnantaja voi myös ottaa työntekijälleen yksilöllisen eläkevakuutuksen.

Aikaisemmin työmarkkinoilla sovittu lisäeläketurva on voinut olla niin sanottua rekisteröityä lisäeläketurvaa. Se muodostaa kiinteän kokonaisuuden lakisääteisen työeläkkeen kanssa, ja siihen sovelletaan osittain työntekijäin eläkelain määräyksiä. Eläkkeisiin syntyy muun muassa vapaakirjaoikeus, ja niitä tarkistetaan samoin kuin lakisääteisiä eläkkeitä. Rekisteröidyllä lisäeläkkeellä on voitu korottaa eläkkeen määrää tai alen-taa eläkeikää. Tätä käytettiin yleisesti, kun lakisääteinen työeläke oli voimaantulovaiheessa eikä työntekijöillä vielä ollut mahdollisuutta kartuttaa täyttä eläkettä. Sopeuttamalla aikaisemmat vapaaehtoiset eläkejärjestelyt lakisääteiseen työeläkkeeseen voitiin myös estää ylisuurten eläkkeiden syntyminen. Uusia lisäeläkevakuutuksia ei ole voinut rekisteröidä eikä voimassa oleviin järjestelmiin ole voitu liittää uusia työntekijöitä enää vuoden 2000 jälkeen.

Taulukko 20. Vakuutusmaksujen, rahastojen ja eläkkeiden jakautuminen pilarien mukaan vuonna 2000, prosenttia.

	Lakisääteiset eläkkeet	Työmarkkinoilla sovittu eläketurva	Yksityinen eläkesäästäminen ¹	Yhteensä
Maksut	94,4	2,8	2,8	100
Rahastot	82,7	11,3	5,9	100
Maksetut eläkkeet	95,6	3,5	0,9	100

¹ Sisältää työnantajan kustantamat yksilölliset eläkevakuutukset.
Lähde: Vakuutusvalvontavirasto.

10.1 Kattavuus

Yleisimmin lisäeläketurva on järjestetty ryhmäeläkevakuutuksena henkivakuutusyhtiössä. Vuonna 2001 vakuutettuja oli 99 000. Tähän määrään sisältyvät myös päättyneet vakuutukset, joista on muodostettu vapaakirja. Eläkesäätiössä lisäeläketurvaa oli samana vuonna järjestetty 58 000 työntekijälle ja eläkekassassa 9 800:lle. Kirjanpidollisiin varauksiin perustuvien eläkelupausten määrästä ei ole saatavissa tilastotietoja, mutta kovin yleisiä ne eivät ole. Yksilöllisiä eläkevakuutuksia oli 344 000, ja niistä noin 10 prosenttia oli kyselytutkimuksen mukaan työnantajan ottamia. Yksilöllisten eläkevakuutusten määrä on viime vuosina kasvanut nopeasti (ks. luku 11). Sen sijaan eläkesäätiöistä valtaosa on suljettu uusilta työntekijöiltä.

Työnantajat ja työntekijät voivat sopia lisäeläketurvan ehdoista joksikin vapaasti. Mitään lakisääteisiä enimmäisodotusaikoja tai enimmäisikärajoja järjestelmään pääsemiselle ei ole säädetty. Joissakin lisäeläkejärjestelmissä ikäraja on 23 vuotta, mutta yleensä mitään ikärajoja ei ole. Odotusajat sen sijaan ovat yleisiä. Ne vaihtelevat vuodesta viiteen vuoteen ja tavallisinta on, että työsuhteen on täytynyt jatkua viisi vuotta ennen kuin työntekijä pääsee lisäeläkejärjestelmään.

10.2 Eläke-etuudet

Työmarkkinoilla sovituista lisäeläkejärjestelmistä maksetaan vanhuus-, työkyvyttömyys- ja perhe-eläkkeitä sekä hautausavustuksia. Eniten lisäeläkkeitä käytetään eläkeiän alentamiseen sekä vanhempien ikäluokkien osalta eläketason nostamiseen täyden työeläketurvan tasolle. Myös nuoremilla ikäluokilla saattaa olla lisäturvan tarvetta, jos täyden lakisääteisen eläkkeen edellyttämää noin 40 vuoden ansainta-aikaa ei ehdi kertyä työuraan tulleiden katkojen takia. Yksilölliset lisäeläkejärjestelyt koskevat usein pelkästään vanhuuseläkkeitä, ja näillä vakuutuksilla halutaan ennen kaikkea alentaa eläkeikää.

Lisäeläke-etuuksien sisältö määritellään eläkesäätiöiden ja eläkekassojen säännöissä tai vakuutusyhtiöiden vakuutus sopimuksissa. Vaikka maksettavista etuuksista voidaan sopia vapaasti, yhtenäistävät vakuutusmaksujen verokohteluun liittyvät määräykset käytännössä pitkälti etuuksien sisältöä. Verotuksesta on kerrottu tarkemmin luvussa 12. Lisäeläkkeen tavoitetaso on yleensä asetettu niin, että se on yhdessä lakisääteisten eläkkeiden kanssa määrätty prosenttiosuus palkasta. Täyden verovähennysoikeuden saaminen edellyttää nykyisin pääsääntöisesti, että tavoitetaso ei ylitä 60:tä prosenttia ja että eläkeikä ei ole alle 60 vuotta. Tavallista onkin, että lisäeläkkeellä nopeutetaan täyden 60 prosentin eläkkeen karttumista.

Eläketurvakeskus on antanut määrämuodot ja normit rekisteröidyn lisäeläkkeen rekisteröimiskelpoisuudelle. Rekisteröity lisäeläkejärjestely voi sisältää joko vanhuus-, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeen tai perhe-eläkkeen tai molemmat yhdessä. Oikeus eläkkeeseen määräytyy samoin kuin pakollisessa eläketurvassa. Eläke on määritelty siten, että tavoiteprosentti yhdessä samasta työstä karttuvan lakisääteisen eläkkeen kanssa on enintään 66 prosenttia ja se saavutetaan 25–40 vuodessa. Muilta osin rekisteröidyn lisäeläketurvan sisältö on määritelty eläkesäätiöiden ja eläkekassojen säännöissä tai vakuutusyhtiön vakuutus sopimuksessa.

Vakuutusyhtiöstä otettuun eläkevakuutukseen tulee vakuutusyhtiölain mukaan aina liittyä vapaakirjaoikeus. Eläkesäätiöissä ja eläkekassoissa lisäetuihin ei automaattisesti liity vapaakirjaoikeutta, ellei kyseessä ole rekisteröity lisäturva. Jos lisäturvaan liittyy vapaakirjaoikeus, on oikeudesta oltava määräykset eläkesäätiöiden ja eläkekassojen säännöissä. Vapaakirjaoikeuteen on tällöin usein liitetty esimerkiksi työsuhteen kestoa koskevia lisäehtoja.

Eläkkeiden indeksitarkistusmenettelystä ei ole säädetty lailla rekisteröityä lisäeläketurvaa lukuun ottamatta. Käytännöt vaihtelevat siten järjestelmästä riippuen.

10.3 Hallinto ja valvonta

Työmarkkinoilla sovittu ryhmäeläkevakuutus voidaan järjestää eläkesäätiössä, eläkekassassa tai joko Suomessa toimiluvan saaneessa vakuutusyhtiössä tai muussa EU-maassa toimivassa vakuutusyhtiössä. Suomessa vakuutuksenantajien valvontaa hoitaa Vakuutusvalvontavirasto, joka on hallinnollisesti sosiaali- ja terveysministeriön alainen. Eläkelaitokset ovat itsenäisiä juridisia yksiköitä ja toimivat erillään työnantajasta.

Vuonna 2001 työmarkkinoilla sovittua lisäturvaa oli järjestetty 94 eläkesäätiössä, 12 eläkekassassa ja 14 henkivakuutusyhtiössä. Lisäksi 17 ulkomaisella vakuutusyhtiöllä oli edustusto Suomessa ja 323 ulkomaista yhtiötä on ilmoittanut harjoittavansa vakuutustoimintaa Suomessa. Toiminnassa oli myös 7 hautaus- ja eroavustuskassaa ja 69 sairauskassaa. Monella eläkesäätiöllä ja eläkekassalla toimintapiiri on suljettu siten, että tietyn päivämäärän jälkeen työsuhteeseen tulleet eivät enää kuulu lisäeläketurvan piiriin. Eläkesäätiöistä 61 ja eläkekassoista yksi on suljettuja.

Ryhmäeläkevakuutusten vakuutetuista noin 59 % on vakuutusyhtiöissä, noin 35 % eläkesäätiöissä ja noin 6 % eläkekassoissa.

Eläkesäätiöön voi kuulua yhden työnantajan tai samaan konserniin kuuluvien työnantajien henkilöstö. Eläkekassaan voivat kuulua laajemmin tietyn työnantajaryhmän työntekijät, esimerkiksi tietyn toimialan yritysten työntekijät tai yrittäjät. Yhteistä eläkesäätiöille ja eläkekassoille on se, ettei niihin hyväksytä nimettyjä henkilöitä, vaan kaikki ne, jotka täyttävät kyseiseen säätiöön tai kassaan kuulumiselle säätiön tai kassan säännöissä asetetut ehdot.

10.4 Työmarkkinoilla sovitun lisäeläketurvan rahoitus

Työnantajan ottaman ryhmäeläkevakuutuksen vakuutusmaksu voidaan jakaa työnantajan ja työntekijän kesken. Rekisteröidyn lisäturvan osalta työntekijän maksuosuus ei saa ylittää puolta koko kustannuksesta eikä se yleensä muunkaan ryhmäeläkevakuutuksen osalta ylitä sitä. Tavallisinta on, että työnantaja yksin kustantaa lisäturvan. Eläkesäätiössä tämä on sääntö eli säätiössä lisäturvan koko kustannus kuuluu työnantajalle. Yksi-

öllinen eläkevakuutus voi olla joko vakuutetun itsensä tai hänen työnantajansa kustantama.

Jos vapaamuotoinen lisäeläketurva on järjestetty eläkesäätiössä tai kassassa, on vakuutusten rahoitusperusteille saatava Vakuutusvalvontaviraston vahvistus. Perusteet ovat usein rekisteröidyn lisäturvan tapaisia, mutta vapaamuotoisella puolella eläkkeitä ei voida kustantaa samasta poolista kuin pakollisia eläkkeitä.

Eläkesäätiössä voidaan myöntää sekä työnantajakohtaisia lisäetuuksia (A-osasto) että lakisääteisiä eläkkeitä ja muita etuuksia (B-osasto), mutta erillisissä osastoissa. Vastaavantapainen järjestely on myös eläkekassassa. Osastojen varat ja mahdolliset velat sekä tuotot ja kulut on pidettävä erillään. Osastojen välisiä varoja on tarkoin säädellyin edellytyksin mahdollista siirtää osastolta toiselle tai palauttaa työnantajalle.

Eläkekassoissa ja -säätiöissä on mahdollista, ajassa eteenpäin, muuttaa maksuja tai vakuutuksen tarjoamia etuja. Maksujen ja etujen muuttamista koskevan mahdollisuuden osalta eläkesäätiöt ja -kassat poikkeavat vakuutusyhtiöstä, sillä vakuutusyhtiö voi vapautua sitoumuksistaan sopimatta siitä toisen osapuolen kanssa vain tekemällä konkurssin. Toistaiseksi lisäksi eläkesäätiön vapaamuotoisen lisäeläketurvan eläkevastuuta ei tarvitse kattaa kokonaisuudessaan vaan eläkesäätiöllä voi olla vastuuvaajasta.

Lisäeläkesäätiö on vakuutusteknisesti täysin rahastoidun järjestelmän ja jakojärjestelmän välimuoto. Lisäeläkesäätiöiden kattamisvelvollisuutta on kuitenkin 1990-luvun alun laman seurauksena nostettu, ja vuoteen 2010 mennessä on lisäeläkesäätiöiden katettava kokonaisuudessaan eläkevastuunsa.

Lisäeläkesäätiöissä ja lisäeläkekassoissa ei ole erityisiä toimintapäätösmääräyksiä. Sen sijaan varojen sijoittamisesta säädetään kateasetuksissa. Kateasetuksen tarkoituksena on säädöksin vaikuttaa varojen hajauttamiseen ja siten pienentää sijoitusriskejä. Kateasetuksessa säädetään maksimirajoja tiettyihin sijoitusluokkiin. Euroopan talousalueelle sijoittamiselle ei ole rajoituksia. Valuuttariskiä on rajoitettu siten, että enintään 20 % eläkevastuun bruttomäärän katteena olevista varoista ja sitoumuksista saa olla muun valuutan kuin euron määräisiä tai sellaisia varoja ja sitoumuksia, joita ei ole täysin suojattu valuuttakurssien muutoksilta.

11 YKSILÖLLINEN ELÄKETURVA (3. PILARI)

Marjukka Hietaniemi, ETK

Pakollista, lakisääteistä eläketurvaa ja työnantajan järjestämää, yleensä kollektiivista, eläketurvaa voidaan täydentää täysin yksilöllisellä lisäeläketurvalla. Tämä on mahdollista yksilöllisten eläkevakuutusten avulla, joita tuetaan verotuksella. Henkilöt voivat varautua myös muilla tavoin eläkeikäiseen toimeentuloonsa. Koska muiden säästömuotojen ehdot eivät yleensä edellytä säästämistä eläkeikään asti, ei niitä voida suoraan pitää yksilöllisen eläkesäästämisen muotoina.

Kolmannen pilarin merkitys on Suomessa vähäinen. Tämä johtuu muun muassa siitä, että lakisääteisessä työeläkkeessä ei eläkkeen perusteena olevilla tuloilla eikä maksettavan eläkkeen määrällä ole euromääräistä ylärajaa. Luvun 10 taulukosta 20 nähdään eläketurvan eri pilarien merkitys suomalaisessa eläketurvassa.

11.1 Kattavuus

Yksilöllisiä eläkevakuutuksia oli vuoden 2002 lopussa 430 000 (suomalaisista vakuutusyhtiöistä otettuja). Tämä vastaa runsasta 12:ta prosenttia Suomen 15–64-vuotiaasta väestöstä. Näistä noin 10 % on työnantajien ottamia ja siten paremminkin toiseen pilariin kuuluvia.

Määrä on noussut huomattavasti viime vuosina. Vuonna 2001 uusia eläkevakuutuksia otettiin vajaat 56 000 kpl ja vuonna 2002 niitä otettiin 85 000 kpl. Eniten yksilöllisiä eläkevakuutuksia on 35–39-vuotiailla vuonna 2002. Vakuutetuista naisten ja miesten osuus on yhtä suuri.

Yrittäjillä on tyypillisesti enemmän yksilöllisiä eläkevakuutuksia kuin palkansaajilla. Vuonna 2001 tehdyn tutkimuksen mukaan⁶ yrittäjistä nel-

⁶ Lähde: Hietaniemi, Marjukka (2001) Yksilöllinen eläkevakuutus eläketurvan kokonaisuudessa. Teoksessa: Muuttuva työ ja eläketurva, toim. Eila Tuominen.

jänneksellä oli yksilöllinen eläkevakuutus, kun palkansaajista vain vajaalla 10 prosentilla oli vakuutus.

11.2 Eläke-etuudet ja määräytyminen

Yksilöllisten eläkevakuutusten mahdollisista tavoite-eläkkeistä ei ole saatavissa tietoa. Pääsääntöisesti ne määräytyvät maksujen perusteella ja tähtäävät joko vanhuuseläketurvan täydentämiseen tai eläkeiän alentamiseen. Maksussa olevien yksilöllisten eläkkeiden keskimäärä oli vuonna 1998 noin 480 euroa kuukaudessa. Toistaiseksi maksussa olevia eläkkeitä on kuitenkin hyvin vähän (ks. Taulukko 20).

Tyypillisin eläkeikä uusissa vakuutus sopimuksissa oli 60 vuotta. Eläkkeen kesto oli pääsääntöisesti sovittu 2–10 vuotta.

Uusista vakuutus sopimuksista valtaosa tehdään sijoitussidonnaisina (puhtaasti sijoitusten tuottoon perustuvia). Eläkevakuutus säästöistä laskuperusteisten osuus (vakuutusyhtiö takaa sijoitukselle tietyn minimituoton) on kuitenkin edelleen lähes 90 % ja sijoitussidonnaisten vain runsaat 10 %.

Maksimaalisen verovähennyksen saamiseksi vakuutusturvan on täytettävä tietyt ehdot. Yhdessä lakisääteisen eläkkeen kanssa yksilöllinen eläketurva ei saa ylittää 60:tä % siitä palkasta, josta eläke laskettaisiin, jos henkilö tulisi työkyvyttömäksi kyseisenä vuonna. Tämä säätelee myös eläke-etuuksien tasoa.

11.3 Hallinto ja valvonta

Yksilöllisen eläkevakuutuksen voi ottaa vain vakuutusyhtiöstä. Vakuutusyhtiöitä valvoo Vakuutusvalvontavirasto.

Verovähennyksen saamiseksi on vaadittu, että vakuutus on otettava suomalaisesta vakuutusyhtiöstä. Ulkomaisesta vakuutusyhtiöstä otetun vakuutuksen maksut ovat verovähennyskelpoisia, jos yhtiöllä on pysyvä asemapaikka Suomessa. EY-tuomioistuimen kannanoton vuoksi lakia tullaan kuitenkin muuttamaan lähitulevaisuudessa.

11.4 Rahoitus

Vakuutettu itse kustantaa kolmannen pilarin eläketurvan. Eläkevakuutusten keskimääräinen maksu vuonna 2002 oli 75 euroa kuukaudessa, johon

tosin sisältyvät myös työnantajan kustantamat yksilölliset eläkevakuutukset.

Verotus ja toimeentulo

---

12 VEROTUS JA SOSIAALI- VAKUUTUSMAKSUT

Marjukka Hietaniemi, ETK

Sekä lakisääteiset että vapaaehtoiset eläkkeet ovat pääsääntöisesti eläkkeensaajan veronalaista ansiotuloa. Työnantaja voi vähentää verotuksestaan maksamansa eläkevakuutusmaksut. Vakuutettu voi vähentää lakisääteisen maksun kokonaan ja vapaaehtoiset maksut eräin rajoituksin. Eläkelaitokset ovat tuloverovelvollisia kuten muut yhtiöt.

Suomen kokonaisveroaste vuonna 2000 oli 47,1 % BKT:sta (sisältää välilliset ja välittömät verot sekä lakisääteiset sosiaalivakuutusmaksut). Se oli OECD-maiden kolmanneksi korkein Ruotsin ja Tanskan jälkeen.

12.1 Suomen verotusjärjestelmän pääpiirteet

Tuloveroa maksetaan valtiolle, kunnille ja seurakunnille. Henkilöiden valtion tulovero on progressiivinen. Käytössä on viisi tuloluokkaa: valtionverotuksen alaraja vuonna 2003 on 11 600 euroa ja ylimmän tuloluokan alaraja 55 200 euroa. Valtionverotuksessa korkein marginaalivero on 35,5 %. Muut tuloverot ovat suhteellisia. Keskimääräinen kunnallisveroprosentti vuonna 2003 on 18,03. Henkilöt maksavat veroja seurakunnalle ainoastaan, jos he kuuluvat evankelisluterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon. Keskimääräinen evankelisluterilaisen kirkon veroprosentti on 1,3 vuonna 2003.

Palkansaaja voi vähentää verotuksessaan tulonhankkimiskustannukset (vähintään 590 e), työmarkkinajärjestöjen jäsenmaksut ja työeläke- ja työttömyysvakuutusmaksut sekä asunto- ja opintolainojen korot. Lisäksi pienituloisella palkansaajalla on kunnallisverotuksessa tulojen noustessa pienenevä ansiotulovähennys (enintään 2 300 e) sekä perusvähennys (enintään 1 480 e). Eläkkeensaajalla on eläketulovähennys sekä lisäksi vielä perusvähennys kuten palkansaajalla.

Pääomatuloista maksetaan 29 % pääomatuloveroa. Yhteisöjen tulo-
veroprosentti on myös 29 vuonna 2003, ja se jakautuu valtiolle, kunnalle ja
seurakunnalle maksettaviin osiin.

Varallisuusveroa maksetaan ainoastaan valtiolle. Henkilöt maksavat
varallisuusveroa 185 000 euron ylittävältä osalta 0,9 %. Yritykset maksa-
vat 1 prosentin suhteellista varallisuusveroa. Varallisuusveron merkitys
Suomen verotusjärjestelmässä on hyvin pieni.

Liikevaihdon perusteella maksetaan 22 %:n suuruista arvonlisäve-
roa valtiolle. Vahinkovakuutusyhtiöillä arvonlisäveroa vastaa vakuutus-
maksuvero. Henki- ja eläkevakuutuksista ei kuitenkaan peritä vakuutus-
maksuveroa.

Kiinteistövero maksavat kiinteistöjen ja tonttien omistajat kiinteistön
sijaintikunnalle. Kiinteistöveron määrä vaihtelee kunnittain kiinteistön käyt-
tötarkoituksesta riippuen. Yleinen kiinteistöveroprosentti vaihtelee 0,5:n ja
1 %:n välillä. Vakitukselta asunnosta maksettava kiinteistövero vaihtelee
kunnittain välillä 0,22–0,5 %.

12.2 Vakuutus- ja eläkelaitosten verotus

Kotimaisia vakuutusosakeyhtiöitä verotetaan kuten muitakin osakeyhtiöitä.
Ne maksavat liiketuloksestaan 29 prosentin yhteisöveroa. Samalla tavoin
verotetaan myös eläkesäätiöitä ja -kassoja.

Eläkevakuutusyhtiöt ovat vapautettuja varallisuusverosta. Vaikka
eläkesäätiöt ja -kassat ovat varallisuusverovelvollisia, eivät ne kuitenkaan
käytännössä maksa varallisuusveroa, koska niiden varallisuus ei yleensä
ylitä vastuuvelkaa. Ne, kuten kaikki muut kiinteistöjä omistavat, joutuvat
kuitenkin maksamaan omistamistaan kiinteistöistä kiinteistövero kunnille.

12.3 Eläkevakuutusmaksujen verotus

Työnantajat voivat vähentää sekä valtion- että kunnallisverotuksessa vero-
tettavasta tulostaan tulonhankkimiskustannuksena työntekijöistään mak-
samansa eläkevakuutusmaksut. Itsenäiset yrittäjät voivat vähentää omat
ja puolisonsa lakisääteiset eläkevakuutusmaksut sekä valtion- että kunnal-
lisverotuksessa.

Vakuutetut voivat niin ikään vähentää omat lakisääteiset vakuutus-
maksunsa kokonaisuudessaan. Vapaaehtoisten eläkevakuutusmaksujen
vähennysoikeus riippuu eläkkeen alkamisajasta sekä kokonaiseläketurvan
tasosta. Vapaaehtoiset eläkevakuutusmaksut ovat kokonaan vähennys-

kelpoisia 8 500 euron rajaan asti, jos eläke alkaa aikaisintaan 60-vuotiaana ja kokonaiseläketurva ei ylitä 60 %:a palkasta. Jos kokonaiseläke on kuukaudessa enintään 850 euron suuruinen, voi edellä mainittu 60 prosentin raja ylittyä ja vähennysoikeus pysyä silti täytenä. Jos vakuutusmaksut ovat enintään 2 500 euroa vuodessa ja 10 % ansiotulosta, ovat ne joka tapauksessa vähennyskelpoisia ilman kokonaiseläketurvan selvittämistä.

Jos edellä mainitut edellytykset eivät täyty tai selvitystä kokonaiseläketurvan tasosta ei ole esitetty verottajalle, voi vapaaehtoisia vakuutusmaksuja vähentää vain 60-prosenttisesti enintään 5 000 euroa vuodessa.

Vähennysoikeus ei koske kertamaksullisia eläkkeitä. Myöskään ulkomailla olevista vakuutuslaitoksista otettujen vapaaehtoisten eläkevakuutusten maksut eivät ole vähennyskelpoisia. Jos ulkomaisella vakuutuslaitoksella on kiinteä toimipaikka Suomessa, ovat näille maksetut eläkemaksut kuitenkin vähennyskelpoisia. Laki on EU-alueelta otettavien vakuutus-ten osalta muuttumassa.

12.4 Eläkkeiden verotus

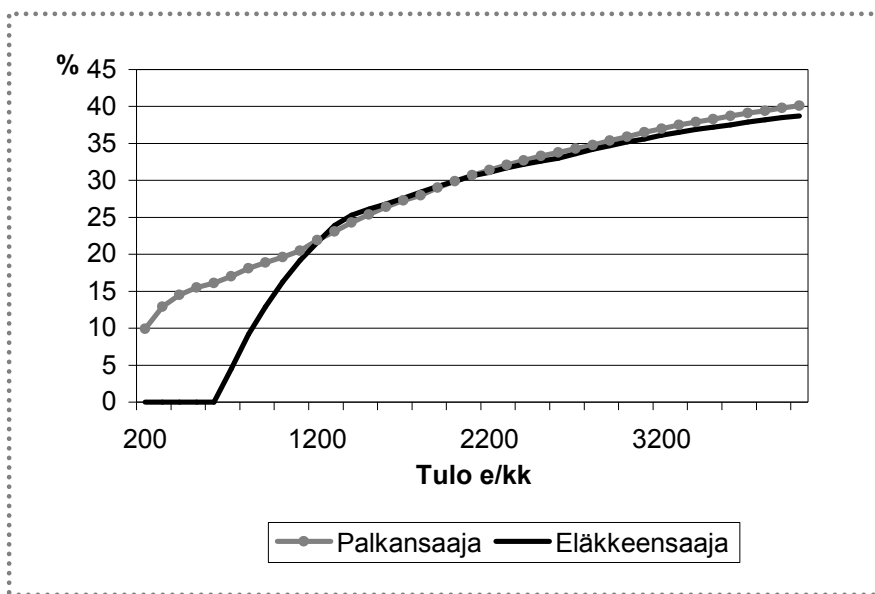
Suomessa ovat veronalaista ansiotuloa eläkkeensaajan rahana tai rahanarvoisena etuutena saamat tulot, jollei niitä ole säädetty verotettaviksi pääomatuloina. Veronalaista ansiotuloa ovat siten sekä lakisääteiset työ- ja kansaneläke että työnantajan järjestämät vapaaehtoiset ja yksilölliset eläkkeet.

Eläkkeet ovat veronalaista tuloa silloin, kun niitä maksetaan eläkkeensaajille, ja vakuutusmaksut ovat vähennyskelpoisia ansiotuloja verottaessa. Sosiaaliavustusluonteiset etuudet ja kulukorvaukset ovat verovapaita etuuksia.

Eräät kansaneläkejärjestelmästä maksettavat lisät, kuten lapsikorotukset ja puolisolisät (puolisolisää ei myönnetä enää uusiin eläkkeisiin) eivät ole veronalaista tuloa. Rintamaveteraaneille maksetut rintamalisät ovat niin ikään verovapaita tuloa samoin kuin muut yleisen rintamasotilaseläkejärjestelmän edut. Eläkkeensaajien asumistuki korvaa asumismenoja ja on näin ollen verovapaa. Eläkkeensaajien hoitotuki, joka on kolmiportainen ja tarkoitettu toisten avusta riippuvaisille eläkkeensaajille, on myös verovapaa.

Vaikka eläkkeet ovat pääsääntöisesti verotettavaa tuloa, ei käytännössä pelkästään kansaneläkkeen suuruudesta tulosta mene veroa. Tämä verottomuus on turvattu eläketulovähennysten avulla. Valtionverotuksessa eläketulosta menee veroa vuonna 2003, kun tulo ylittää 11 600 euroa

vuodessa. Kunnallisverotuksessa verokynnys riippuu siitä, onko eläkkeensaaja naimisissa vai ei. Yksinäisillä kunnallisverotuksen verokynnys on vuonna 2003 kaikille myönnettävän perusvähennyksen ja eläketulovähennyksen johdosta 7 511 euroa ja naimisissa olevilla 6 531 euroa vuodessa. Eläketulovähennysten ansiosta eläkkeensaajan käteen jäävä tulo on alhaisemmissa tuloluokissa huomattavasti suurempi kuin palkansaajien samalla tulotasolla. Eläketulovähennys poistuu tulojen kasvaessa ja tällöin ero pienenee. Oheinen kuvio esittää eron eläkkeensaajan ja palkansaajan veroissa ja sosiaalivakuutusmaksuissa.

Kuvio 10. Eläkkeensaajan ja palkansaajan verojen ja sosiaalivakuutusmaksujen määrä vuonna 2003, prosenttia.

Ennen vuotta 1983 kansaneläke oli kokonaan verovapaa. Kun kansaneläke säädettiin veronalaiseksi, haluttiin eläketulovähennyksen avulla säilyttää eläkettä saavan verotuksen taso ennallaan.

Eläkeoikeutta ei pidetä verotettavana omaisuutena.

12.5 Sosiaalivakuutusmaksut

Palkansaajat maksavat pakollisia sosiaalivakuutusmaksuja verotettavasta tulostaan. Sairausvakuutusmaksu on 1,5 % palkasta. Palkansaajan työeläkevakuutusmaksu on 4,6 % vuonna 2003. Palkansaaja on lisäksi vel-

vollinen maksamaan 0,2 % työttömyysvakuutusmaksua, joka kuten lakisääteinen työeläkemaksukin on vähennyskelpoinen verotuksessa.

Eläkkeensaajat maksavat eläkkeestään ainoastaan sairausvakuutusmaksua, jonka suuruus on sama kuin palkansaajalla (1,5 %).

Työnantajat maksavat kansaneläke- ja sairausvakuutusmaksuja. Yksityiset työnantajat maksavat kansaneläkemaksua 1,35, 3,55 tai 4,45 % riippuen poistojen ja palkkasumman määrästä. Sairausvakuutusmaksua yksityiset työnantajat maksavat 1,614 %. Keskimäärin työnantajan sairaus- ja kansaneläkevakuutusmaksut ovat 4,12 %, yksityisillä työnantajilla n. 3,8 %. Yksityisen sektorin yritykset maksavat työttömyysvakuutusmaksua keskimäärin 1,9 %. Keskimääräinen työeläkevakuutusmaksu (työnantajan osuus) yksityisellä sektorilla on 16,7 % vuonna 2003. Tapaturma- ja ryhmähenkivakuutusmaksut ovat keskimäärin 1,18 % vuonna 2003.

Taulukko 21. Sosiaalivakuutusmaksut vuonna 2003, prosenttia.

	Työntekijä	Yksityinen työnantaja
Kansaneläkemaksu	-	1,35–4,45
Sairausvakuutusmaksu	1,5	1,614
Tapaturmavakuutusmaksu	-	1,18
Työttömyysvakuutusmaksu	0,2	1,9
Työeläkemaksu	4,6	16,7

13 ELÄKKEIDEN TASO JA ELÄKKEENSAAJIEN TOIMEENTULO

Kalle Elo & Marjukka Hietaniemi, ETK

Suomessa työeläkkeen tarkoituksena on taata eläkkeensaajalle kohtuullinen eläkeajan toimeentulo. Tähän katsotaan riittävän 60 %:n taso eläkkeelle jäämistä edeltävästä ansiotasosta. Jos henkilö on vakuutettuna noin 40 vuotta, tämä taso saavutetaan, koska eläkettä karttuu vuosittain 1,5 % ja 60 ikävuoden jälkeen 2,5 % vuodessa työsuhteen 10 viimeisen vuoden keskiansioista. Työura ei usein kuitenkaan ole aukoton ja jatku eläkeikään. Siksi työeläkkeiden todellinen korvaustaso ei tavallisesti yllä 60 %:iin loppupalkasta, vaan se jää 50 %:n tuntumaan. Kansaneläke takaa vähimmäisturvan.

Eläkeläiskotitalouksien toimeentuloa voidaan arvioida monella eri tavalla. Yksi tapa on vertailla sitä koko väestön toimeentuloon ja sen kehitykseen. Voidaan myös kiinnittää huomiota eläkeläisten toimeentulon rakenteeseen, toisin sanoen siihen, mikä merkitys on ansiotuloilla, eläkkeillä ja muilla tulonsiirroilla. Lisäksi voidaan tarkastella eläkeläiskotitalouksien sijoittumista koko väestön tulonjaossa, tulonjakoa eläkeläiskotitalouksien välillä sekä eläkeläisten pienituloisuutta ja köyhyyttä. Köyhyysvertailut muihin maihin puolestaan antavat kuvaa siitä, millainen on suomalaisten eläkeläiskotitalouksien toimeentulon taso muihin maihin verrattuna.

13.1 Eläkkeiden taso⁷

Suomessa eläkeaikainen toimeentulo perustuu suureksi osaksi lakisääteiseen eläketuloon eli työeläkkeisiin ja kansaneläkkeeseen. Työeläkejärjestelmä on ollut voimassa 40 vuotta ja se on edelleen voimaantulovaihees-

⁷ Lähde: Tuominen, Niemelä, Nyman, Ruhanen & Elo (2003) Eläkkeensaajat ja eläketulot. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

sa. Tämä näkyy eläkeläisten toimeentulon rakenteessa: työeläkkeiden osuus on tasaisesti kasvanut. Samalla kansaneläkkeen osuus on vähentynyt, koska kasvavat työeläketulot leikkaavat kansaneläkettä. Kansaneläkettä saavia (eli työeläkettä alle 1 000 e/kk saavia) on kuitenkin edelleen paljon (taulukko 22). Erityisesti kansaneläkettä saavien naisten osuus on suuri. Tämä osuus on kuitenkin koko ajan supistumassa johtuen naisten työeläkeosuuden kasvusta ja pelkän kansaneläkkeen saajien määrän vähenemisestä. Pelkkää kansaneläkettä saavien miesten osuus on jo pieni. Myös työeläkkeen ansainta-aika on miehillä pidempi sekä palkkataso parempi kuin naisilla, joten miesten työeläkkeet ovat selvästi naisten eläkkeitä suuremmat. Vuoden 2001 lopussa miesten keskieläke oli 1 010 e/kk ja naisten 701 e/kk.

Taulukko 22. Vuonna 2001 omaan työuraan perustuvalle eläkkeelle siirtyneet eläkkeen suuruuden mukaan.

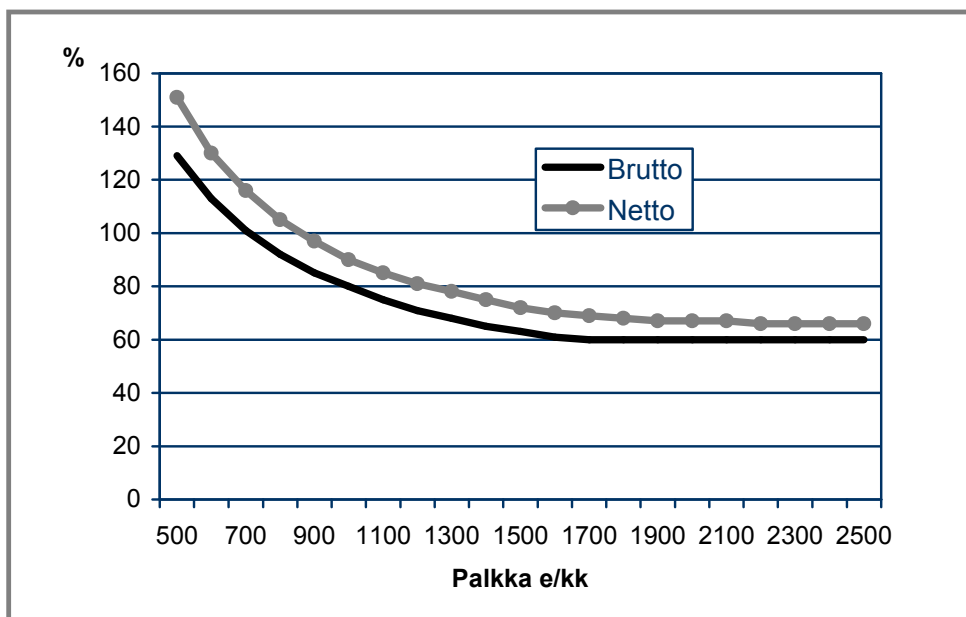
Työeläkkeen suuruus e/kk	Miehet		Naiset		Kaikki	
	Lkm	%	Lkm	%	Lkm	%
Alle 500	5 321	19,0	8 362	28,1	13 683	23,7
500–1000	7 921	28,3	12 491	42,0	20 412	35,4
1000–2000	11 883	42,5	8 138	27,4	20 021	34,7
Yli 2000	2 835	10,1	740	2,5	3 575	6,2
Kaikki	27 960	100,0	29 731	100,0	57 691	100,0

Lähde: Suomen työeläkkeensaajat vuonna 2001

13.2 Eläkkeiden korvausasteet

Eläkkeen korvausasteella tarkoitetaan eläkkeen osuutta viimeisestä palkasta. Bruttokorvausaste on bruttoeläkkeen suhde viimeiseen bruttopalkkaan ja nettokorvausaste on verotuksen jälkeisen eläkkeen suhde verotettuun palkkaan.

Jos ansiotaso on matala tai työura lyhyt, kansaneläke täydentää työeläkettä. Sen vuoksi alhaisilla tulotasoilla kokonaiseläkkeen korvausaste voi olla hyvinkin korkea verrattuna edeltävään palkkatasoon (ks. kuvio 11).

Kuvio 11. Työ- ja kansaneläkkeen yhteismäärän osuus palkasta, kun työeläke on 60 % palkasta.

Eläkejärjestelmän tilastoissa ei ole valmiiksi laskettuna minkäänlaisia toteutuneita eläkkeiden korvausasteita. Myöskään keskimääräistä alkavaa kokonaiseläkettä ei ole tilastoista saatavana. Siksi korvausasteita pitää yrittää arvioida muilla tavoin.

Vuonna 2001 keskimääräinen alkava työeläke oli 958 e/kk. Jos se suhteutetaan edellisen vuoden keskipalkkaan (2 034 e/kk), saadaan bruttokorvausasteeksi 47,1 %. Keskimääräinen työeläke pitää sisällään myös varhaiseläkkeet. Keskimääräinen alkava vanhuuseläke (1 166 e/kk) suhteessa keskipalkkaan oli 57,3 %. Korvausasteet olisivat jonkin verran korkeampia, jos mukana olisivat kansaneläkkeet.

Korvausasteita on selvitetty myös tutkimalla rekisteriaineistosta vuosina 1996–1997 eläkkeelle siirtyneiden henkilöiden omaan työuraan perustuvia bruttoeläketuloja ja verrattu niitä eläkettä edeltävään bruttotyötuloon⁸. Tarkastelut koskivat pysyvistä TEL- tai julkisen sektorin työsuhteesta pysyväälle työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeelle siirtyneitä henkilöitä. Tulosten mukaan työstä eläkkeelle siirtyneiden mediaanibruttokorvausaste

⁸ Lähde: Rantala, Juha (2003) Tulojen muuttuminen siirryttäessä eläkkeelle. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

oli 66 %. Erot eri tekijöiden suhteen olivat kuitenkin huomattavat. Esimerkiksi TEL:ssä korvausaste oli 58 %, kun taas julkisella puolella se oli 68 %. Myös eläkelakien sisäinen vaihtelu oli suurta.

13.3 Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo⁹

Toimeentulotarkastelussa huomiota kiinnitetään kotitalouden vuotuisiin käytävissä oleviin tuloihin¹⁰. Eläkeläisten eläkkeiden lisäksi saamia muita tuloja ovat esimerkiksi työ- ja omaisuustulot. Näiden lisäksi toimeentulon tasoon vaikuttavat myös maksetut verot. Myös eläkeläiskotitalouden koko vaikuttaa toimeentulon tasoon, koska useampi henkilö voi saada elantonsa kyseisen kotitalouden tulosta.

Toimeentulon tutkimuksessa on vakiintuneesti käytetty niin sanottuja kulutusyksikköasteikkoja muuntamaan tuloja vertailukelpoisiksi, koska kotitaloudet poikkeavat toisistaan rakenteellisesti. Tässä käytetään OECD:n uutta asteikkoa, jossa ensimmäinen aikuinen saa painon 1,0 ja muut aikuiset painon 0,5. Alle 14-vuotiaat lapset saavat painon 0,3¹¹.

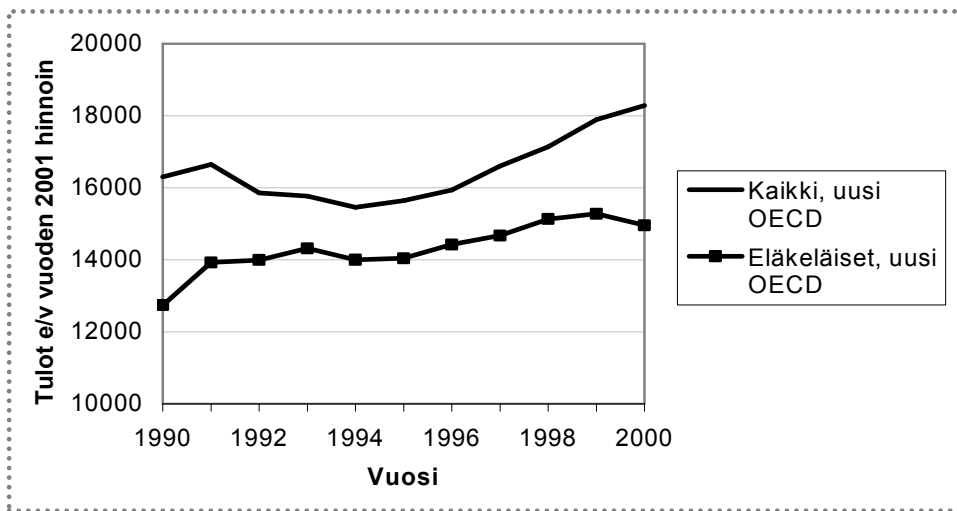
Kuviosta 12 käy ilmi, millainen eläkeläiskotitalouksien toimeentulo on ollut kunakin vuonna¹² 1990-luvulla ja miten se on keskimäärin muuttunut koko väestöön verrattuna. 1990-luvun alun laman ensimmäisinä vuosina eläkeläisten toimeentulo parani aina vuoteen 1993 asti. Tämän jälkeen se heikkeni tilapäisesti, mutta kääntyi pian taas nousuun ja saavutti vuonna 1996 vuoden 1993 tason. Lamavuosina eläkeläisten toimeentulo myös läheni koko väestön toimeentuloa, mutta vuodesta 1996 ero on jälleen kasvanut. Eläkkeellä olevien kotitalouksien suhteellinen asema on siis viime vuosina heikentynyt, reaalin ostovoima sen sijaan on parantunut 1990-luvun kuluessa.

⁹ Lähde: Uusitalo, Sallila & Hagfors (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

¹⁰ Palkka-, yrittäjä- ja omaisuustulot muodostavat **tuotannontekijätulot**. Kun näihin lisätään saadut tulonsiirrot (esim. eläkkeet, työttömyyskorvaukset), saadaan **bruttotulot**. **Käytävissä olevat tulot** saadaan, kun bruttotuloista vähennetään maksetut tulonsiirrot.

¹¹ Esimerkiksi kahden aikuisen ja kahden lapsen kotitalous saa skaalaluvuksi $1,0+0,5+0,3+0,3 = 2,1$.

¹² Kuva kertoo vain kunkin vuoden tilanteen. Se ei siis kuvaa esimerkiksi sitä, miten vuonna 1990 eläkeläistalouksiksi määriteltujen kotitalouksien tulot ovat 1990-luvulla kehittyneet.

Kuvio 12. Eläkeläiskotitalouksien ja kaikkien kotitalouksien käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohti, euroa vuoden 2001 hinnoin.

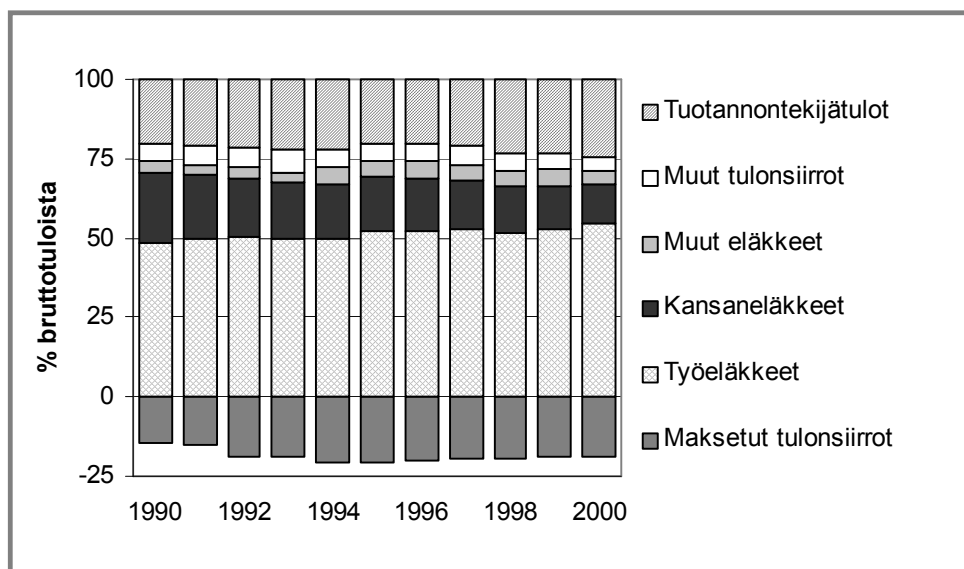
13.4 Eläkeläiskotitalouksien tulojen rakenne¹³

Eläkeläiskotitaloudet saavat toimeentulonsa useasta eri lähteestä. Suurin osa niistä on erilaisia eläkkeitä, mutta myös tuotannontekijätulojen osuus on merkittävä. Eri tuloerien osuudet bruttotuloista esitetään kuviossa 13.

Kuten kuviosta huomataan, työeläkkeet muodostavat suurimman osan eläkeläisten bruttotuloista. Niiden osuus kasvoi 1990-luvulla noin 5 prosenttiyksikköä 55 prosenttiin. Kansaneläkkeen merkitys on puolestaan pienentynyt huomattavasti. Kun vuonna 1990 kansaneläkkeen osuus eläkeläisten bruttotuloista oli 22 prosenttia, oli se kymmenen vuotta myöhemmin enää runsaat 12 prosenttia. Tuotannontekijätulojen osuus bruttotuloista nousi vuosikymmenen loppupuolella lähes 25 prosenttiin, kun se oli ollut vuoteen 1996 saakka noin 20 prosenttia. Nousu johtui pääasiassa omaisuustulojen kasvusta. Eläkeläistalouksien välitön verotus kiristyi lamavuosina noin 15 prosentista yli 20 prosenttiin, johtuen pääasiassa kansaneläke- ja sairausvakuutusmaksujen korotuksista. 1990-luvun loppupuolella eläkeläisten verotus keveni hieman, kun lamavuosien

¹³ Lähde: Uusitalo, Sallila & Hagfors (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

puolella eläkeläisten verotus keveni hieman, kun lamavuosien kiristystä purettiin, mutta se on kuitenkin edelleen selkeästi korkeammalla tasolla kuin 1990-luvun alussa.

Kuvio 13. Eläkeläiskotitalouksien bruttotulojen rakenne vuosina 1990–2000. Tuloerät ja välittömät verot, prosenttia bruttotuloista.

13.5 Eläkeläisten sijoittuminen toimeentulon jakautumassa¹⁴

Eläkeläisten sijoittuminen yhteiskunnan tulonjaossa käy ilmi taulukosta 23. Koko väestö on asetettu järjestykseen tulon suuruuden mukaan ja jaettu kymmeneen yhtä suureen osaan eli desiiliin. Alimmassa desiilissä ovat pienituloisimmat 10 prosenttia väestöstä, ylimmässä desiilissä taas parhaiten toimeentuleva kymmenesosa väestöstä. Jos siis eläkeläistalouksissa asuvien tulot jakautuisivat samalla tavoin kuin koko väestön tulot, heitä olisi 10 prosenttia jokaisessa desiilissä.

Taulukosta 23 nähdään, että eläkeläistalouksissa asuvien jakauma poikkeaa koko väestön jakaumasta. Eläkeläiset sijoittuvat edelleen use-

¹⁴ Lähde: Uusitalo, Sallila & Hagfors (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

ammin alempiin desiileihin eli pienituloisiin ja keskimääräistä tulotasoa lähellä oleviin (desiilit 2–5). Tosin jakauma on 1990-luvun kuluessa tasoittunut ja lähestynyt koko väestön jakaumaa, mutta suurituloisemmassa puolikkaassa ovat eläkeläistalouksissa asuvat edelleen aliedustettuina.

Taulukko 23. Eläkeläiskotitalouksissa asuvien sijoittuminen toimeentulodesiileihin vuosina 1990 ja 2000, %. Desiilit muodostettu henkilöiden kesken kotitalouden kulutusyksikköä (OECD:n uusi luokitus) kohti lasketun käytettävissä olevan tulon mukaan.

	Alin	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	Ylin
1990	27,6	20,0	13,6	8,9	7,5	6,5	4,8	3,7	4,1	3,5
2000	10,7	18,6	17,8	12,3	10,5	8,6	6,6	5,4	4,6	4,9

13.6 Eläkeläiskotitalouksien köyhyys¹⁵

Eläkeläisten riski kuulua pienituloisimpaan desiiliin pieneni siis 1990-luvun kuluessa lähes samalle tasolle kuin se on koko väestössä. Köyhyysriskiä ja sen muutosta voidaan mitata myös tarkastelemalla niin sanottuja köyhyysrajoja. Usein käytetään kolmea eri köyhyysrajaa: alin raja on 40 prosenttia koko väestön mediaanitoimeentulosta¹⁶, ylemmät joko 50 tai 60 prosenttia (jälkimmäinen mm. EUROSTATin käyttämä). Köyhyysraja on suhteellinen; väestön mediaanitulojen noustessa (laskiessa) köyhyysrajaakin nousee (laskee).

1990-luvun alkupuolella eläkeläisten köyhyysriski (arvioituna 50 ja 60 prosentin rajan mukaan) pieneni selvästi. Yhtenä syynä tähän on ollut työeläkkeiden osuuden kasvu eläkeläisten tuloista, erityisesti pienituloisilla eläkeläisillä. 1990-luvun loppupuolella sekä koko väestön että eläkeläis-

¹⁵ Lähde: Uusitalo, Sallila & Hagfors (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

¹⁶ Mediaani jakaa väestön kahteen yhtä suureen osaan, jolloin korkeintaan puolet saa mediaania suurempaa tuloa ja korkeintaan puolet sitä pienempää tuloa. Mediaani ei ole yhtä herkkä poikkeaville (erittäin pienille tai erittäin suurille) arvoille kuin keskiarvo, joten sen käyttö tässä on mielekkäämpää.

väestön köyhyysriskit ovat nousseet ja ovat lähellä toisiaan. Tämän perusteella köyhyyttä ei siis näyttäisi esiintyvän eläkeläisillä sen yleisemmin kuin koko väestössäkään. Vuonna 2000 eläkeläisten köyhyysriski 60 prosentin rajan mukaan arvioituna oli 11,3 prosenttia, 40 prosentin rajan mukaan määriteltynä puolestaan 0,3 prosenttia.

Toimeentulon täydennykseksi joutui 1990-luvulla 4–7 prosenttia eläkeläiskotitalouksista hakemaan toimeentulotukea. Tämä osuus on pienempi kuin kaikista kotitalouksista vastaavaa tukea saavien osuus. Lomavuosina ero koko väestöön eläkeläisten eduksi oli suurimmillaan. 1990-luvun lopulla koko väestöstä toimeentulotukea saavien osuus on vähitellen laskenut lähelle eläkeläistalouksien osuutta.

13.7 Toimeentulon jakautuminen eläkeläisten kesken¹⁷

Koko väestön toimeentuloerot ovat Suomessa 1990-luvun puolivälistä alkaen kasvaneet. Eläkeläistalouksissa asuvien ryhmässäkin tuloerot kasvoivat vuodesta 1990 vuoteen 2000, mutta muutos on ollut vaihtelevampaa. Valtaosan 1990-lukua eläkeläistalouksissa asuvien tulonjako on ollut tasaisempaa kuin koko väestössä ja näyttäisi parin viime vuoden aikana entisestään tasoittuneen. Eläkeläiskotitalouksien käytettävissä olevista tuloista suurituloisimman kymmenesosan tulo-osuus oli 1990-luvulla noin 20 % ja viiden alimman jokaisen selvästi alle 10 % (täysin tasaisessa tulonjaossa jokaisen desiilin osuus olisi 10 %). Ylimmän desiilin tulo-osuus kasvoi 1990-luvun lopulla, johtuen pääasiassa omaisuustulojen kasvusta. Kansaneläkkeiden osuus ylimmän desiilin bruttotuloista on jo hyvin pieni ja työeläkkeiden osuus noin puolet, vaikka se onkin hieman supistunut. Alimman desiilin bruttotuloista kansaneläkkeiden osuus on pienentynyt tasaisesti koko 1990-luvun ajan. Silti niiden osuus on edelleenkin puolet bruttotuloista.

¹⁷ Lähde: Uusitalo, Sallila & Hagfors (2003) Eläkeläiskotitalouksien toimeentulo. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

13.8 Suomalaisen eläkeläisten asema vertailussa muihin maihin¹⁸

Suomalaisten eläkeläisten toimeentulon tasoa voidaan vertailla muihin maihin ns. LIS-aineiston¹⁹ tietojen perusteella. Tulokset kuvaavat kotitalouksissa elävien eläkeläisten tilannetta, laitoksissa asuvat on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Kooltaan eläkeläistaloudet ovat pieniä verrattuna kaikkiin talouksiin, pääasiassa ne muodostuvat pariskunnista tai yksin elävistä. Yksin elävät ovat niin meillä kuin muuallakin pääsääntöisesti naisia.

Taulukko 24. 65 vuotta täyttäneen eläkeläispariskunnan mediaanitulojen suhde 45–54-vuotiaan työssä olevan pariskunnan mediaanituloihin vuonna 1995, %.

Kokonaiseläketulon suhde työikäisen ansiotuloihin		Bruttotulon suhde työikäisen bruttotuloihin		Käytettävissä olevien tulojen suhde työikäisen käytettävissä oleviin tuloihin	
Ruotsi	55	Ruotsi	58	Saksa	65
Suomi	51	Suomi	51	Ruotsi	63
Saksa	42	Kanada	48	Suomi	62
Kanada	41	Norja	43	Kanada	56
Norja	40	Saksa	43	USA	54
Tanska	39	Tanska	42	Norja	53
USA	37	USA	42	Tanska	49
Iso-Br.	31	Iso-Br.	35	Iso-Br.	44
Australia	29	Australia	31	Australia	40

Taulukossa 24 on verrattu eläkeläispariskunnan tulotasoa työssä olevan pariskunnan tulotasoon eräissä maissa. Suomi sijoittuu kaikkien tulomuotojen vertailussa kärkimaiden joukkoon. Sama tulos pätee myös yksin asuvien kohdalla. Tuloksia ei kuitenkaan voi yleistää koskemaan

¹⁸ Lähde: Mäkinen, Tiina (2003) Suomalaiseläkeläisten asema kansainvälisen vertailun valossa. Teoksessa: Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Toim. Hagfors, Hellsten, Ilmakunnas & Uusitalo.

¹⁹ LIS eli Luxembourg Income Study –aineisto sisältää eri maiden eläkeläistalouksien tulotietoja. Eläkeläistaloudeksi on määritelty talous, jossa kotitalouden viitehenkilö (yleensä suurituloisin) on täyttänyt 65 vuotta ja kotitalouden yhteenlasketut ansiotulot muodostavat alle 25 prosenttia ja eläketulot vähintään 25 prosenttia kotitalouden käytettävissä olevista tuloista.

kaikkia 65 vuotta täyttäneitä mies- ja naiseläkkeensaajia. Erityisesti eläkeläismiehet elävät harvoin yksinään, naisten osalta aineiston edustavuus on tältä osin parempi.

Lähimmäksi työikäisen tulotaso eläkeläiset pääsevät, kun verrataan käytettävissä olevia tuloja. Tällöin korvaavuus näyttäisi olevan noin 60 % aktiivi-ikäisen väestön käytettävissä olevista tuloista. Eläkkeet puolestaan näyttäisivät korvaavan noin puolet työikäisestä tulotasosta. Eläkkeiden ohella verotus ja muut tulonsiirrot vaikuttavat siis tehokkailta keinoilta pienentää eläkeläisten ja työikäisen väestön tuloeroja.

KIRJALLISUUTTA

Hagfors, Robert, Hellsten, Katri, Ilmakunnas, Seija & Uusitalo, Hannu (toim.) (2003) Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2003:1. Helsinki.

Hilkamo, Pauliina (toim.) (2003) Toimeentuloturva 2003. Varmasampo. Helsinki.

Pentikäinen, Teivo, Koivusalo, Lauri, Kammonen, Heikki & Lämsä, Simo (2001) Työeläke. Suomen Vakuutusalan kustannus, Helsinki.

Tuomikoski, Jaakko & Kilponen, Satu (toim.) (2003) Lakisääteisen työeläkevakuutuksen vakuutustekniikkaa. Eläketurvakeskuksen raportteja 2003:31. Helsinki.

Tuominen, Eila (toim.) (2001) Muuttuva työ ja eläketurva. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2001:1. Helsinki.

OSOITTEITA

Eläketurvakeskus

00065 Eläketurvakeskus
Katuosoite: Kirjurinkatu 3
Puh. 010 7511
Faksi: (09) 148 1172
www.etk.fi

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö

PL 33, 00023 Valtioneuvosto
Katuosoite: Meritullinkatu 8
Puh. (09) 160 01
Faksi: (09) 160 74126
www.stm.fi

Työeläkevakuuttajat TELA

Lastenodinkuja 1, 00180 Helsinki
Puh. (09) 695 560
Faksi: (09) 6955 6200
www.tela.fi

KELA

PL 450, 00101 Helsinki
Katuosoite: Nordenskiöldinkatu 12
Puh. 020 434 11
Faksi: 020 434 5058
www.kela.fi

Kuntien eläkevakuutus

PL 425, 00101 Helsinki
Katuosoite: Albertinkatu 34
Puh. 010 3141
www.keva.fi

Valtiokonttori

PL 14, 00531 Helsinki
Katuosoite: Sörnäisten rantatie 13
Puh. (09) 77251
Faksi (09) 7725 208
www.valtiokonttori.fi

Työeläke.fi

Työeläkejärjestelmän portaali
www.tyoelake.fi

ASIAHAKEMISTO

- Ansaintaperiaate** 33
- Arvonlisävero 108
- Book reserve** 97
- Elinaikakerroin** 43, 93
- Elinajanodote 43
- Elinkustannusindeksi 49
- Eläkekassa 16, 51, 60, 99
- Eläkekatto 24, 97
- Eläkemeno 65, 87, 91
- Eläkesovitus 37
- Eläkesäätiö 16, 51, 62, 97
- Eläketulovähennys 109
- Eläketurvakeskus 19, 53, 61, 63
- Eläkeuudistus 41, 91
- Eläkevakuutusyhtiö 51, 56, 63
- Eläkevastuu 62, 71, 73, 84, 101
- Eläkkeen määräytyminen 32, 34, 41, 45, 91, 103
- Ensisijainen eläke 33, 44
- Hautausavustus** 99
- Hoitokustannus 77
- Hyvitys 77
- Indeksi 39, 42, 49, 88
- Jakojärjestelmä** 65
- Jakoperiaate 65
- Kannustinkarttuma** 41, 44, 91
- Kansaneläke**
  - eläke-etuudet 31, 44
  - hallinto 55
  - historia 15
  - maksu 70, 111
  - rahoitus 70, 90
  - verotus 109
- Kansaneläkelaitos 55
- Kateasetus 101
- Kertakorotus 43, 92
- KiEL**
  - kattavuus 30
  - voimaantulo 21, 25
- Kiinteistövero 108
- Kirkkohallitus 21, 30, 52
- Kohtuullisuusperiaate 64
- Konkurssiyhteisvastuu 79
- Korvausaste 113
- Korvausvastuu 58
- Koskemattomuusperiaate 33
- KuEL (KVTEL)**
  - kattavuus 30
  - maksu 68
  - voimaantulo 20, 25
- Kulutussyksikkö 115
- Kuntien eläkevakuutus 52, 64, 82
- Kuntoutusraha 36
- Kuntoutustuki 35
- Köyhyysraja 118
- Lapseneläke** 36, 49
- LEL**
  - kattavuus 27
  - maksu 68
  - voimaantulo 19, 25
- Leskeneläke 36, 48
- Lisäeläkekassa 101
- Lisäeläkesäätiö 101
- Lisäeläketurva 97
- Luopumistuki 37
- Lykätty vanhuuseläke 34
- Maksutappio** 77
- MEL**
  - kattavuus 28
  - maksu 68
  - voimaantulo 21, 25
- MYEL**
  - kattavuus 28
  - maksu 70

-voimaantulo 25
Osa-aikaeläke 21, 34, 71, 91
Osatyökyvyttömyyseläke 21, 35
Ositettu lisävakuutusvastuu 78
Osittamaton lisävakuutusvastuu 78
Palkansaajan työeläkemaksu 42, 66, 90
Palkkasumma 88, 90
Perhe-eläke 20, 26, 30, 36, 45
Pientyönantaja 67
Puskurirahasto 65, 83, 93
Rahastointiperiaate 65
Rahastoiva järjestelmä 65, 71, 86
Rahastokorko 71
Rajoitusvyöhyke 80
Rekisteröity lisäeläketurva 97, 99
Ryhmäeläkevakuutus 97, 98, 100
Sijoitustoiminta 79
Suurtyönantaja 67
Syytinki 14
TaEL
-kattavuus 27
-maksu 68
-voimaantulo 21, 25
Tasausjärjestelmä 75
Tasausvastuu 75
TEL
-kattavuus 26
-maksu 67
-voimaantulo 19, 25
TELA 53
TEL-indeksi 39
TEL-laskuperustekorko 71, 81
Toimeentulotuki 86, 118
Toimintapääoma 80
Tuleva aika 34, 42, 43, 92
Turvaavuusperiaate 64
Työkyvyttömyyseläke 22, 35, 43, 74
Työttömyyseläke 21, 35, 44, 74
Urheilijoiden eläketurva 25
Vakavaraisuus 59, 78, 79
Vakuuttamisvelvollisuus 41
Vakuutusmaksuvastuu 58, 60
Vakuutusmaksuvero 108
Valtiokonttori 52
Valtion eläkerahasto 63, 83
Vanhuuseläke 20, 34, 41, 72, 91
Vapaakirja 38, 99
Varhennettu vanhuuseläke 34, 44
Vastuuvelka 58, 59, 60, 64, 71, 76, 80
VEL
-kattavuus 29
-maksu 68
-voimaantulo 25
Viimeisen laitoksen periaate 33, 55
Virkaeläke 13
Väestön vanheneminen 87
Vähimmäisturva 26, 31, 44, 112
YEL
-kattavuus 28
-maksu 70
-voimaantulo 21, 25
Yhteensovitus 33, 44
Yksilöllinen eläkevakuutus 97, 102
Yksilöllinen varhaiseläke 35, 44
Ylijäämä (eläkeyhtiön) 77

Liite 1. Eläkejärjestelmän tärkeät vuosiluvut

Työeläke- ja kansaneläkelainsäädännössä tapahtuneita keskeisimpiä muutoksia vuodesta 1956 lähtien

1956

Merimieseläkelaki (MEL) tuli voimaan.

1957

Uusi kansaneläkelaki (KEL) tuli voimaan.

1962

Työntekijäin eläkelaki (TEL) ja lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki (LEL) tulivat voimaan.

1964

Kunnallisten viranhaltijain ja työntekijäin eläkelaki (KVTEL) tuli voimaan.

1967

Valtion (VEL) ja kirkon (KiEL) eläkelait tulivat voimaan.

Työeläkejärjestelmän eläke-etuihin liitettiin perhe-eläke.

1969

Yleinen perhe-eläkelaki (PEL) tuli voimaan.

Valtion perhe-eläkelaki tuli voimaan.

1970

Yrittäjien (YEL) ja maatalousyrittäjien (MYEL) eläkelait tulivat voimaan.

1971

Eläke-etuihin liitettiin työttömyyseläke.

1973

Eläke-etuihin liitettiin osatyökyvyttömyyseläke.

1975

Tasokorotus, karttumisprosentti nousi 1:stä 1,5 prosenttiin vuodessa.

1977

Työeläkkeiden indeksikorotuksen perusteita muutettiin. Indeksi perustuu palkka- ja hintatasossa tapahtuneiden muutosten keskiarvoon (aiemmin indeksi perustui vain palkkatason muutoksiin).

1979

Eläkkeen perusteena olevaa palkkaa ruvettiin laskemaan ottamalla huomioon neljän viimeisen vuoden ansioista kaksi keskimmäistä vuotta (aiemmin kaksi parasta).

1980–1985

Kansaneläkkeen rakennetta uudistettiin ja se muuttui veronalaiseksi.

1986

Eräiden työsuhteessa olevien taiteilijoiden ja toimittajien eläkelaki (TaEL) tuli voimaan. Vuonna 1998 lain nimeksi tuli taiteilijoiden ja eräiden erityisryhmiin kuuluvien työntekijöiden eläkelaki.

Kansaneläkejärjestelmässä ja työeläkejärjestelmän yksityisellä sektorilla eläke-etuihin liitettiin yksilöllinen varhaiseläke ja varhennettu vanhuuseläke.

1987

Osa-aikaeläke lakiin uutena eläkemuotona työeläkejärjestelmän yksityisellä puolella.

1989

Julkisen sektorin työeläkejärjestelmässä otettiin käyttöön yksilöllinen varhaiseläke, varhennettu vanhuuseläke ja osa-aikaeläke.

1990

Perhe-eläkeuudistus (mm. miesleskelle perhe-eläkeoikeus).

1992

Kansaneläkemaksu myös eläkkeensaajille.

1993

Työntekijän työeläkemaksu otettiin käyttöön.

Julkisella sektorilla työeläkkeen karttumisaika, tavoitetaso ja eläkeikä muutettiin yksityisen sektorin kaltaisiksi.

1994

Yksilöllisen varhaiseläkkeen alaikäraja nousi 55 vuodesta 58 vuoteen.

Osa-aikaeläkkeen ikäraja laski yksityisellä sektorilla samaan kuin julkisella sektorilla eli 60 vuodesta 58 vuoteen.

2,5 %:n superkarttuma yli 60-vuotiaille.

Työeläkelisän kattavuus laajeni.

Kansaneläkkeen myöntämisen edellytykseksi 5 vuoden asumisaika Suomessa.

Kansaneläke ja Kelan maksama perhe-eläke suhteutettiin Suomessa asuttuun aikaan.

1996

Työeläkeuudistus:

- Eläkkeen perusteena olevaa palkkaa ruvettiin asteittain laskemaan kunkin työsuhteen 10 viimeisen vuoden ansioista.
- Työeläkkeiden tarkistuksissa otettiin käyttöön työikäisen ja eläkeikäisen indeksit.
- Määräaikainen työkyvyttömyyseläke muutettiin työhönpaluuta edistäväksi kuntoutustueksi.
- Tulevan ajan karttumisprosenttia heikennettiin.
- Työntekijän eläkemaksu alettiin vähentää palkasta ennen eläkkeen laskentaa.

Kansaneläke muutettiin työeläkevähenteiseksi.

Kansaneläkemaksun periminen vakuutetuilta ja eläkkeensaajilta lopetettiin.

1998

Alle kuukauden kestävät ns. pätkätyöt eläketurvaa kartuttaviksi.

Osa-aikaeläkkeen ikäraja laski 56 vuoteen.

2000

Yksilöllisen varhaiseläkkeen ikäraja nousi 60 vuoteen.

2003

Eduskunta hyväksyi eläkeuudistuspaketin, jonka tavoitteena on mm. myöhentää eläkkeelle siirtymistä. Eläkeuudistus astuu voimaan asteittain vuodesta 2005 alkaen. Uudistuksen pääkohdat on esitetty taulukossa 17, s. 92.

Osa-aikaeläkkeen ikäraja nousi 58 vuoteen.

Liite 2. Tilastotietoja

Koonnut Marja Kiviniemi, ETK

Yleistä tilastotietoa Suomesta

Väestö

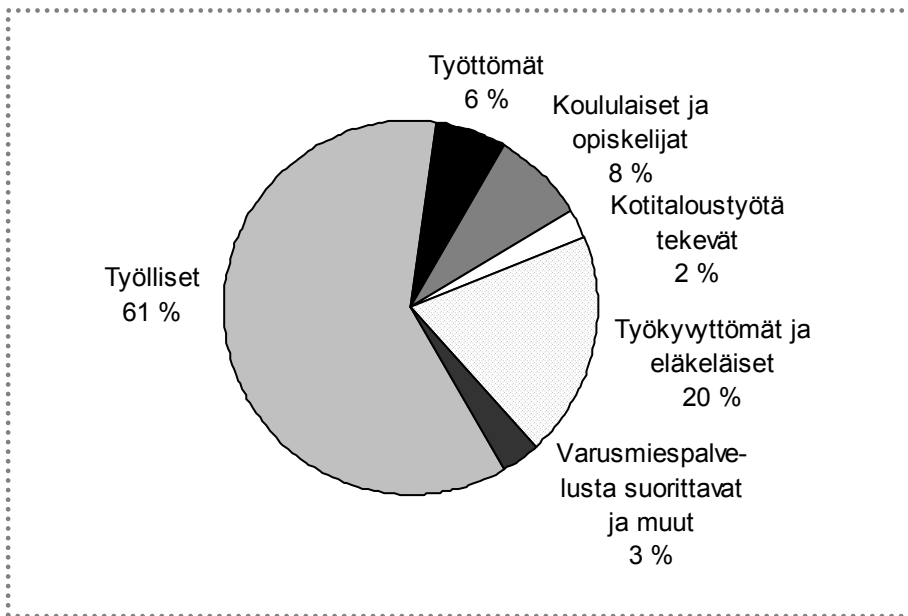
Suomen väkiluku 31.12.2002 oli 5 206 295. Väestön kasvuprosentin ajalla 2002–2030 arvioidaan olevan 1,7 %.

1. Väestö ikäryhmittäin vuosina 2002–2030, prosenttia.

Ikäryhmä	2002	2010	2020	2030
0–14	17,8	16,2	15,7	15,2
15–64	66,9	66,5	61,4	58,5
65–	15,3	17,4	22,9	26,3
Kaikki	100,0	100,0	100,0	100,0
Väestön kasvu, % edellisestä vuodesta	0,2	0,1	0,1	-0,2

Lähde: Tilastokeskus

2. 15–74-vuotias väestö toiminnan mukaan vuonna 2001.

Lähde: Tilastokeskus.

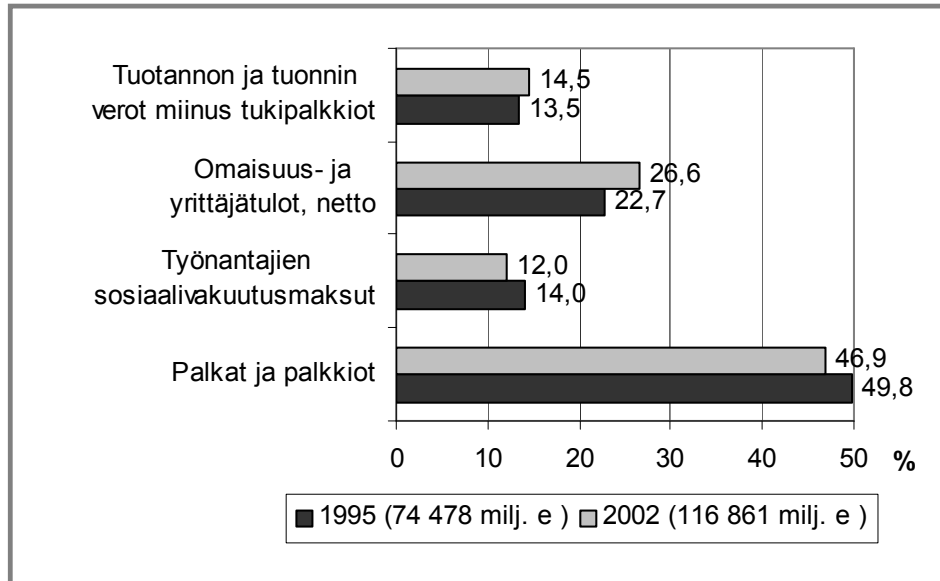
3. Työlliset ja työttömät vuosina 1990–2002.

	Työlliset	Työttömät	Työttömyysaste, %
1990	2 504 000	82 000	3,2
1991	2 375 000	169 000	6,6
1992	2 206 000	292 000	11,7
1993	2 071 000	405 000	16,3
1994	2 054 000	408 000	16,6
1995	2 099 000	382 000	15,4
1996	2 127 000	363 000	14,6
1997	2 169 000	314 000	12,7
1998	2 222 000	285 000	11,4
1999	2 296 000	261 000	10,2
2000	2 335 000	253 000	9,8
2001	2 367 000	238 000	9,1
2002	2 372 000	237 000	9,1

Lähde: Tilastokeskus.

Talous

4. Nettokansantulon jakauma vuosina 1995 ja 2002, prosenttia.

Lähde: Tilastokeskus

5. Verot, milj. e ja veroaste, prosenttia vuonna 2002*.

	Milj. e	% BKT:sta
Kaikki verot	63 103	45,2
Valtion verot	33 318	23,8
-tulo- ja varallisuusvero	12 528	9,0
-arvonlisävero	10 592	7,6
Kuntien verot	14 064	10,1
Sosiaaliturvarahastot	15 616	11,2
Euroopan unioni	105	0,1

* Ennakkotieto

Lähde: Tilastokeskus

Sosiaaliturva

6. Bruttokansantuote ja sosiaalimenot vuosina 1995–2001.

	Bruttokansantuote			Sosiaalimenot			Sosiaalimenot/ BKT %
	Käyvin hinnoin milj. e	V. 2001 hinnoin milj. e	Volyymin muutos ed. vuo- desta %	Käyvin hinnoin milj. e	V. 2001 hinnoin milj. e	Muutos ed. vuo- desta %	
1995	95 251	105 461	7,3	30 200	33 437	0,7	31,7
1996	98 709	108 665	3,0	31 161	34 304	2,6	31,6
1997	107 103	116 489	7,2	31 281	34 022	-0,8	29,2
1998	116 395	124 831	7,2	31 662	33 957	-0,2	27,2
1999	119 961	127 149	1,4	32 200	34 129	0,5	26,8
2000*	130 234	133 531	5,0	33 142	33 981	-0,4	25,4
2001*	135 791	135 791	1,7	34 831	34 831	2,5	25,7

*Ennakkotieto

7. Sosiaalimenojen rahoitus vuosina 2001 ja 2002, prosenttia.

	Valtio	Kunnat	Työnanta- jat	Vakuutetut	Rahastojen tuotot	Yhteensä
2001	23,4	19,4	38,7	11,6	6,9	100,0
2002*	23,1	19,3	39,2	11,7	6,6	100,0

Lähde: Stakes

* Sosiaali- ja terveysministeriön ennuste

8. Sosiaalimenot pääryhmittäin vuosina 2001 ja 2002, prosenttia.

	2001	2002*
Sairaus ja terveys	23,7	24,5
Toimintarajoitteisuus	13,3	12,8
Vanhuus	31,7	31,8
Leski ja muut omaiset	3,9	3,8
Perhe ja lapset	11,7	11,2
Työttömyys	9,5	9,7
Asuminen	1,1	1,1
Muut	2,1	2,1
Hallinto	3,0	3,0
Yhteensä	100,0	100,0

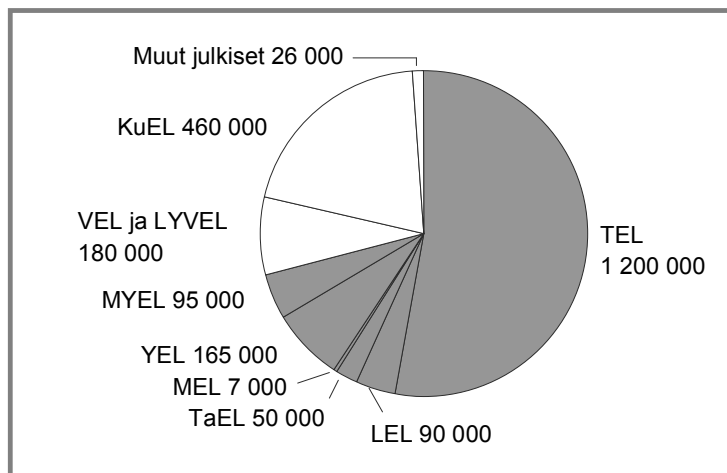
Lähde: Stakes

* Sosiaali- ja terveysministeriön ennuste

Yleistä Suomen eläkejärjestelmästä

Vakuutetut, väestö ja eläkkeensaajat

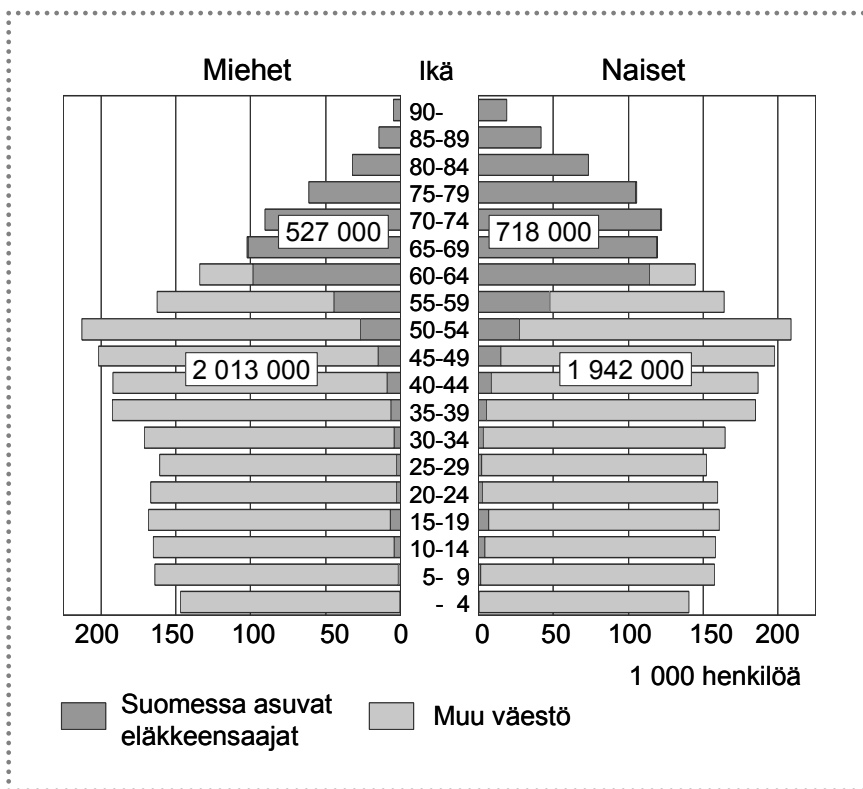
9. Eri työeläkelakien mukaan vakuutetut 31.12.2002.

Luvut ovat arvioita vuoden lopussa työsuhteessa olleista. Henkilö voi olla vakuutettuna samanaikaisesti useamman eri työeläkelain mukaan.

10. Koko väestön ja eläkkeensaajien ikärakenne 31.12.2001.

11. Suomessa asuvien omaa eläkettä saavien väestöosuudet.

	Kaikki ¹⁾		55-64-vuotiaat	
	Lukumäärä	Väestöosuus %	Lukumäärä	Väestöosuus %
1993	1 114 400	27,5	288 500	55,7
1995	1 134 000	27,6	282 800	54,1
1997	1 140 400	27,5	272 700	50,5
1999	1 160 200	27,4	278 500	47,5
2001	1 183 000	27,4	290 300	43,2

Osa-aika-eläkkeensaajat ovat mukana lukumääräsarakkeissa, mutta heitä ei ole otettu mukaan eläkkeensaajiin väestöosuuksissa.

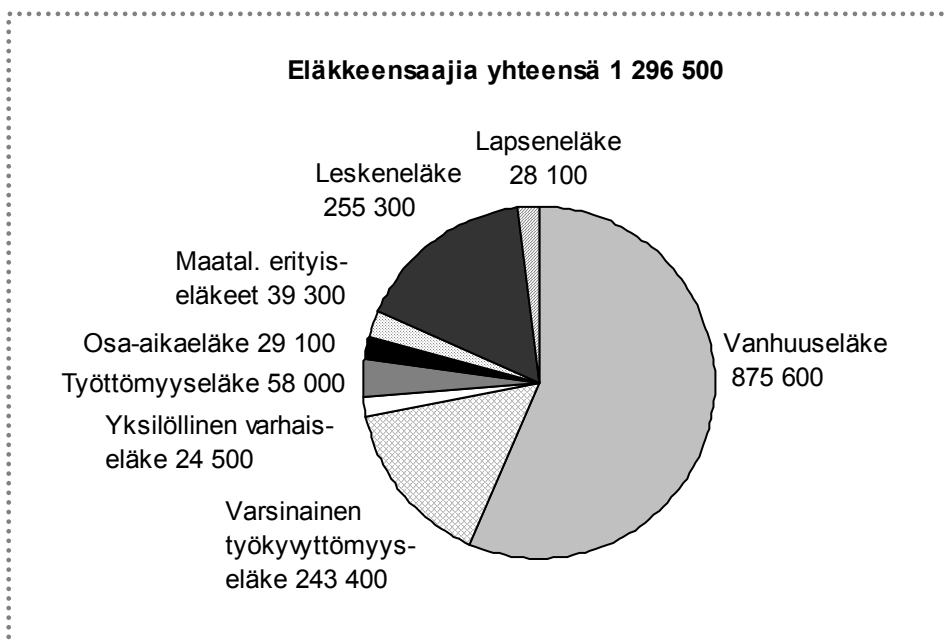
1) Yli 16-vuotiaat

12. Kaikki eläkkeensaajat eläkejärjestelmän mukaan 31.12.2001.

Työeläkkeensaajat	1 185 600
- Yksityinen sektori	1 015 900
- Julkinen sektori	468 300
Vain työeläke	577 600
Kelan eläkkeensaajat	718 800
Vain Kelan eläke	110 900
Kaikki eläkkeensaajat	1 296 500

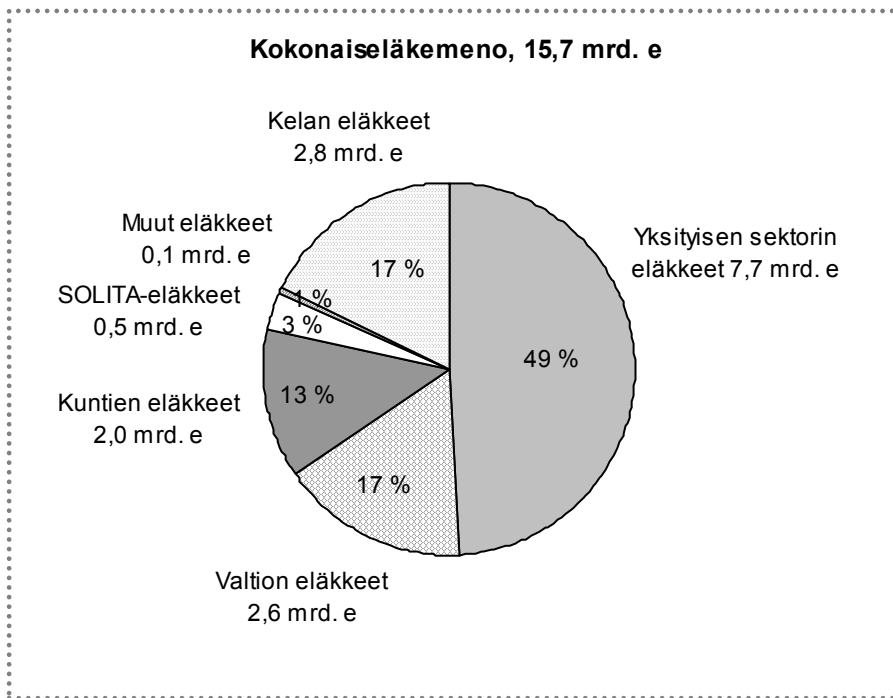
Henkilö voi saada samanaikaisesti eri eläkejärjestelmien mukaista eläkettä.

13. Kaikki eläkkeensaajat eläkelajin mukaan 31.12.2001.

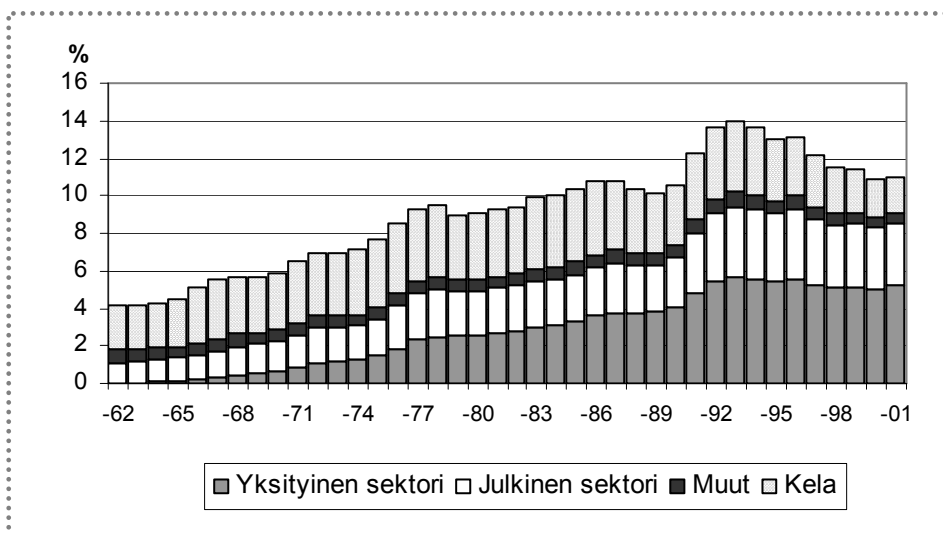
Eläkemeno, maksutulo ja vastuvelka

14. Lakisääteinen kokonaiseläkemeno eläkelain mukaan vuonna 2002.

SOLITA-eläkkeet sisältävät tapaturmavakuutus-, liikennevakuutus-, sotilasvamma- ja sotilastapaturmalain mukaiset eläkkeet. Muut eläkkeet sisältävät kirkon, Suomen Pankin ja KELA:n toimihenkilöiden eläkkeet.

15. Kokonaiseläkemenon osuus bruttokansantuotteesta vuosina 1962–2001, prosenttia.

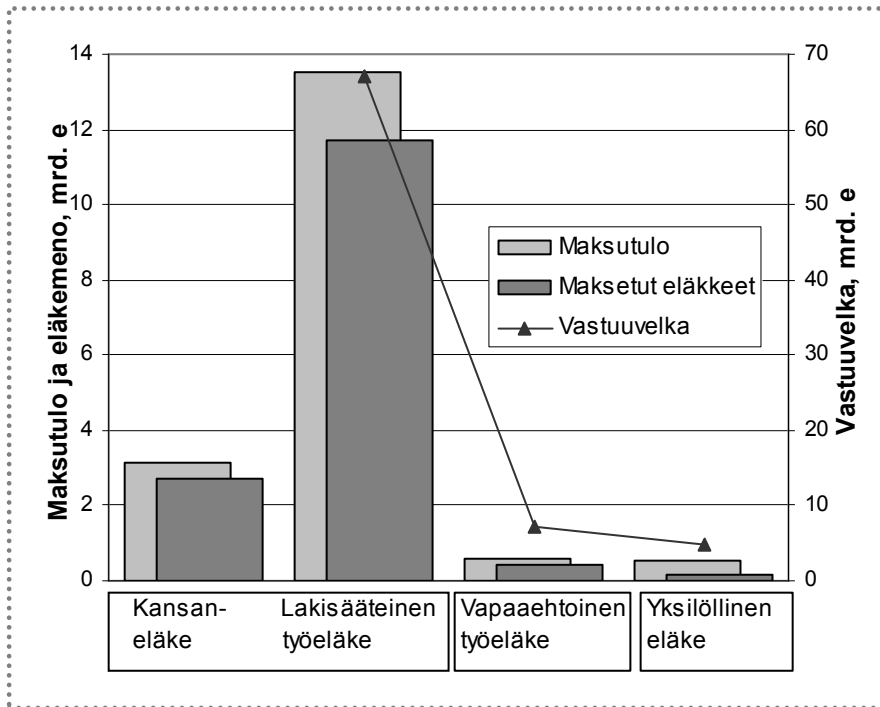

16. Kokonaiseläkemeno vuosina 1995–2001*.

	Milj. e	Osuus sosiaalimenoista, %
1995	12 400	41,1
1996	12 900	41,4
1997	13 000	41,6
1998	13 300	42,0
1999	13 700	42,6
2000	14 200	42,9
2001	15 000	43,1

*Ennakkotieto

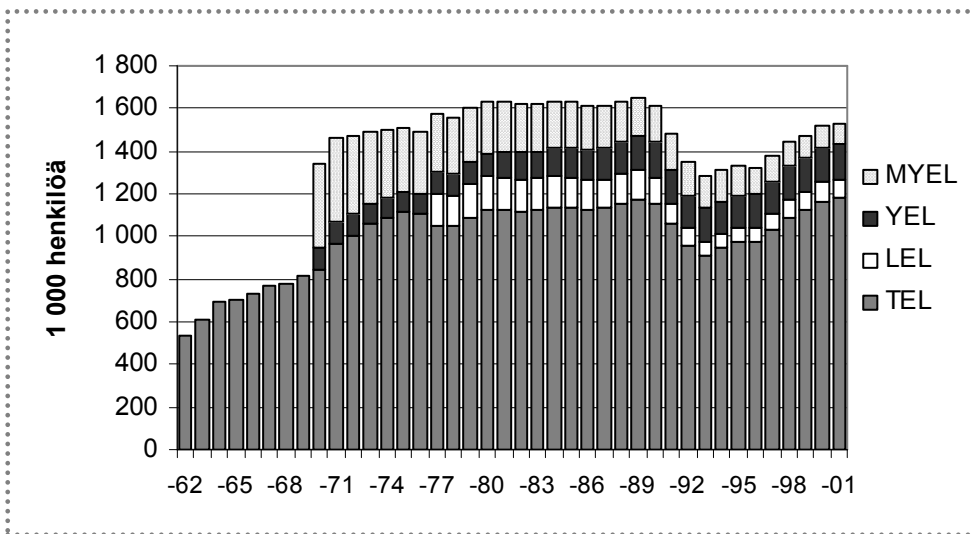
17. Maksutulo, maksetut eläkkeet ja vastuuelka vuonna 2001.

Yksityisen sektorin eläkejärjestelmä

Vakuutetut, eläkkeensaajat

18. Vakuutettujen lukumäärä vuosien 1962–2001 lopussa.

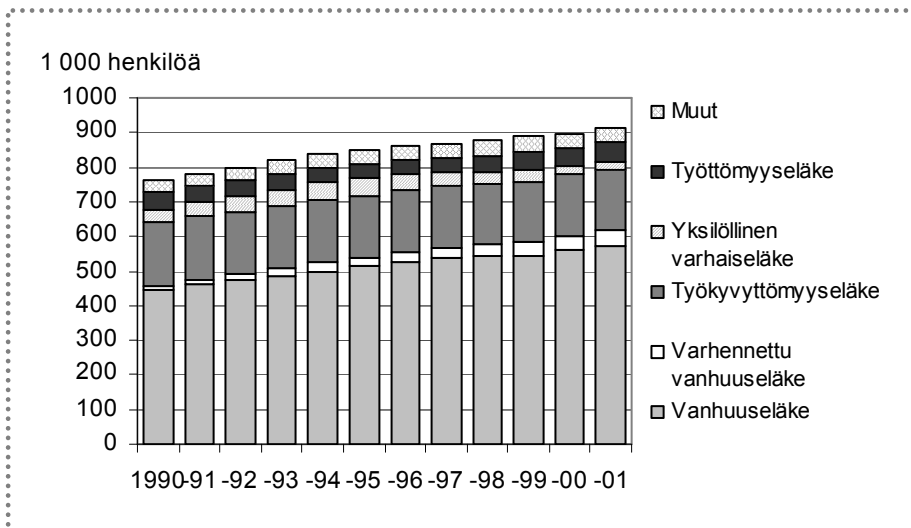

19. Vakuutetut eläkelain mukaan vuoden 2001 lopussa.

Työeläkelait				Yrittäjäeläkelait		Yhteensä
TEL	LEL	TaEL	MEL	YEL	MYEL	
1 180 500	87 000	49 000	7 000	163 500	100 000	1 539 000

Henkilö voi kuulua samanaikaisesti useamman työeläkelain piiriin. Yhteensä-sarakkeessa henkilö on vain kerran.

20. Eläkkeellä olleet eläkelajin mukaan vuosina 1990–2001.

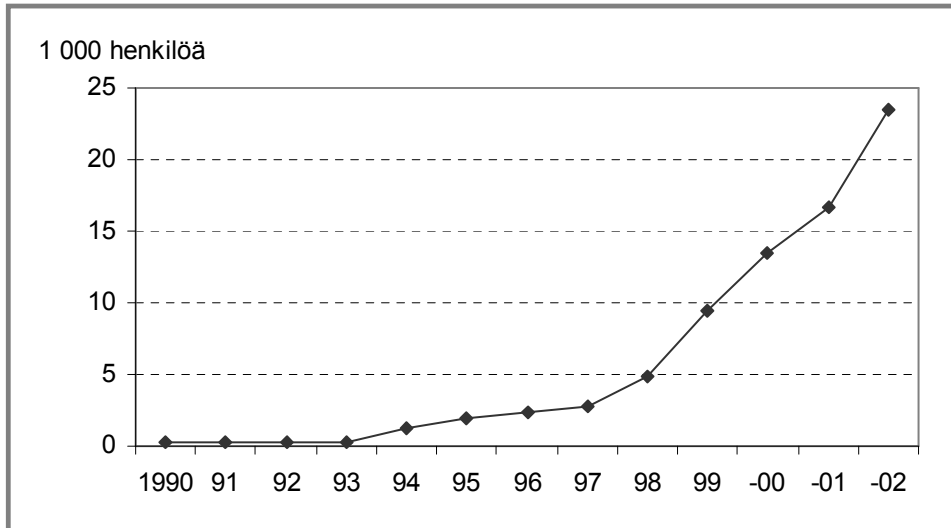
Muut = Rintamaveteraaneläke (1990–1998) ja maatalouden erityiseläkkeet.

21. Yksityiseltä sektorilta omaan työuraan perustuvaa eläkettä saavat eläkelain mukaan vuoden 2001 lopussa.

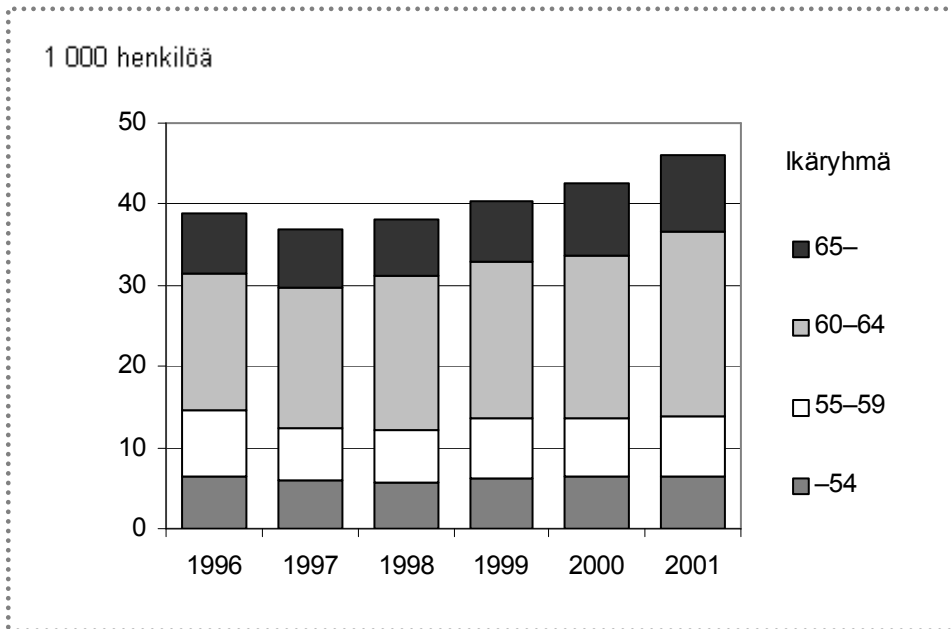
Laki	Kaikki	Alle 65-vuotiaat	Osa-aika-eläkkeellä
TEL	554 769	197 415	12 940
LEL	113 179	43 934	180
MEL	6 932	3 146	180
TaEL	1 724	940	-
YEL	71 374	22 488	3 142
MYEL ja maatalouden erityiseläkkeet	209 588	35 651	215
Kaikki	929 034	301 406	16 657

Henkilö voi saada eläkettä useamman eläkelain mukaan. Kaikki-rivillä henkilö on mukana vain kerran. Osa-aika-eläkkeet sisältyvät ensimmäisten sarakkeiden lukiin.

22. Osa-aikaeläkkeellä olleet vuosina 1990–2002.

23. Eläkkeelle siirtyneet iän mukaan vuosina 1996–2001.

Osa-aikaeläkkeelle siirtynyttä ei katsota eläkkeelle siirtyneeksi.

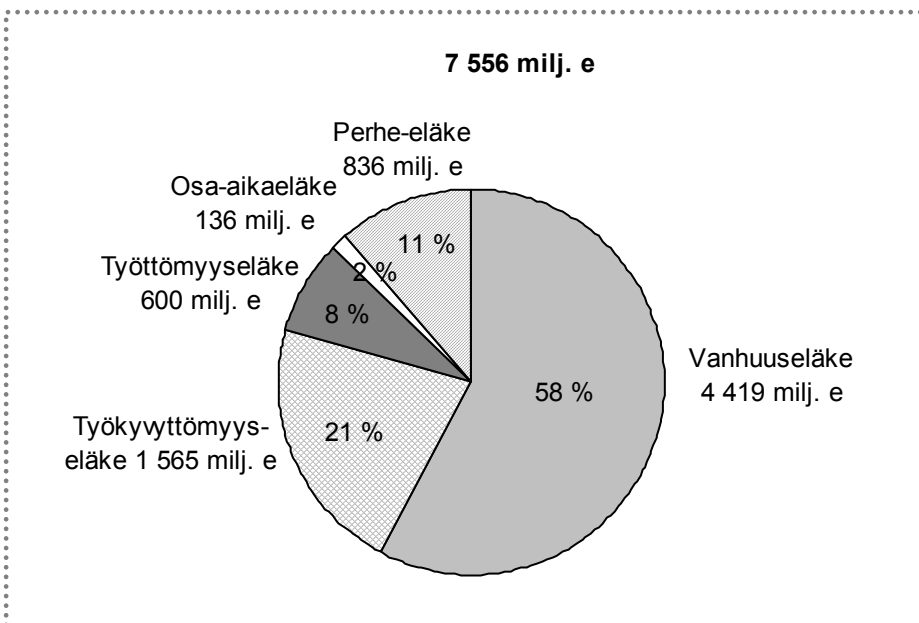
Eläkemeno, maksutulo

24. Eläkemenot vuosina 2001 ja 2002 eläkelain mukaan, milj. euroa.

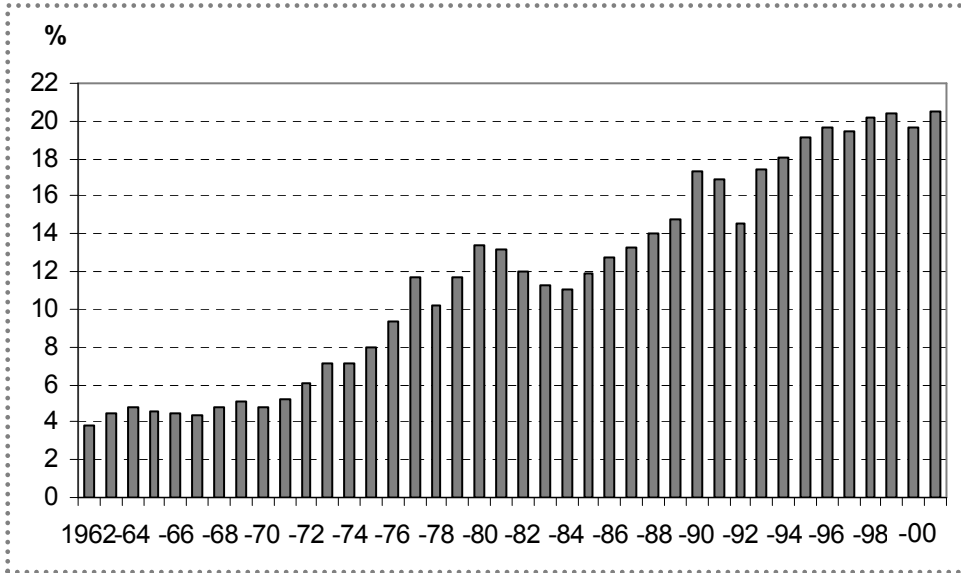
	Työeläkelait				Yrittäjäeläkelait		Yhteensä
	TEL	LEL	TaEL	MEL	YEL	MYEL	
2001	5 149	669	7	82	599	539	7 045
2002	5 548	705	11	88	641	563	7 556

Lisäksi maksettiin maatalouden erityiseläkkeitä 165 miljoonaa euroa vuonna 2001 ja 164 miljoonaa euroa vuonna 2002.

25. Eläkemeno vuonna 2002 eläkelajin mukaan, milj. euroa.

26. Maksutulo (ml. lisäturva) vuosina 1962–2001, prosenttia palkoista.

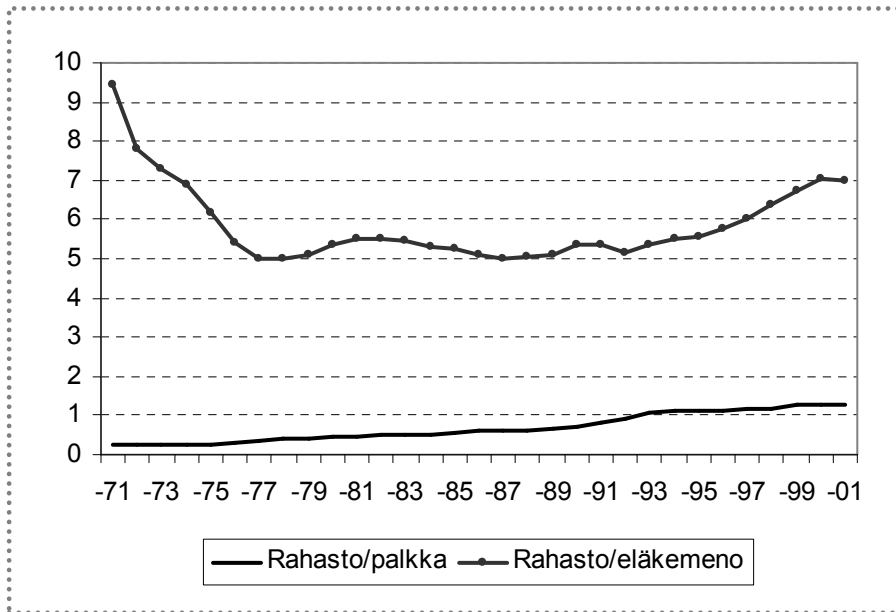

27. Maksutulo (ml. lisäturva) eläkelain mukaan vuonna 2001, milj. euroa.

Työeläkelait				Yrittäjäeläkelait		Yhteensä
TEL	LEL	TaEL	MEL	YEL	MYEL	
6 731	453	82	51	478	122	7 917

Rahastot

28. Työeläkerahastojen suhde eläkemenoon ja palkkasummaan vuosina 1971–2001.

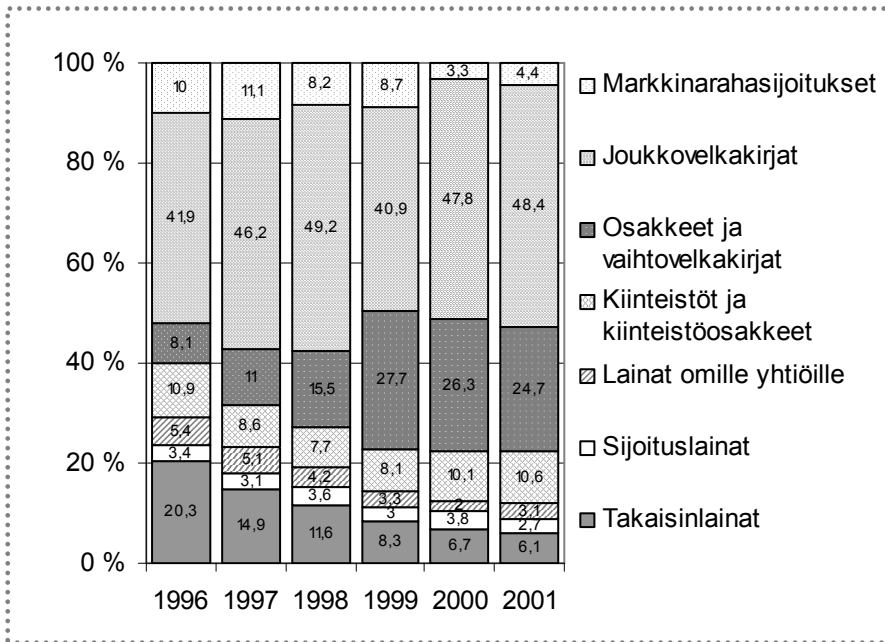

29. Rahastot ja niiden suhde palkkasummaan vuonna 2001.

Työeläkelait				Yrittäjäeläkelait				Yhteensä					
TEL	LEL	TaEL	MEL	YEL	MYEL								
Milj.e	Milj.e	Milj.e	Milj.e	Milj.e	Milj.e	Milj.e		Milj.e					
44 962	1,17	3 796	0,099	181	0,005	452	0,012	133	0,004	23	0,001	49 547	1,29

Sijoitustoiminta

30. Työeläkelaitosten sijoituskanta vuosina 1996–2001.

Yksityinen sektori ilman lisäturvaa.
Lähde: TELA

Hallinto

31. Eläkelaitosten lukumäärä vuosina 1962–2002.

	TEL Vakuu- tus- yhtiöt	TEL Säätiöt	TEL Kassat	LEL Etera	TaEL Esiint. tait. eläke- kassa	MEL Meri- mies- eläke- kassa	YEL Vak. yht. ja eläke- kassat	MYEL Maatal. yritt. eläke- laitos	Kaikki*
1962	9	16	3	4		1			33
1967	9	147	10	4		1			171
1972	8	126	13	4		1	13	1	153
1977	8	107	12	1		1	13	1	130
1982	8	88	12	1		1	13	1	111
1987	7	78	12	1	1	1	12	1	101
1992	7	54	11	1	1	1	12	1	76
1997	6	42	8	1	1	1	10	1	60
2002	6	36	8	1	1	1	10	1	54

* Kaikki-sarakkeessa eläkelaitokset ovat vain yhden kerran. Sekä YEL:n että TEL:n mukaista vakuuttamista hoitavat laitokset on mainittu molempien lakien alla.

32. Eläkelaitosten hoitokulut vuonna 2001, milj. e ja % maksetuista eläkkeistä.

Työeläkelait						Yrittäjäeläkelait				Yhteensä			
TEL		LEL		TaEL		MEL		YEL		MYEL			
Milj.e	%	Milj.e	%	Milj.e	%	Milj.e	%	Milj.e	%	Milj.e	%	Milj.e	%
171	2,4	22	0,3	7	0,1	4	0,1	27	0,4	21	0,3	252	3,6

Lähde: Sosiaali- ja terveysministeriö

Tässä teoksessa esitellään suomalaisen eläkejärjestelmän ominaispiirteet. Pääpaino on yksityisen sektorin lakisääteisessä työeläkejärjestelmässä, mutta kirja on rakennettu siten, että lukijalle syntyy kuva Suomen kokonaiseläketurvasta. Lakisääteisten eläkejärjestelmien lisäksi teoksessa käsitellään myös työmarkkinoilla sovittua ja yksilöllistä lisäeläketurvaa.

ISBN 951-691-07-X

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

- 00065 Eläketurvakeskus
Puh. 010 7511
Faksi (09) 148 1172
www.etk.fi
- 00065 Pensionsskyddscentralen
Tfn 010 7511
Fax (09) 148 1172